

Jiří Diamant Psychologické problémy emigrace

Jiří Diamant

Psychologické problémy emigrace

Jiří Diamant

Psychologické problémy emigrace

Dnes předkládám své příspěvky do "Okna" a své přednášky na populárně-vědeckých symposiích českých a slovenských emigrantů v Nizozemí předtím, než došlo k nástupu ve vlasti po roce 1989. Bylo pro mnohé z nás těžké se s touto totalitou a i po sametové revoluci ukázat, že jsme se v životě v emigraci byli schopni vyrovnat a stát se občany. Bych touto publikací přispěli k tomu, aby se emigranti o emigrantech, kteří byli v zahraničí, mohli něco dozvědět.

Heiloo, 12-3-1995. J. D.

Své obětavé manželce Jaroslavě, která se mnou sdílela úděl emigrace, našim dcerám Zuzaně a Michaele, jimž jsme chtěli umožnit život ve svobodné zemi, a své tchyni paní Jaroslavě Černohorské, která kvůli naší emigraci musela tolik trpět.

Několik slov na vysvětlenou

Domnívám se, že souborné vydání mých článků, které jsem původně uveřejnil v emigrantském časopise "Okno dokořán" (později "Okno") v letech 1970-1978, jakož i mých přednášek a publikací z let osmdesátých a devadesátých, je i dnes pět let od listopadových událostí v 1989 stále aktuální. Články jsem psal anonymně pod značkou J. K. (Jiří Klenot), abych ochránil svou tchyni a přátele ve vlasti před persekucí.

Některé články byly otištěny také v jiných emigrantských časopisech v Dánsku, Německu, Kanadě a v Austrálii. Původně byly určeny spoluemigrantům. Zachycovaly autenticky některé problémy a aktuální otázky, jež se v různých obdobích emigrace dostávaly do popředí. Zejména v prvním desetiletí našeho života v Nizozemí se někteří emigranti na mne obrátili se žádostí o radu a o pomoc při řešení problémů vlastních, anebo jejich dětí. Tyto problémy často pramenily z nesnáží s přizpůsobováním na nové prostředí, řeč a kulturu.

Považoval jsem za nutné ujasnit sobě a jiným pravé motivy našeho odchodu z vlasti. V této souvislosti jsem se opakovaně zamýšlel nad zvláštnostmi emigrace v období komunistické totality ve vlasti a snažil jsem se co nejvýstižněji definovat její cíle a poslání. Ukázalo se, že emigrační vlny před a po nástupu komunistické moci v bývalém Československu jsou velmi různorodé, že se mezi emigranty vyskytlí jedinci nejrozmanitějších politických přesvědčení, jejichž motivy k opuštění vlasti byly také velmi rozličné. Bylo proto velmi nesnadné nalézt společný cíl a vypracovat všeobecně přijatelný politický program.

Dnes předkládám své příspěvky do "Okna" a své přednášky na populárně-vědeckých symposiích českých a slovenských emigrantů v Nizozemí především těm, kdož zůstali ve vlasti po celé období totality a i po sametové revoluci. Chci jim ukázat, že opuštění vlasti bylo pro mnohé exulanty jedinou možností protestu proti totalitě a že život v emigraci byl pro mnohé často velmi náročný a nesnadný. Rád bych touto publikací přispěl k vymýcení stále přetrvávajících mytů o emigrantech, které vznikly za totality a nadále přežívají v současnosti.

Mezi exulanty a emigranty tak jako mezi těmi, kdož zůstali doma ve vlasti, jsou lidé s různými charakterovými vlastnostmi a s rozmanitými morálními principy. Jakékoli předsudky vedou dříve či později ke zbytečným svárům a k diskriminaci. Plodná výměna názorů a spolupráce mezi exilem a domovem by jistě mohla přispět oběma stranám.

Za mé publikace a přednášky museli bohužel trpět ti, jimž jsem nikdy ublížit nechtěl. S naším odchodem do ciziny se nemohl smířit otec mé manželky pan Bedřich Černohorský. Postrádal své děti, vnuky a vnučky natolik, že na jaře 1970 náhle na ulici zemřel. Moje tchyně paní Jaroslava Černohorská byla v souvislosti s mou činností opakovaně vyslýchána státní tajnou bezpečností v Hradci Králové a bylo jí opakovaně znemožněno nás po sedm let navštívit. Nám s manželkou bylo z trestu odňato československé státní občanství s odůvodněním, že jsme nezákonně opustili republiku a že já jsem byl členem Československé vědecké společnosti v zahraničí, jakož i emigrantské organizace Comenius. Kroky úřadů proti mé osobě jsem považoval za určité ocenění mé činnosti. Poznal jsem, že se mé články a přednášky v tomto směru nemínuly účinkem. Mrzelo mne však, že se komunistický režim uchýlil k pomstě na bezbranné staré tchyni, která se i v nejhorších dobách chovala velmi statečně.

Již jsem přestával věřit, že moje články a přednášky budou moci vyjít ve vlasti. Za to, že se to přece jen podařilo vděčím především docentu Jiřímu Musilovi, který svou obětavostí a houřevnatostí napomohl k uskutečnění této edice. Matici cyrilometodějské s.r.o. v Olomouci děkuji za péči o rukopis. Profesoru dr. Liboru Míčkovi z Masarykovy univerzity v Brně jsem vděčen na příznivé posouzení své práce. Své manželce Jaroslavě v neposlední řadě vděčím za pomoc při jazykové úpravě textu, jakož i za kritické připomínky, jež vedly k jeho vylepšení.

Přeji čtenáři tohoto spisku hlubší poznání a pochopení problémů a situace dnešních emigrantů, jakož i mnoho užitečných podnětů k zamýšlení.

Heillo (Nizozemí), srpen 1994

Autor

Obsah

Několik slov na vysvětlenou	3
Předmluva	8
I. Články 1968 -1973	11
Úvod - Lze se porozumět?	12
1. Velké rozhodnutí	15
2. Adaptace	17
3. Izolace	20
4. Deprese	26
5. Člověk "komunistický" a člověk "kapitalistický"	30
6. Ignorance	34
7. Čas	37
8. Co očekávají na Západě od komunismu?	42
9. Proč jsme vlastně odešli?	46
10. Strach	51
11. Proč komunismus nemůže vyřešit problémy společnosti	56
12. Jak Sovětský svaz vede psychologickou válku proti Západu	61
13. Agrese a lidské hodnoty	68
14. Amnestie	72
15. Po pěti letech	76
Doslov	80
II. Články 1977 -1978	82
Předmluva po dalších pěti letech	83
1. Po dalších čtyřech letech	84
2. Neslavné výročí	88
3. Odpuštění nebo odpustky?	92
4. Praha - Lisabon - Amsterdam	96
5. Po deseti letech	101
Doslov	105
III. Přednášky 1986 - 1988	107
1. Psychologické aspekty integrace Čechů a Slováků v Holandsku	108
1. Úvod. Definice pojmu.	
Proces adaptace a integrace	108

2. Mentalita malého národa.....	110
3. Poloemigrace.....	111
4. Společné a rozdílné rysy Čechů, Slováků a Holanďanů.....	112
5. Co se nám na Holanďanech líbí, a co nám na nich vadí.....	113
6. Jak vidí Holanďané nás.....	115
7. Jak vidí Španěl Holanďany.....	115
8. Různé způsoby integrace.....	116
9. Jak dlouho trvá proces integrace? Co mu vadí, a co mu prospívá?.....	117
10. Závěr.....	118
2. Psychologické problémy emigrace	119
Úvodní úvahy.....	119
Výhody emigrace.....	122
3. Psychologické problémy druhé a třetí generace v emigraci	123
Úvod.....	123
O co vlastně jde?.....	124
Co říká literatura?.....	124
Podobnost s psychickými poruchami dětí válečných poškozenců?.....	130
Druhá generace emigrantů v Holandsku.....	131
Co dále? Co přinese budoucnost?.....	133
Závěrem.....	133
IV. Články a přednáška 1990 - 1993	134
1. Odstranit odstup a nedůvěru.....	135
2. Rok po sametové revoluci v ČSFR.....	137
3. Viděli jsme prezidenta.....	141
4. Co s emigrantskou minulostí?.....	144
5. Jan Amos Komenský a poslání soudobého českého a slovenského exilu.....	147
Úvod.....	147
Komenský v exilu.....	149
Komenský a smysl soudobého exilu.....	150
Kdy bude možno skončit exil a jaké je jeho poslání v současné situaci?.....	153
6. Tři roky po... ..	155
7. Psychologické problémy emigrace.....	159

1. Úvod.....	159
2. Terminologie.....	159
3. Emigrace jako dlouhodobý proces adaptace.....	163
4. Psychopatologie emigrace.....	165
5. Psychologické problémy druhé a třetí generace v emigraci.....	168
6. Emigrace v současné situaci.....	170
7. Závěry.....	173
8. Seznam literatury.....	174
9. Stručný výtah.....	175
8. O co nám dnes v exilu jde	175
Doslov po řadě let.....	179
V. Diskuse a přílohy	181
1. Dr. M. Kabelá: Jak Okno dokořán vede psychologickou válku proti Sovětskému svazu, aneb O některých psychologických problémech emigrace. Diskuse, Okno dokořán, leden 1973.....	182
2. J. K.: K jednomu diskusnímu příspěvku aneb O psychologických problémech svou emigračních vln, Diskuse, Okno dokořán, únor 1973.....	186
3. Dr. Jiří Veselý: Štěstí v exilu? Zvon, červenec-srpen 1987.....	191
4. J. Diamant: O co vlastně jde v emigraci v dnešní době? (Odpověď Dr. J. Veselému).....	194
5. K. Chramosta: Emigrace - naděje a zklamání Obrana lidu z 5. září 1970.....	198
6. J.K. (Jiří Diamant) - Exulant - to zní hrdě Okno dokořán, prosinec 1970.....	199
7. B. Borg: Dopis z 23. 3. 1971 Danish Flygteringe.....	202
8. B. Wohler: Dopis z 22. 3. 1971 angl. Danish Flygteringe.....	203
9. N. Gurfinkel: Dopis z 12. 4. 1972 Danish Refugee Council.....	204
10. J. J. Staněk: Dopis z 19. 3. 1977 Nederlandse Stichting Comenius.....	205
Stručné curriculum vitae.....	206
J. V. Musil: Diamantův příspěvek biodromální psychologii.....	208

Předmluva

Emigrace patří bezesporu k těm životním situacím, jež kladou na člověka zvláště velké nároky. Po náhlém a většinou násilném vytržení z dosavadního prostředí, z vlasti, okruhu přátel a spolupracovníků, přichází jedinec a s ním jeho rodina, přátelé a mnozí další neznámí do nového cizího prostředí, aby v něm dále utvářel svůj osud a osudy svých bližních.

My, kdož jsme přišli do Holandska po násilném obsazení Československa v roce 1968, jsme byli od počátku konfrontováni s mnoha problémy, s nimiž jsme se museli dříve či později vyrovnat. Mnoho z těchto problémů bylo dáno jen nám, kdož jsme se usadili v Holandsku. Ty byly spojeny se zvláštnostmi našeho nového prostředí a s národními rysy a postoji Holanďanů. Domnívám se však, že převážná většina problémů, s nimiž jsme se v emigraci setkali, byla příznačná pro kteroukoli situaci, do níž se dostali čeští a slovenští emigranti v kterékoli zemi po ruském vpádu v roce 1968 do jejich vlasti. Myslím dokonce, že problémy emigrace se v některém ohledu podobají problémům v jiných "mezních situacích", jako je pobyt v žaláři či v koncentračním táboře.

Úvahy, které jsem publikoval pod pseudonymem J. K. v časopise "Okno dokořán", vydávaném českými a slovenskými emigranty v Holandsku, zachycují v časové posloupnosti otázky a problémy, tak jak se v životě Čechů a Slováků po opuštění Československa v Holandsku vyskytovaly. Přirozená časová posloupnost je právě to, co tyto úvahy spontánně přinášejí, a v tom je - myslím - jejich přesvědčivost. Neměl jsem v úmyslu zabývat se psychologickými otázkami emigrace v této publikaci vědecky. Tyto články byly a jsou určeny především těm, kdož se po léta nacházeli v objektivně a subjektivně podobné životní situaci. Měly být podnětem k přemýšlení, k přesnému formulování problémů a k jejich řešení. Měly také být v jistém smyslu návodem k jednání.

Je pochopitelné, že s odstupem času se do úvah stále více vkrádaly otázky, zabývající se příčinami naší emigrace, otázky politické. Zde bylo a bude nutné opakovaně hodnotit situaci kolem nás z hlediska příčin naší emigrace. "Vědět, znamená předvídat," to platí především pro nás. Je na nás a zůstane naší povinností nepřihlížet nečinně k tomu, jak se lidé kolem nás stále ve větším měřítku stávají oběťmi systematické manipulace a indoktrinace. Je třeba neustále trpělivě vysvětlovat a přesvědčovat lidi o tom, že ani dnes nesmí být demokracie slabá v boji s diktaturami v kterékoli barvě. Je třeba jim názorně ukazovat, před jakým nebezpečím dnes svět stojí, vždyť jsme je měli možnost poznat na vlastní kůži.

Přestože se mnozí budou bránit tomu, co jim řekneme, poněvadž pravda bývá často méně příjemná než lež, snažme se je přesvědčit

především fakty. Je třeba otevírat lidem oči a uši, jež jsou jim po léta systematicky zavírána marxistickou a komunistickou propagandou. Je třeba postavit kritické myšlení proti nekritickému přejímání názorů komentátorů v televizi, rozhlasu či v tisku. K tomu všemu je z naší strany zapotřebí především osobní odvahy, přesvědčení o tom, že "pravda i tentokrát zvítězí" a umění hovořit a jednat s lidmi.

Nic by nebylo horšího a ve větším rozporu s tím, proč jsme na Západ přišli, než pohodlí, zbabělost či rezignace. Mohlo by to vést po čase k tragickému zklamání s nedozírnými následky pro náš život. A toho času mnoho nezbyvá, je třeba jednat.

Dr. Jiří Diamant

Listopad 1973

Úvod - Lze se dorozumět?

Člověk se učí zkušeností svou, a má-li k tomu schopnosti, i ze zkušenosti jiných. Rodiče se snaží předávat své poznatky a zkušenosti svým dětem, aby je uchránili životních zklamání a neúspěchů. Umělci se snaží zformulovat své zážitky a názory, filozofové své myšlenky, vědci nové poznatky tak, aby je druzí mohli pochopit a prožít. Lidé se snaží sdělit to, co potřebují, a porozumět tomu, co je sdělováno.

Lze však skutečně sdělit vše, je možno porozumět zcela vlastním, jedinečným lidským zážitkům a zkušenostem? Tuto otázku jsem si kladl poprvé jako mladík vracející se po druhé světové válce z koncentračních táborů a kladu si ji podruhé dnes, kdy jsem nucen opustit Československo po 21. srpnu 1968.

V roce 1945 jsem popisoval známým život za ostatními dráty, komíny na krematoriích v Birkenau, z nichž šlehaly takřka neustále několikametrové plameny, a převlékámu před plynovou komorou, kterou jsem měl možnost spatřit. Naslouchali mi, někteří zesmutněli, i slza někdy vytryskla, pak jsem však často viděl, že se snažili hovořit o něčem jiném. Lidský organismus se brání škodlivinám, člověk se snad brání zcela přirozeně i příliš silným zážitkům. Hodnotí je, zkoumá je skepticky, uplatňuje svou někdy až nepřiměřenou kritičnost a potom pochybuje, nevěří a zapomíná.

Bohužel se tyto jevy objevují opakovaně a masově a nejednou měly za následek i události tragické. Moderní člověk je neustále ovlivňován prostředky masové propagace, rozhlasem, novinami, televizí, takže mnohdy ani nemá možnost utvořit si samostatný úsudek, vžít se do toho, co je mu sdělováno.

Přišli jsme do Holandska. Lidé se nás ptali, proč jsme odešli, a zda natrvalo. Vyprávěli jsme, co jsme prožili a co jsme věděli. Nebyli překvapeni. Poslouchali s větší či menší účastí. "Musí to být pro vás hrozné. Je to velká změna. Musí to být těžké opustit vlast." Nevěděli jsme, je-li to pouhé konstatování, či hodnocení našeho činu.

Lidé touží po klidu a míru, lidé chtějí zapomenout. Je potom těžké jim připomínat, že to, co se stalo 21. srpna, je víc než vykřičníkem, že je to vlastně hrozba všem malým národům. Lidé nevěří, dokud nejsou sami postiženi, dokud sami neprožili to, o čem se jim vypráví, i pak

zapomínají to, co zapomenout chtějí. V tom je tragédie pedagogiky, psychologie i politiky. Toho zneužívá propaganda, totalitní ideologie a demagogové.

Stačilo několik let k tomu, aby se zapomnělo na Maďarsko a strategové potlačování národů věděli, že dvanáct let je dost k tomu, aby se lidé na Západě znovu upnuli k nadějím na možnost spolupráce a dorozumění se Sovětským svazem. Útočník změnil hesla: od proklamování zničení kapitalismu přešel k soutěžení s ním. Po neúspěchu soutěžení zde na zemi - (závody se přesunuly do kosmu) - přešel k prohlášení o mírové koexistenci. A politikové i prostí občané brali, co se jim nabízelo: věřili, doufali, že obchod a kultura vykonají víc než zbraně. Bylo v tom také hodně sebeklamu, falešného optimismu, "brain-washing" a zejména "selfbrain-washing". Lidé chtěli věřit a proto věřili. Zejména mládež na Západě myslela a stále si myslí, že za hesly a frázemi je opravdu nová, lepší komunistická budoucnost.

21. srpen 1968 podal těm, kdo chtějí myslet, důkaz nejzřejmější: skončil pokus o organické sloučení komunismu s demokracií. Skončil fiaskem, vražděním, obsazením napolo suverénní země.

Český a slovenský národ ani po dvaceti letech existence systému, který měl zabezpečit lépe než systém jiný základní materiální potřeby člověka, nepřestal toužit po tom, co tvoří základ existence lidského jedince, skupin i národa. Zdá se, že jedinci i společnost na určité úrovni vzdělání a inteligence nemohou bez svobody natrvalo bez odporu žít. Zejména pro myslící lidi je život bez svobody živořením.

Období po lednu 1968 bylo etapou druhého "národního obrození" v českých i slovenských krajích, bylo obdobím národního probuzení. Lidé ožili po dvaceti letech deprese a probudila se i mládež, která neměla nic ke srovnání ve svém dosud krátkém životě. Lidé se chopili nabízených hesel, jako by zapomněli, že systém založený na abstraktních poučkách, bez dostatečného zřetele k člověku a jeho zvláštnostem, nemůže fungovat, byť i byl křtěn humanismem, svobodou či demokracií. Herakleitos dobře věděl, že oheň s vodou sloučit nelze.

Ožily i nedávné tradice jako vyvolání duchové: lidé si obnovili vzpomínky na demokracii a její dvacetiletou historii v Československu a začali doufat, že se něco podobného podaří realizovat i v systému, který si říká socialistický. Začalo se pracovat, přemýšlet, diskutovat, žít. Žilo se rychleji a intenzivněji než v mnohých dřívějších letech.

Nikdo nevěřil, že by se to mohlo nepodařit, že by to někdo mohl překazit. A překazili to ti, kdo byli po léta označováni za nejlepší přátele, za předlohu, za vzor. Jak bude možno po letech vyložit myslícímu člověku, že přátelé v počtu 800 000 naplno ozbrojených vojáků přišli na pomoc národům, jež je nevolaly. Přišli lští, ničili hodnoty, vraždili bezbranné. Ve jménu čeho? Tvrdili, že ve jménu míru ve světě, ve jménu socialismu a boje proti imperialismu. Není toho snad dost pro myslícího člověka, který nechce strkat hlavu do písku? Stala se křivda, jakých dějiny znají mnoho: silnější polyká slabšího. Dějiny však učí, že jedním či dvěma sousty se šelma nikdy nenasytí. kdo se stane příští obětí ve jménu týchž ideálů?

V minulosti i v současnosti si útočníci brali do štítu ideály, jež odjakživa patřily k nejvyšším lidským hodnotám. Ve jménu Boha se vraždilo a upalovalo, ve jménu demokracie padaly hlavy pod gilotinou a ve jménu socialismu a komunismu byly deportovány a ničeny celé národy.

Takový je obsah toho, co se stalo 21. srpna 1968. Nedejme se vést formou. Slyšel jsem argument, že bylo zabito jen několik desítek lidí. Cožpak se závažnost činu hodnotí jen počtem mrtvých? Je třeba si uvědomit, že vše se vyvíjí, tedy i rafinovanost psychologické propagandy a činu útočníka. A útočníkem je každý, kdo zbavuje druhé toho, co k svému životu a existenci nejvíce potřebují, svobody projevu a jednání.

Takové jsou tedy první myšlenky a pocity emigranta. Odešel, aby sdělil pravdu ostatním, kdož ji naštěstí dosud nepoznali. Přišel a zjistil, že je izolován bariérou kognitivní disonance, hranicí tvořenou neschopností lidí vžít se, vcítit se a pochopit to, co zatím prožít nemuseli, co však je může očekávat v době poměrně krátké. A tak se emigrant stává volajícím na poušti, člověkem, jehož ostatní litují a jemuž nerozumějí a ani se o to nesnaží. Zůstává a den ode dne se stává palčivější otázka: jak prolomit tuto bariéru? Jak splnit vlastní poslání a předsevzetí: varovat lidi a přimět je k zásadním činům proti bezpráví, násilí a agresi? Je to vůbec možné ve dvacátém století? Spějí lidé k sebezdokonalení nebo k sebezničení? V čem je tedy smysl života, když se lidé nemohou dorozumět?

A to je vše, nač jsem chtěl dnes upozornit.

Únor 1969

1. Velké rozhodnutí

Emigrace ve smyslu trvalé změny dosavadního životního prostředí znamená vždycky velký zásah do života jednotlivce. Lze ji do jisté míry srovnat s těžkou operací, jež může mít krátkodobé, případně i dlouhodobé či trvalé nepříznivé následky.

Emigrovat znamená změnit dosavadní styl života, opustit své zaměstnání a rezignovat na postavení v práci, zrušit přecetné mezilidské vztahy (opustit příbuzné, přátele a známé), opustit vlast, kulturní hodnoty, vzdát se majetku.

Emigrace je závažné životní rozhodnutí, jež vyžaduje značnou dávku odpovědnosti za další život vlastní a těch nejbližších. Odhodlat se k emigraci znamená mít silný motiv, ujasněnou stupnici hodnot, promyšlený životní cíl. Emigrovat lze úspěšně jen tehdy, víme-li, proč tak činíme.

Emigrace není pouhý útěk, je to rozhodnutí odejít. Útěky v koncentračních táborech byly často motivovány zoufalou touhou po svobodě, kterou si vězňové představovali zjednodušeně jako život bez ostatních drátů nabitých elektrinou. Nebezpečí ztráty života, spojené s realizací útěku, a nemožnost návratu v mnoha případech redukovaly otázku opuštění tábora na problém osobní odvahy. Tak tomu bylo také často v dobách, kdy lidé odcházeli z Československa přes hranice za střílby, tajemnými stezkami, kolem nástrah a signalizačních zařízení. Odcházeli z velkého koncentračního tábora a věděli, že cesta zpět není.

Po srpnu 1968 - a také nedlouho před ním - byla však situace jiná. Mizely dráty, byla redukována administrativní opatření. Nastalo období experimentu se svobodou: dlouhodobě uzavření dostali částečnou volnost a svobodu. Svoboda však znamená nutnost volby a potřebu rozhodování, čemuž se mnozí za tak dlouhou dobu odnaučili. Svoboda klade na lidskou osobu větší nároky než pohodlné vězení. Svobodu je nutno nést a unést, nesmí se pod ní padnout, je třeba jí užívat k sebe-realizaci a nikoli k sebezničení.

Nastala paradoxní situace: oboustranně více průchodná hranice a možnost (později iluze) beztravného návratu přinutila každého více

uvažovat a zdůvodňovat své rozhodnutí. Zde již nestačila touha po dobrodružství, ideály o svobodě, či zoufalé odhodlání vězněného. Bylo nutno srovnávat a citlivě vážit hodnoty lidského života. Ti, kdo dávají přednost svobodě jedince a věří, že na jejím základě se postupně vyvinou sociální vymoženosti, nemohou zůstat tam, kde svoboda byla již v zárodku pošlapaná. Ti, kdo si myslí, že v rámci komunistického systému vznikne jakási svoboda (snad jako "poznaná nutnost"), mohou žít kdekoli.

Člověk, který opustil vlast s nasazením vlastního života, ví, že musí začít znova, váží si toho, co získal a nermoutí se tolik tím, co ztratil. Někteří tvrdí, že porodní bolesti posilují citový vztah matky k dítěti, snad i svoboda musí být vykoupená utrpením. Nikoli abstraktní svoboda, nýbrž svobodný život nez strachu z vězení a pronásledování, bez omezení pohybu, násilných zásahů do volby povolání a do kariéry. Lidé touží po konkretizaci hodnot, pouhá hesla pozbývají záhy hodnoty.

Složitost posrpnové situace přinutila mnohé k prvnímu závažnému životnímu rozhodnutí. Mnozí z těch, kdo odešli, je dosud neučinili také proto, že se rozhodovat neumějí. Byli po léta zvyklí na to, že za ně bylo rozhodováno, což je konečně snazší. Seberealizace v kapitalistické společnosti neúprosně vyžaduje určitého stupně dospělosti, zatím co brzdění možností uskutečnit své potřeby a schopnosti nutně vede k jistému stupni regrese, návratu k dětské bezmocnosti.

Lidé se nemění najednou. Změny v lidském charakteru vyžadují zpravidla dlouhou dobu. "Člověk socialistický" se proto často nerozhodl, v mnoha případech se rozhodl pro to, že bude čekat, jak to dopadne, jinými slovy, až to někdo rozhodne za něho. Někteří chtějí "legalizovat" to, co ve vyspělých kulturních svobodných státech není ilegální: vždyť přece každý má právo se z Holandska vystěhovat a není proto pokládán ani za zrádce, ani za zbabělce či protistátního činitele. Jiní čekají na to, "co jim to vynese", kalkulují, počítají, jsou někdy až "vypočítaví". A jiní se chtějí rozhodnout až po čase, za rok, za dva, či později. Ti všichni, kdo sedí na dvou či více židlích, zapomínají na to, že jsou emigranty ve smyslu, který jsme uvedli, že totiž dlouhodobě opustili svou vlast a že se každým dnem chtě nechtě více sžívají

s novým prostředím a odlučují se od prostředí starého. Jejich chování je projevem nevyřešeného konfliktu, který je každým dnem těžší a méně řešitelný. Hamlet se nedovedl rozhodnout a jeho osud byl tragický. Rozhodnout se znamená vědět proč, pro koho a pro co. V upřímném a poctivém zodpovězení těchto tří základních otázek spočívá prognóza úspěšného či neúspěšného průběhu emigrace každého z nás.

Červen 1969

2. Adaptace

Člověk žije v prostředí, jež si do jisté míry sám vytváří a přetváří, uzpůsobuje si je. Prostor prostředí opět trvale působí na člověka, na jeho city a zájmy, na jeho myšlení, spoluutváří jeho osobnost. Vztah člověka k prostředí vzniká v raném dětství, upevňuje se stále četnějšími svazky, jež pak v dospělosti, a zejména ve stáří, člověka stále více poutají. Čím starší je jedinec, tím nesnadněji se zbavuje pout k prostředí, z něhož přišel, tím nesnadněji se přizpůsobuje prostředí novému, do něhož přišel.

Lidské prostředí je složité: mám na mysli především prostředí sociální, vytvářené lidmi, jako je rodina, širší okruh příbuzných, přátel, spolupracovníci, členové určité sociální skupiny, náboženské skupiny či národa. K prostředí člověka patří pochopitelně také kultura, tradice, zvyky a předsudky, jimž byl dlouhou dobu vystavován. Člověk se pohybuje také v prostředí přírodním, jež se vtiskuje do jeho paměti a vytváří zdroje silných citových zážitků, jež mohou přetrvávat po celý život.

Člověk žije v jakési symbióze se svým prostředím: s mateřským mlékem nasává mateřštinu, učí se návykům a tradicím určité skupiny lidí, přejímá jejich způsoby chování a názory. Postupem doby se začleňuje do různých menších či větších společenských skupin. Čím déle člověk žije v určitém prostředí, tím více do něho zapouští "kořeny". "Zakořeňuje", tj. stává se jeho součástí, ztrácí touhu se od něho odpoutat, stává se méně pružným a nezávislým než byl v mládí. "Zakořeňnost" přináší též některé klady, jež mohou být přínosem

zejména pro stáří; spokojenost a vyrovnanost, poznání, že člověk je malým článkem většího celku, vědomí vlastní role v tomto celku - to vše vyplývá z přirozeného celoživotního úspěšného přizpůsobování k prostředí.

Emigrace znamená násilné, dlouhodobé a většinou trvalé narušení či přerušení bezprostředních svazků s dřívějším prostředím, v němž člověk dlouhou dobu žil. Právem hovoří někteří o "vykořenění". Emigrant se rozhodl opustit prostředí, v němž se narodil a vyrostl, a usadit se v prostředí, které nezná, jež mu je cizí. Z občana se stal cizinec, z homogenní části jednoho celku heterogenní část celku druhého. Emigrant se vyřadil z jedné společenské skupiny, aby se zařadil do skupiny jiné. Místo přerušených starých svazků mají vzniknout nové svazky, je nutno se znovu přizpůsobit, sžít se s odlišnými lidmi a s novou kulturou, osvojit si jiný jazyk, jiný způsob myšlení, jiné postoje a názory a získat znovu postavení v odlišné společenské organizaci, stát se opět "někým" a nezůstat "nikým", usilovat o to, stát se občanem a nezůstat cizincem.

Je toho mnoho: přemnohé bylo narušeno a zrušeno, a téměř vše je nutno znovu vybudovat. Proces adaptace (znovupřizpůsobování) proto vyžaduje značné úsilí, trvá dlouho a bere mnoho energie. Někdy může i unavovat a vyčerpávat, může vyvolat deprese, může vést i k záhubě.

Příchodem do nového prostředí začíná proces přizpůsobování: člověk se orientuje, poznává, srovnává. Každý má jinou schopnost přizpůsobování. Je pochopitelné, že lépe a rychleji se přizpůsobuje člověk mladý, pružný, který ví, proč se přizpůsobuje a jež pohání potřeba se začlenit a uplatnit se. Je však třeba uvědomit si, že i takový jedinec má určité meze své přizpůsobivosti, jež mu někdy zcela proti jeho vůli brání v úplném splynutí s novým prostředím. Zpravidla bývá proces naprosté adaptace k novému prostředí záležitostí několika generací. Zůstává ovšem otázka, zda splynutí představuje nejlepší způsob adaptace.

Co by tedy měl člověk dělat, aby průběh jeho adaptace byl co nejlepší? Předně snažit se poznat své nové prostředí co nejrychleji a co nejdůkladněji. K tomu je pochopitelně nutno osvojit si řeč co nejlépe a v době co nejkratší. Ne bezdůvodně považují mnozí Holanďané ry-

chlost a stupeň zvládnutí jejich řeči za jeden z nejbezprostřednějších ukazatelů skutečného vztahu každého z nás k nové vlasti - hostitelce. Řeč umožňuje lepší a bezprostřednější styk s lidmi, dává klíč k detailnějšímu poznání jejich životního slohu, názorů, postoje i předsudků. Pronikání do nové společnosti může narážet na odpor vnější i vnitřní, je však naprosto nutné k tomu, aby se člověk mohl dobře přizpůsobit. Proniknout do společnosti, znamená především snažit se pochopit její zvláštnosti a problémy. Je třeba zvykat si na povahově odlišné lidi z jiných národů, přijímat je bez zbytečné kritiky a výhrad. Zájem o aktuality z kulturního a politického dění, záliby a cestování pochopitelně zvyšují extenzitu i intenzitu adaptace.

Jak lze vidět, je adaptace složitý proces, který nemusí vždy probíhat nerušeně a bez poruch. Co vlastně překáží adaptaci? Jakákoliv vnitřní stimulost, nepružnost, vnitřní odpor, nerozhodnost, kolísání. Překážkou mohou také být vžité návyky a zvyklosti, pokles ve společenském či pracovním zařazení, ztráta možnosti uspokojovat některé potřeby a zájmy v novém prostředí. Překážkou adaptace může být i přerušení započatého díla, znemožnění realizovat životní plány, ztráta kontaktu s přáteli a známými. Jedním z nejčastějších projevů porušeného procesu adaptace je stesk po domově, stesk po vlasti. Může se objevit po kratší či po delší době v různě silné intenzitě a s rozdílnou naléhavostí. Stesk po vlasti může být do jisté míry zkouškou toho, zda jedinec skutečně stojí za svým rozhodnutím usadit se v nové vlasti. Nutí k důkladnému zamyšlení a k opětovnému zhodnocení všech pro a proti, utvrzuje v rozhodnutí, anebo je narušuje.

K tomu, aby se člověk sžil s novým prostředím, je třeba vytvořit si k němu kladné citové vazby, snažit se s ním identifikovat. Pokud vycházíme názorově z úzce vymezeného nacionalismu a regionalismu, je identifikace s jiným národem velmi nesnadná. Je však třeba hledat podobnosti mezi národy a usilovat o nalezení sjednocující koncepce ve smyslu humanismu a nadnárodních celků. To pochopitelně nemusí mít za následek odcizení se národu, z něhož emigrant vzešel, anebo dokonce to, že by se emigrant měl za svůj národ stydět, jak se to, žel, také někdy stává. Adaptace není negace minulosti, je spíše jejím umocněním přítomností, syntézou s nově vzniklými životními podmínkami.

Na otázku, zda adaptace znamená zřeknutí se všech dosavadních zvyklostí, tradic, názorů, či citových vazeb a vztahů lze tedy odpovědět záporně. Člověk si může uchovat určitou autonomii v novém prostředí v tom smyslu, že si zachová ze své minulosti to, co považuje za nejhodnotnější. Síla demokratické společnosti je právě v tom, že takovéto odlišnosti nejen připouští, nýbrž i respektuje. Míra takové autonomie, jinými slovy míra odlišnosti od ostatních členů společnosti, by se však neměla stát překážkou adaptace, nebo argumentace, proč nelze adaptace docílit, jak to často slyšíme od starších osob.

A nakonec: proč jsem věnoval tolik pozornosti problému adaptace k novému prostředí, jenž je zejména pro nové emigranty - tak naléhavý? Především proto, že rychlost a stupeň adaptace emigrantů jsou nejlepší ochranou jejich duševního zdraví tolik ohrožovaného náhlým životním zvratem a dlouhodobou zátěží. Nelze popřít, že emigrace urychluje spád života jedince, člověk jí alespoň zpočátku rychleji stárne. Emigrace se může stát vleklou životní krizí usilující o duševní zdraví. Lze se tedy adaptovat po všem tom, co jsme se o nesnázích adaptace dozvěděli? Nejen lze, je to nezbytné. Do jaké míry se lze adaptovat? To je dáno osobními zvláštnostmi každého z nás. Co je vlastně cílem adaptace? Vytvořit syntézu nejlepších prvků minulosti s novou skutečností podle svých nejlepších schopností a snažit se dále žít. Možná, že jsem psal příliš abstraktně a schematicky, univerzálně platné recepty psychologie pro adaptaci dosud nemá, vlastní životní syntézu si nakonec musí vytvořit každý sám.

Prosinec 1969

3. Izolace

Přišli jsme do nového prostředí a snažíme se mu přizpůsobit s větším či menším úspěchem. Čas plyne a po roce přehlížíme výsledky svého snažení. Výsledky v práci a stupeň zvládnutí jazyka lze hodnotit objektivně, spokojenost v zaměstnání, uspokojení nad dosavadními pracovními výsledky, pocit uvolnění a štěstí jsou však jevy závislé na mnoha činitelích, jež ovlivňují náš vnitřní duševní život. Po čase se

nevyhnutelně objeví otázka, jež se stále více vtírá do vědomí a vyžaduje odpovědi: byli jsme skutečně přijati novým prostředím, stali jsme se jeho integrální součástí, anebo se dostáváme čím dál tím více do izolace?

Je třeba si znovu uvědomit, že emigrace znamená mimo jiné náhlé vytržení z prostředí, s nímž jsme byli více či méně srostlí; přerušení styků s přáteli a známými, zanechání činnosti ve spolcích, přerušení kariéry, zrušení kulturních vlivů, jež dosud na nás bezprostředně působily atd. Dokud dýcháme kyslík, neuvědomujeme si, jak by nám bylo, kdyby ho bylo ve vzduchu jen o několik procent méně. Podobně si nedovedeme předem představit, co vše nám po čase může či bude chybět z dřívějšího prostředí. Člověk může potencionálně měnit prostředí často: lidé střídají povolání, stěhují se, mění partnery, mění pobyty v různých státech. Všeobecně je známo, že ne každý je schopen snášet takové dlouhodobé změny; je zjevné, že takové opakované změny zatěžují nervovou soustavu podobně jako trvalý stav bez změny, jenž je zkoumán pod názvem monotonie. Inu, "člověk je mírou všech věcí".

Oč tedy vlastně jde: nejen o prostředí, nýbrž především o citové vztahy k němu, jež jsou v nás pěstovány od mládí: láska k rodičům, prarodičům a dětem, úcta k příbuzným, k přátelům, pozornost k sousedům a ke známým, láska k rodnému místu, k mateřštině, láska ke kultuře, v níž jsme vyrostli, láska k lidem, s nimiž nám bylo souzeno žít v blízkosti a snášet tyž osud. To vše a ještě mnohem více bylo náhle přerváno, přerušeno nebo zničeno emigrací. Tím, že jsme odešli, vzdali jsme se své angažovanosti, zapojenosti, svého podílu v určité společnosti. Vše, co jsme po léta budovali a co tvořilo podstatnou část našeho života, je pryč. Emigrace je těžký ořes v životě každého z nás - ať si to přiznáme či nikoli, ať už tuto skutečnost zdůrazňujeme častěji až přecasto, anebo ať se zařikáváme, že v zájmu svého dalšího života musíme na vše zapomenout. Náš postoj k vlastní minulosti na ní samotné nic nemění, může jen do jisté míry ovlivnit, jak se s ní dokážeme vyrovnat.

Je pochopitelné, že emigrace, jakožto jedna z mezních situací životních, jako jedna z největších zátěží, jež si člověk může přivodit, může ve svých důsledcích znamenat zánik, destrukci osobnosti. Stává se tak především tenkrát, jestliže setrváváme v orientaci převážně na minulost a nezabýváme se více přítomností a budoucností. K takové reorientaci je pochopitelně nutno nejprve vědět, proč jsme provedli onen násilný zásah do svého života a do života svých bližních.

Je však zřejmé, že nejenom my, nýbrž také naše nové prostředí spoluurčuje, do jaké míry a jak dalece budeme moci do něho za určitou dobu proniknout a stát se jeho integrální součástí. Eitinger píše o silných stresových účincích emigrace, znovupřetváření a integrace právě v prvních letech po opuštění vlasti. Víme sami ze zkušenosti - a existují pro to četné experimentální doklady - že měnění životních návyků a stereotypu je provázáno silnými zápornými city, jako je deprese, úzkost, strach a hněv. Víme také, že nadměrně silné dlouhodobé afekty vyčerpávají. Spinoza, filozof, který žil v Holandsku, dokonce považoval afekty za chorobu. Není sporu o tom, že emigrant, zejména v prvním období emigrace, bývá člověk snadno zranitelný a přecitlivělý mnohdy i ke zcela nevinným podnětům z okolí, někdy výbušný, mnohdy smutný a i zoufalý, případně podrážděný. Nechci zde generalizovat, nechci však také zavírat oči před skutečností, kterou jsem opakovaně pozoroval.

Usilujeme o začlenění do nové společnosti jako její rovnocenní příslušníci a při tom si leckdy neuvědomujeme, že z hlediska této společnosti nejsme "normální" nejen proto, že neznáme mnohé, co nelze z turistických knih vyčíst, nýbrž především proto, že se chováme často odlišně od jejich představ a pravidel. Naše odlišnost je především v tom, že býváme více egocentricky orientováni a jsme mnohdy neurotici, což je dáno především naší současnou životní situací. Mnozí mohou být zklamáni, že se jim dosud nepodařilo sžít se s holandskou společností tak, jak si to před rokem představovali. Sžít se znamená pochopit a být akceptován. Je to pochopitelně proces velmi nesnadný, uvážíme-li nesnáze jazykového i mimojazykového dorozumívání. Ti z nás, kdo byli již dříve dlouhodobě v cizině, vědí, že je něco jiného být někde krátkodobým hostem, dlouhodobým hostem, delegátem či

emigrantem. Člověk je zpravidla přijímán jako reprezentant něčeho, nějaké skupiny, firmy, národa, rasy, náboženství, klubu apod. Tím je automaticky na něho promítáno vše, co člověk, s nímž přijde do styku, o příslušné skupině ví, anebo co slyšel, případně jaké dojmy či předsudky získal v minulosti. Ti, kdo se nyní hlouběji nyní zamyslí nad příčinami antisemitismu, mohou je v postavení emigranta mnohem lépe pochopit, neboť emigrant se často dostává do situace analogické postavení Židů v různých zemích.

Zůstává nám však stále stejně ožehavá otázka, která nebyla vyřešena: byli jsme přijati, anebo jsme izolováni? Poznali jsme, že od soucitu a sympatie k opravdovému bezvýhradnému přijetí je u různých národů různě daleko. Nechceme zůstat objekty charity či politických sympatií, chceme se aktivněji začlenit. Kde tedy začít? Myslím, že je nejlépe začít "z druhé strany", tj. snažit se uvědomit si, jak na nás asi holandská společnost nahlíží, jak přijímá, resp. odsuzuje některé naše zvyklosti, názory, chování apod. Začlenit se do holandské společnosti znamená především stýkat se s ní, poznávat ji, vyměňovat si názory, zkušenosti, poznatky, poznávat zvláštnosti holandského života, snažit se je pochopit, a pokud možno přijmout je za své. Není to snadné; vyrostli jsme v Evropě, na kontinentě mnoha malých států, z nichž každý se drobí na menší státečky či země, oblasti nebo jiné jednotky, a ty si právě tolik zakládají na tom, že mají své zvláštnosti a odlišnosti. V Holandsku je tomu právě tak. Bylo by dobré, kdyby ti, kdož zde déle žijí, napsali více a podrobněji o svých zkušenostech v tomto směru.

Znamená snad "začlenit se", "splynout", "zapomenout na vše, co bylo", "odcizit se" minulosti, jak se o to mnozí křečovitě pokoušejí? Domnívám se, že se takovým postojem problém izolace nevyřeší. Holanďané na nás pohlížejí jako na Čechy, ať je to komu milé či nikoli. Z toho pro nás vyplývají všechny kladné i záporné důsledky, jež má Holanďan s tímto pojmem spojeny. Holanďané jsou malý národ, mají svou tradici a svou národní hrdost. Nevyžadují po nás, abychom se překotně stali Holanďany, anebo se za ně navenek vydávali. Jsou strážliví, věcní, zvyklí stýkat se s různými národy a téměř každý z nich žil

nějakou dobu v cizině. Považuji Holandsko za zemi "otevřených hranic" pro všechny a myslím, že zakládají-li si Holanďané na něčem ze své minulosti nejvíce, pak především na to, že si v těžkých podmínkách vydobyli a udrželi národní svébytnost a pak na skutečnosti, že vždycky poskytovali útočiště lidem pronásledovaným, nikoli z pouhé charity, nýbrž ze zásady. Těto skutečnosti je třeba si vážit a nezneužívat ji.

Rok je krátká doba k poznání národa. S Holanďany je tomu podobně jako s holandštinou: když se s ní poprvé setkáte, máte dojem, že je to pouhá odrůda němčiny, když se jí pak začnete vážně učit, poznáte, jak zvláštní, mnohdy složitá a nesnadná je to řeč, pokud byste se jí chtěli naučit dokonale. Myslím, že Holandsko je jednou z mála zemí v Evropě, kde cizinec je nejen tolerován, nýbrž do značné míry i akceptován. Nejsme zde tedy ani "bloody foreigners", ani pouhými "Ausländer". Nejsou zde ani psány petice, aby se počet udělovaných azylů omezil, třebaže hustota obyvatelstva je zde jedna z největších na světě a vláda přispívá vlastním lidem na cestu do Austrálie, pokud tam emigrují. Mám za to, že Holanďané přistupují k cizincům otevřeněji než mnohé jiné národy, i když zde pochopitelně nelze generalizovat. Pochopitelné je také, že začlenění, čili integrace emigranta s holandskou společností, může mít také své nesnáze. Tak je tomu ostatně často, dokud neuplyne dostatek času k tomu, aby člověk mohl být všeobecně akceptován jako rovnocenný občan země. Víme přece, že v některých zemích toho není docíleno ani za několik generací.

Vracím se tedy k odpovědi na otázku, kterou jsem si na začátku položil: myslím, že jsme dosud izolováni od holandské společnosti, domnívám se však, že jsme většinou daleko více izolováni subjektivně než objektivně. Pochopitelně záleží na tom, kde se kdo z nás usadil, kolik má holandských přátel atd. Z odpovědi, jak jsem ji zde formuloval, vyplývá druhá otázka: proč vůbec jsme izolováni? Na to nelze odpovědět snadno. Příčiny mohou být mnohé: psychologické, sociální, politické. Jsme nesourodým článkem společnosti, můžeme se tedy často stát předmětem přechodného zájmu, zvědavosti, dočasné charity, předmětem osobní prestiže či snahy aplikovat zásady skuteč-

ného humanismu. Odlišujeme se řečí, zvyky, názory a také tím, co víme a co jsme na sobě zažili. Poznali jsme na vlastní kůži nebezpečí a násilnosti, víme, že nedaleko odtud v Evropě byly před nedávnem hrubě porušeny základní principy lidského práva a existence, že byla zničena lidská důstojnost, odňata svoboda a nastolen řád podobný tomu, jež Holanďané sami na sobě zkusili v nedávné minulosti. Pamatuji se na své zklamání, když jsem zjistil, že mi lidé nevěří, když jsem jim po válce vypravoval své skutečné zážitky z koncentračních táborů. Totéž se mi stává i nyní. Lidé mnohdy nechtějí slyšet o zlu, i když někdy připouštějí, že by se něco podobného mohlo stát i zde. Je nutno ovšem také konstatovat, že pod vlivem dlouhodobé obratné propagandy jsou mnozí Holanďané, zejména mládež, ochotni věřit tomu, že socialismus a komunismus, jak je praktikován v zemích za "železnou oponou", je schopen vyřešit některé praktické problémy i této země. (Vzpomeňme si jen na náš často nekritický obdiv k Západu, dokud jsme žili v Československu!) Odtud také pramení zvláštní postoj k Sovětskému svazu: obdiv smíšený s nejistotou, strachem a nenávisť, odtud i snaha některých používat marxismu jako nástroje k dráždění a vydírání ostatních. Nemůžeme to nikomu zazlívát, vždyť i problémy této země jsou mnohdy složité; je jen třeba trpělivě naslouchat, vysvětlovat a přesvědčovat ty horlivé, že ne každá alternativa musí být lepším řešením než řešení, které právě existuje. Komunismus je silný jako taktika opozice, selhává však všude tam, kde je od něho očekáváno konstruktivní a humánní řešení problémů společnosti.

To my všechno dobře víme, nevědí to však mnozí z těch horlivých "revolucionářů", anebo si to nechtějí mnohdy přiznat. Není vhodné se s nimi přít anebo si hrát na moudřejší a zkušenější. Obě tyto taktiky navozují odpor, a ten je přece nutno v zárodcích odstraňovat. Zbývá nám tedy jen trpělivě vysvětlovat, poukazovat na fakta a předvídat další vývoj. Jsou někteří mezi námi, kdo se úmyslně distancují od politiky; straní se jí po negativních zkušenostech posledních let. Nemyslím, že je možno vyhnout se politice tak, jako není možno vyhnout se vzduchu. "Politika" znamená "věci veřejné", a ty jsou přece více-méně důležité pro každého z nás, kdo v nějaké "veřejnosti" žijeme. I já

jsem se dostal do politiky při hledání některých příčin naší objektivní izolovanosti.

Je možno "izolaci" odstranit, překonat a začlenit se úplně do nové společnosti? Domnívám se, že ano, avšak toliko postupně a málokdy stoprocentně. Boj s předsudky a postoji byl, je a bude vždycky nesnadný. Jak si tedy počínat, abychom se co nejdříve a nejdokonaleji začlenili do nové společnosti? Recept je jednoduchý: žít prostě, nenápadně, pracovat pilně, přesně a spolehlivě, dívat se, poslouchat a chápat a přistupovat otevřeně a lidsky k ostatním. Neboť to, co nakonec máme společného s Holanďany, je především to, že jsme všichni Evropané, příslušníci malých národů - a lidí.

Březen 1970

4. Deprese

Když už se některým začíná zdát, že v novém prostředí zdomácněli, že jejich adaptace probíhá stále lépe a že se jim pozvolna daří navazovat nové společenské kontakty a takto prolamovat tíživou izolaci - objevuje se mnohdy zcela nečekaně deprese.

Deprese bývá pojímána jako dlouhodobý a zesílený afekt smutku, někdy provázený úzkostí. Postižený ztrácí zájem o dění kolem sebe, upadá do apatie, je nevykonný, často pláče, špatně spí, obviňuje se ze všeho možného, nevěří si a někdy upadá do stavu, který se pro něho stává nesnesitelným a z něhož hledá únik v sebevraždě.

Každý z nás jistě prodělal období deprese v souvislosti se ztrátou milované osoby, či vlivem neúspěchu, nebo v době, kdy opouštěl svou vlast, svou práci, své přátele, rodiče, spolupracovníky, byt a přírodu, k níž přilnul. Deprese v takových případech je pochopitelná, řekl bych normální; spíše bychom se pozastavili nad člověkem, který by se veselil na pohřbu svých nejdražších. Rozdíl mezi smutkem "všedního života" a smutkem patologickým je však především v síle a v délce trvání deprese. Někdy je však těžké rozpoznat, zda smutek je, či není přiměřený dané životní situaci.

Je pochopitelné, že se deprese často objevuje zejména v tíživých a kritických životních situacích, k nimž bezesporu patří také emigrace. Často i po několika letech emigrace se jedinec dostává nečekaně do těžké deprese, která se může vléci i několik měsíců. Záleží také na individuální dispozici k depresi, jistě je však, že velké procento emigrantů se depresi nevyhne.

Jaké jsou tedy příčiny "emigrantské" deprese? Lze jí předcházet? Jak je ji možno léčit? To jsou asi otázky, kterými byste zahrnuli odborníka, kdybyste měli možnost s ním diskutovat. Podobné otázky jsou také obsaženy v dopisech některých z vás a jistě se mnozí z vás těmito problémy zabývají.

Emigrace je veliký zásah do života jedince i osob s ním spřízněných, jak jsme o tom již zmiňovali. Takový zásah vyžaduje velkou změnu ve způsobu života, a do jisté míry má za následek i změnu osobnosti ve smyslu změny názorů, hodnot, postojů, zájmů, eventuálně i dalších složek osobnosti.

To vše se nestane přirozeně za jediný den, trvá to měsíce i léta, nežli se "člověk socialistický" přerodí v "člověka společnosti kapitalistické". Léta strávená v zemi s totalitním systémem, zbavujícím člověka jeho práv a individuality, nesporně zanechala stopy v každém z nás, v někom větší, v někom menší. Svě "ghetto" si však každý z nás víceméně přenesl i sem do svobodné země a je nyní na nás, abychom se co nejdříve "přebudovali" do té míry, abychom se mohli ze svobody radovat, aby se svoboda pro nás nestala přítěží či břemenem, pod níž bychom se hroutili.

Co se to tedy vlastně s námi stalo, jak jsme to žili do doby emigrace a jak můžeme žít nyní? Komunistický režim nutí lidi žít kolektivně, jaksi anonymně, ve skrytu masy méně či více organizované. Není třeba se rozhodovat, jiní rozhodnou, čím budeme, jaká bude naše práce, jaký plat a jaká kariéra. Jiní rozhodnou, zda budeme moci studovat, případně jaký obor, jiní rozhodují, zda a kam můžeme jezdit, zda a do jaké míry jsme politicky spolehliví, zda jsme přátelé "lidu" či jeho nepřátelé, zda dostaneme byt či nikoliv, zda si můžeme koupit auto teď či za pět let. "Svoboda jako poznaná nutnost" ve smyslu marxistickém žene člověka do jakési apatie a do fatalismu. Je

to do jisté míry i pohodlné nemuset se rozhodovat, nemít odpovědnost a brát vše tak, jak je to předkládané. A za to vše má člověk pocit jakéhosi "sociálního zabezpečení", těší se na penzi a polyká léky, jež jsou skoro zadarmo. Málokdo si však uvědomuje, jak vratká je tato sociální jistota, že kdokoli může kdykoli ztratit zaměstnání "pro ztrátu důvěry lidu" a aniž by věděl proč, může pracoviště zaměnit za vězení. V tu chvíli se jistota mění v nejistotu v životě největší: zachráním se, anebo mne pověsí? K čemu se to mám přiznat a proč?

Po srpnu se dočasně prolomily zdi velkého vězení a nám se podařilo přemístit se sem do Západní Evropy, do svobodného světa, o němž jsme po léta slyšali jen hrůzostrašné historky. Přišli jsme sem tentokrát ne jako chudí turisté z Československa s pěti dolary v kapse, nýbrž jako utečenci či uprchlíci, kteří se rozhodli - mnozí poprvé v životě - svou situaci sami nějak řešit.

Po období očarování novou skutečností a radostného uvolnění však nutně přichází období vystřízlivění, realističtějšího přístupu k novému životu a někdy i rozčarování v případě, že se skutečnost příliš liší od našich snů. A právě v tomto druhém období emigrace se často objevuje deprese, která nás nutí znovu hodnotit a přehodnotit dosavadní běh našeho života a která znovu před nás staví problémy, které jsme považovali za vyřešené. Nevyhnutelně se mezi jinými objeví i otázky: udělal jsem správně, že jsem odešel? Neplatím příliš draze za získanou svobodu? Proč vlastně jsem odešel, proč jsem vše opustil a proč musím začínat znovu?

Tak jako břemeno, které delší dobu neseme, se stává stále těžším, tak se nezodpovězená otázka stává časem neodbytnější, vtíravější. Dostáváme se pak do větší krize a naše deprese se prohlubuje.

Z toho tedy plyne, že jedna z cest, jak předcházet depresi a jak se jí zbavit, je včasné a upřímné řešení otázek, které emigrantský život přináší. Není jich málo. Splnil Západ má očekávání? Jsem zde šťasten anebo si to jen namlouvám? Oč mi v životě jde? Čeho chci vlastně dosáhnout? Jaký je smysl mého života? Jaké mám hodnoty a ideály? Jaký je můj vztah k vlastnímu národu? Jaký je můj vztah k národu, který mi poskytl azyl? Jaký mám vztah k náboženství, jaký k politice? Co všechno bych měl změnit na svých dosavadních názorech, co změ-

nit v chování? Podobných otázek může být mnohem více. Správně postavená otázka je už zčásti vyřešený problém. Emigrant se tedy chtít nechtě dostává k nejzákladnějším otázkám lidské existence. Nelze se jim vyhnout, nelze je přehlížet, nelze před nimi zavírat oči, anebo nad nimi mávnout rukou. Přicházejí a chtějí být řešeny. Upřímným zodpovězením otázek se tedy můžeme znovu ujistit o tom, že důvody, které nás přiměly k emigraci, dosud trvají, nebo že k nim přibýly důvody další, anebo že jsme vlastně neměli důvod k tomu, abychom z vlasti odešli.

Pochopitelně nechci považovat emigrantskou depresi za otázku výlučně intelektuální. Chtěl jsem jen neznat, že emigrace jakožto jedna z mezních situací lidského života znamená mimořádnou zátěž pro každého. Pod takovou zátěží je možno se zhroutit po kratší či delší době, pakliže řešením základních otázek nedospějeme k větší zralosti vlastní osobnosti. Úspěšná emigrace tedy předpokládá víceméně vyřádkovanou osobnost, pokud jsme neemigrovali v dětském věku.

Deprese se jistě může objevit i u některých z těch, kdo si základní otázky spojené s emigrací vyřešili. City prostě mají někdy své důvody, jež rozum nechápe. V takových případech je nutno především zkoumat, zda deprese byla něčím navozena, zda lze nalézt nějakou příčinu. Pokud možno je vhodné sejít se s lidmi, kteří jsou v podobné situaci a rozmlouvat s nimi. Nemůžeme-li najít důvod pro deprese, jež jsou silné a trvají dlouho, je nutno se obrátit na odborníka, lékaře či klinického psychologa.

Je dobré si uvědomit, že deprese "přicházejí a odcházejí", že mohou mít vlnovitý průběh a že je lze dobře zvládat léky i psychoterapií.

Po překonání krize navozené emigrantskou depresí postoupíme zpravidla o značný kus kupředu v procesu integrace s novým prostředím. Uzárlá osobnost má větší schopnost nahlížet na život s odstupem, "sub specie aeternitatis", jak říkával prezident Masaryk.

Deprese emigrantů je velkou zbraní v rukou těch, kdo se zabývají tím, aby za každou cenu ztrpčili úděl emigrantů tím, že je navždy odloučí od jejich rodičů a přátel, že jim znemožní styk s vlastí, že je prohlásí za osoby morálně méněcenné. Užívají všech článků Charty lidských práv k tomu, aby je pošpinili a porušili. Využívají faktu exis-

tence deprese u některých emigrantů k demagogickým tvrzením, jimiž chtějí ovlivnit veřejné mínění.

Člověk, který ztratil vlast, musí umět najít sám sebe a svou pravdu. A za svou pravdu musí umět bojovat a za ní stát. Boj s emigrantskou depresí se takto stává nejen otázkou psychologickou a medicínskou, nýbrž také otázkou morální.

A v morálce musíme umět převýšit ty, kdo ji otevřeně popírají.

Červen 1970

5. Člověk "komunistický" a člověk "kapitalistický"

Každý společenský systém utváří do jisté míry vlastnosti člověka; některé vyzvedává a jiné potlačuje. Každá společnost si vytváří svoje idoly a ideály. V krásné literatuře i v odborných studiích psychologických se objevují studie o jedincích, představujících pozitivní hodnoty všeobecně společností uznané, kteří se dovedli úspěšně prosadit a dostat se na významné pozice.

Představa ideálního člověka v komunistické společnosti se pochopitelně liší od představy ideálního jedince ve společnosti kapitalistické, neboť i hodnoty a výchozí principy v obou systémech jsou podstatně odlišné. Skuteční lidé se všude odlišují od ideálu, zůstává však skutečností, že komunismus i kapitalismus usilují o výchovu člověka každý po svém. Pro emigranta, který přešel z jednoho systému do druhého, nejen jako turista, nýbrž jako člověk, který se zamýšlí usadit a pracovat v odlišné struktuře společnosti, mohou takto vzniknout mnohé problémy, jež mu mohou delší dobu bránit v úspěšné adaptaci.

Jaký byl ideál a jaká byla skutečnost v komunistické společnosti, jak jsme ji zažili v Československu? Oficiálně byl zdůrazňován idol záníceného člena komunistické strany, který byl ochoten zcela obětovat svoje osobní zájmy potřebám strany a někdy i společnosti. Dobře placení romanopisci v SSSR i v ČSSR, jakož i dobře situovaní vědci, kreslili typ "komunisty" jakožto silného, obětavého, nezištného jedince, přátelského k soudruhům a nesmlouvavého v boji proti nepřítelům (reálným i smyšleným). Vzpomeňme na hrdiny typu Meresjeva

s jejich neuvěřitelnou houževnatostí, chabrostí, nadšeností, kteří byli schopni ovlivnit jiné a kteří se chovali "kladně" ve všech ohledech. Neomezená "kladnost" komunistických hrdinů a bezkonfliktnost jejich života vyvolal podiv, nedůvěru a později i kritiku v řadách sovětských spisovatelů, filozofů a vědců a po náležitém časovém odstupu i jejich kolegů v jiných socialistických zemích. Zjistilo se totiž, že ideálních komunistů je pramálo, pokud se vyskytnou, byli stranickými odpůrci často odstraněni nejružnějšími způsoby. Konečně v roce 1968 jsme viděli souboj více a méně "ideálních" jedinců v Československu. Ukázalo se také, že neplatilo tvrzení sovětských psychiatrů, že v sovětském systému nebude místo pro neurózy, jež jsou projevem "zahnívajícího" kapitalismu. I v Rusku tedy zůstaly osobní problémy a konflikty mezi lidmi, udržely se neurózy a plná psychiatrická zařízení. V posledních letech se dokonce objevila nová "móda" prohlašovat politické odpůrce, vědce, spisovatele a jiné osoby za duševně choré bez udání diagnózy.

Jací tedy byli lidé v Československu po dvaceti letech nastolení komunistického systému? Takoví, jako bez něho, tj. vyvíjeli se v podstatě dále ve smyslu svých staletých tradic se všemi povahovými zvláštnostmi kladnými i zápornými, a navíc se u mnoha z nich vyvinuly některé specifické zvláštnosti, související s dlouhodobým vlivem systému. Že tomu tak je, musíme vidět zejména v tom, že v každém státě se objevuje snaha přizpůsobovat komunistickou doktrínu psychickým zvláštnostem obyvatelstva. Proti státům menším než Čína byla proto od předloňska zavedena Brežněvova doktrína, aby se nezačázelo "příliš daleko" s "národními zvláštnostmi"

Český člověk zůstal kritickým realistou, opatrným, střízlivým, pracovitým, majícím smysl pro řád a pro pořádek, poněkud závistivým, s komplexem malého národa. Zůstala mu touha po brzké penzi, po domku se zahrádkou, po autu, po kultuře. Dvacet let "nového života" zplodilo u mnoha nerozhodnost, potřebu spoléhat na jiné, využívat vše, co se dá, pracovat co nejméně a šetřit se, být nedůvěřivým a bojovným, pokud jde o uhájení vlastní pozice, umět se přetvařovat, říkat něco jiného, než co si myslím, u některých pak potřebu donášet a někdy i udávat. Nelze jistě generalizovat, možno však vypsát ty

společenské "hodnoty", za nimiž se pídili přemnoží; pohodlí, životní zabezpečení, "neangažovanost" K dosažení těchto cílů byly často dobré všechny prostředky včetně zbabělosti, zákeřnosti, nezodpovědnosti.

Je vidět, že běžný člověk zůstal i po letech vzdálen společenským ideálům oficiálně proklamovaným. Vznikla jakási dichotomie: systém se svými aparátňíky si žil po svém a lid si žil také po svém, pokud a dokud to šlo. Nesmělo se ovšem chtít příliš mnoho a zapomínat za to "co je císařovo", jak se to stalo v pražském jaru. Každý z nás dobře víme, jak to pak dopadlo a v důsledku výše uvedených "opomenutí" jsme se vlastně dostali až sem.

Není sporu o tom, že na každém z nás zanechalo dvacet let života v tomto systému nějaké stopy. Přitom samozřejmě nesouhlasíme s těmi, kdož považují každého, kdo sem přišel v roce 1968 a později, za komunistu (tak jako ten, kdo bydlel 10 let v Africe, nemusí být Afričan), či přívržence systému v daném státě.

Přišli jsme do společenského systému, v němž jsou zdůrazňovány jiné principy a jiné hodnoty. K tomu, aby se zde člověk lépe přizpůsobil, je třeba poznat, oč zde lidem jde, jaké jsou všeobecně uznávané kladné vlastnosti a co se odsuzuje. Až dosud nám bylo předkládáno o lidech v kapitalistických státech většinou jen to nejhorší: jsou sobečtí, bezohlední atd. Je třeba zde déle žít, dívat se a vidět, hovořit s lidmi a stýkat se s nimi, abychom si dovedli své "předsudky" náležitě korigovat.

Holandská společnost snad více a důsledněji než kterákoli jiná vychází z principu svobody, který se snaží aplikovat ve všech oblastech života společnosti i jedince. Je to jiná svoboda než marxistické "poznání nutnosti" Je to neustálý proces seberealizace, uskutečňování svých potřeb a zálib na základě vlastního realistického odpovědného rozhodování. Sociální jistota je - pokud jde o nejnutnější prostředky k životu - zajišťována společností, sociální postavení a životní úroveň jsou zajišťovány jedincem. Je zde mnohem větší rozdíl mezi výsledky usilovné práce a zahálkou, než ve společnosti socialistické. Ti, kdo chtějí dosáhnout více, mají možnost pro to pracovat.

Systémy nebývají ideální, lidé ještě méně. Nicméně svoboda pohybu, vyjadřování, názoru, politické příslušnosti, náboženství, pod-

nikání a mnohé další jsou k uspokojivému životu jedince mnohem nutnější než mrtvé ideály.

Psali jsme již dříve o tom, že člověk, který žil mnoho let v nesvobodě, se musí naučit se svobodou zacházet, musí ji umět snášet. Není to jen problém emigrantů, je to problém také pro mnohé jiné. Je nutno hledat a najít smysl své vlastní existence, abychom ze svobody neonemocněli v dnešní době zvané érou technické civilizace, kdy vývoj lidstva je ve všech ohledech překotnější než v minulých stáletích. Tyto otázky řeší filozofie, psychologie, náboženství, sociologie a medicína. Pro emigranty je však v prvním období jejich života na Západě mnohem důležitější začít skromněji s "minimálním" programem. K tomu se vlastně dostaneme po zodpovězení otázky "proč jsem odešel z vlasti?" (viz "Deprese"). V odpovědích mnoha z nás bude jistě i slovo "svoboda". Nyní je nutno ptát se sám sebe "Co vlastně chci od života, čeho chci dosáhnout, jaký je můj cíl? Jaké mám k dosažení svých cílů reálné možnosti a předpoklady?" Dostáváme se vlastně do fáze jakési "životní kalkulace". Jde o to sladit své hodnoty a potřeby s možnostmi, jež nám kapitalistická společnost skýtá. Tato situace je pro nás většinou zcela nová: máme sami řešit svůj život, převzít za toto řešení odpovědnost, brát na sebe riziko neúspěchu. Máme začít se o něco snažit z pohnutek ideálních i hmotných. Není to snadné, a proto mnozí kolísají, přešlapují, anebo se hrouťí.

Každý má možnost poradit se s přítelem, dát se psychologicky vyšetřit, pokud jde o objektivnější stanovení jeho možností a schopností. Zatím nebyla emigrantům dána možnost poradit se s odborníkem o jejich problémech zcela specifických, totiž o životních problémech vzniklých v souvislosti s emigrací. Nejde zde jen o budování nové existence, či o nový životní program, mohou se objevit i otázky související s nedostatkem kulturních podnětů, s neuspokojeným řešením problému "národního" a podobně. Domnívám se, že je na čase, aby byla zřízena poradna sestávající z odborníků, kteří by byli ochotni těmto problémům se věnovat a poskytovat odborné rady nebo speciální psychoterapii emigrantům, kteří toho potřebují.

Život v odlišném společenském systému tedy vyžaduje, abychom se do jisté míry změnili, předitelali. Ne každý to dokáže sám, někteří

potřebují pomoc, některým ani to nepomůže. Člověk se nesnadno mění a většina lidí si odvykla na sobě něco měnit, na sobě nějak pracovat. Kapitalistický systém nutí člověka, aby ze sebe vydal co nejvíce, aby se snažil dosahovat stále více, až k hranicím svých možností. Lidé se tedy odlišují více dle svého výkonu a výsledku své práce, než dle stranické či jiné příslušnosti. Lidé jsou posuzováni mnohem objektivněji a tvrději. Je ti dána možnost, využij jí, anebo přijdou jiní. Nauč se zápasit a bojovat čestnými prostředky, prací. Staň se životním realistou a snaž se dosáhnout, čeho můžeš. Upni se na přítomnost a budoucnost, neomlouvěj vše minulostí. Spolupráce nemůže trvale spočívat na soucitu. Přinášej hodnoty společnosti a společnost tě sama ocení. Nauč se důvěřovat sám sobě. Nepodceňuj se, a také se nepřeceňuj. Neváhej, neztrácej cenný čas a začni. Tvoje výsledky budou tvým nejlepším oceněním.

Září 1970

6. Ignorance

Byl jsem vyzván, abych promluvil v rozhlasu. Jako obvykle: improvizace v holandštině. Před vlastním vysíláním jsem hovořil se zástupcem rozhlasu. Ukázalo se, že neví, kdo byl Komenský a ptal se mne, co se vlastně stalo 21. srpna 1968. Sdělil mi, že slyšel, že několik Čechů minulý den uprchlo a z toho vyvozoval, že československé hranice jsou opět průchodnější.

Příhoda, kterou zde uvádím, je zdánlivě všední, nutí však k hlubšímu zamyšlení. Člověk si bezděky vzpomene na význam komunikačních prostředků v Československu před dvěma lety ve dnech, které následovaly po okupaci. Je pro nás těžké připustit, že by člověk pracující s masovými komunikačními prostředky neměl být po všech stránkách dobře informován a že by neměl přistupovat ke své práci s největší odpovědností. Význam psychologického ovlivňování mas si totiž všechny totalitní systémy plně uvědomují a vždy se snažily mít komunikační prostředky (tisk, rádio, televizi) plně ve své moci. Lze si proto snadno vysvětlit na příklad tu skutečnost, že Rusům na pražském

jaru nejvíce vadila právě svoboda informací. Marx dobře věděl - a dnes to vědí i jeho ortodoxní čínští a reformovaní ruští žáci - že myšlenka, která se stala majetkem mas, má větší sílu a účinek než série bomb, třeba i atomových. Odtud ta péče o ideologii, starost o to, co si lidé myslí, i o to, co dostanou k přemýšlení. Důsledky používání nejdůmyslnějších metod k "přesvědčování" jsou známy a vědecky zpracovány pod názvem "brain-washing", jež patří k největším a dosud málo doceněným pohromám současné doby.

Ignorance, nevědomost a lhostejnost je jedním z průvodních zjevů špatně chápané demokracie. Ti, kdo se svobodou jen koketují, anebo kdo si jí neumějí skutečně vážít, bývají často nevědomí, naivní, lhostejní. Již Sokrates věděl, že vědění je základem ctnosti. Vědění lze využít, avšak též zneužít, nevědomosti lze jen zneužít. Totalitní systémy se dnes nejvíce obávají právě skutečného vědění, informovanosti a tvůrčího myšlení nikoli jedinců, nýbrž co největšího počtu lidí. Snadno pochopíme, že "import myšlenek" je pro systém založený na násilí daleko nebezpečnější než import zboží. To dobře vědí ti, kdo v Praze brojí proti "ideologické diverzi", kterýmžto názvem označují fakta a impulzy k přemýšlení přicházející ze Západu, jež nejsou ve shodě s dnes uznávanou ideologickou linií a schvalovanou propagandou.

Oč tedy jde: svobodný člověk má být vychováván k samostatnému přemýšlení předem neovlivněnému standardními a stereotypními schématy předkládanými komunikačními prostředky. Rozhlas, tisk i televize by tedy měly vést lidi k samostatnému přemýšlení a poskytovat jim k tomu pravdivá fakta.

Dobyvatelé odjakživa potřebovali ingoranci u svých protivníků a částečnou jednostrannou informovanost u svých podřízených.

Ignorance je jev, který má řadu příčin. Vyskytuje se v zemích ekonomicky i kulturně zaostalých, avšak i v zemích, jež jsou kulturně na výši a v nichž vládne blahobyt. V takových zemích je ignorance mnohem nebezpečnější. Nevědomost často vyvěrá z lidského sklonu k pohodlí a k duševní lenosti. Může však často souviset i se základní lidskou potřebou žít v klidu a zapomenout na vše špatné, nechat se ukolébat zrádným pocitem bezpečí, jenž je dnes na Západě tolik roz-

šířen. Lze si tedy vysvětlit, že pro mnohé obyvatele západních zemí je důležitější, zda vyhrál jejich oblíbený fotbalový klub, anebo zda stouply jejich akcie, nežli to, kdo byl Komenský, anebo to, že Československo - (stát ležící několik set kilometrů odtud) - bylo před dvěma lety vojensky obsazeno proti vůli převážné většiny svých obyvatel.

Žijeme v době, kdy přání je často otcem myšlenky. Převážná většina lidí si přeje mír, a proto jsou lidé ochotni přemnohé zapomenout, přehlédnout, anebo vidět jinak, než jaké to ve skutečnosti je. Přání se podrobuje nakonec i myšlení: převládá víra, že protichůdné společenské systémy se nakonec přece jen dohodnou, že se ovce smíří s vlkem. Jakýkoli pokus o dosažení smíru je kladně hodnocen. Bohužel to vše ještě neznamená, že se skutečnost musí řídit našimi přáními.

A zde jsme u jednoho z prvořadých problémů emigrace, u toho, co bych nazval prvořadým úkolem emigrantů, jejich posláním. Jde o to: bojovat všemi prostředky a v co největší míře proti ignoranci v okruhu známých i méně známých, na pracovišti i jinde a snažit se systematicky a cílevědomě burcovat hostitelský národ z lehkovážné ignorance. Emigranti mají ve srovnání s jinými větší životní zkušenost, vědí, co bylo i co by mohlo být. Svě vědění si však nemohou ponechávat jen pro sebe, jde o to sdělovat a předávat životní zkušenosti. Vědění nás zavazuje, znamená odpovědnost vůči sobě i těm ostatním. Proto boj proti ignoranci je nejlepší prevencí proti tomu, aby se 21. srpen 1968 neopakoval zde v Holandsku, či v Německu, v Anglii, v Itálii či ve Francii.

Vím, že burcování pro pravdu je úkol nepříjemný, že ten, kdo tak činí, zpravidla nepatří k nejoblíbenějším. Život však není pouhá selanka ani zde, ani jinde a je třeba zrazovat lidi od toho, aby se nechali ukolébat tím, co slyší kolem sebe a aby přestali vnímat skutečnost. My dnes po dvou letech od tragického zlomu v našich osudech víme, že emigrantství nemůže znamenat hořekování a lkání nad osudem vlastním či nad osudem svého národa; emigrantství se musí stát aktivním bojem proti všemu, co by mohlo v našem novém životním prostředí přivodit situaci, s níž byl náš život neslučitelný. Boj za svobodu a pravdu vždy znamenal též boj proti zlu a lži. Vůči národu, který nás přijal, budeme mít čím dál tím větší morální závazky. Nestačí mu

předávat jen odborné znalosti, je mu třeba předat také životní zkušenosti, které podobné si u větší skupiny lidí mají větší váhu a přesvědčivost. Je třeba jen hledat a nalézt způsoby, jak tyto zkušenosti včas předat a pomoci těm, kdo mají vliv, aby z nich vyvodili správné důsledky pro svůj národ a pro svou zemi. Takový je v současné době živý odkaz 21. srpna 1968 nejen pro emigranty, nýbrž pro lidstvo!

Prosinec 1970

7. Čas

Čas utíká v Československu i zde v Holandsku a s ním narůstá i vzdálenost, která nás dělí ode dne odchodu z vlasti. "Časy se mění a s nimi se měníme i my," říkali staří Římané. Čas hojí rány, dává zapomenout, umožňuje hodnotit věci, osoby, události věcněji, střízlivěji a rozvážněji.

Pro koho vlastně pracuje Čas? Pro nás anebo proti nám? Jak se bude nadále vyvíjet náš úděl? Co bude dále? Za těmito a četnými dalšími otázkami se skrývá často problém, jenž nelze odbyt: otázka svědomí a odpovědnosti vůči sobě, ženě, dětem, vůči vlastnímu národu, s nímž nyní žijeme, a v neposlední řadě i vůči Evropě a její kultuře.

Význam Času pro revoluci a pro její potlačování, jakož i pro odstraňování nepříznivých jevů ve vědomí lidí si komunističtí teoretikové a zejména praktikové vždy velmi dobře uvědomovali. Odstup více nežli dvou let od srpna 1968 nám, pozorovatelům zvenčí, kteří nejsme odfíznuti od informací očitých svědků o dění v Československu, dává možnost hluboko nahlédnout do tajů komunistické strategie a taktiky, pokud se týká zacházení s psychikou lidí. Postup ruských "poradců" a jejich českých pomahačů lze charakterizovat jako metodu postupného utlačování odpůrců a celých národů s citlivým přihlížením k Času jako k činiteli, který ukazuje, kolik útlaku v daném okamžiku utlačovaná skupina snese bez očividného bouření, jež by mohlo být utlačovatelům nepříjemné zejména v souvislosti se sledováním některých širších obecnějších cílů. Člověk si maně připomíná

některé obecné principy útlaku: odpůrce je nutno především izolovat, tj. zbavit ho vlivu a dřívějších sociálních kontaktů, dále je mu nutno odepřít uspokojování jeho základních životních potřeb, čili navodit trvalý nedostatek, deprivaci. Takovou deprivaci vidíme názorně na opatřeních omezujících potřebu československých občanů cestovat do západních zemí. Určitou dobu po invazi nebylo možno cestování omezovat, neboť by to narazilo na příliš velký odpor u obyvatelstva, jež si za poměrně krátkou dobu zvyklo na pocit volnosti, pramenící ze zkušenosti, že "železná opona" není tak neproniknutelná, že branou "žaláře" je možno projet i beze střílení, bez raket a honících psů. Takový pocit svobody museli pochopitelně poradcové a prováděči postupně usměrnit ve smyslu Engelsovy poučky o svobodě coby poznané nutnosti, v našem případě to pak znamená, že českoslovenští občané jsou stále ohrožováni ze Západu, že tudíž musí být dobře stráženi. Nebyl to snadný úkol zbavit občany práv, která jim byla dočasně přiznána. Bylo nejprve nutno vytvořit atmosféru, jež by omezování připustila, bylo nutno získávat lidi a zápasit s Časem. Argumentace tanků a pušek nakonec vykonala své.

V říjnu 1969 bylo uvedeno v platnost nové nařízení o "úpravě" cestovního ruchu na Západ. V době, kdy světová veřejnost je komunistickými agitátory obratně upoutávána k několika chronicky "ožehavým" bodům, jako je Vietnam, Blízký východ či občanská revoluce v Africe, podařilo se ruským taktikům v rámci narychlo spleené teorie o "normalizaci" v ČSR výborně oklamat Západ a odvést jeho pozornost od faktu, že základní lidská práva jsou v Československu znovu veřejně pošlapávána, tentokrát pod poněkud jinými hesly a s jiným výkladem. Jednostranné omezení cestování na Západ znamená ve skutečnosti násilné roztržení tisíců rodin, násilné ukončení svazku desetitisíců s jejich rodnou zemí - je to tedy očividné porušení Charty OSN a Deklarace lidských práv, jež ČSR podepsala.

Nám emigrantům nezbyvá, než se ptát: Jak se toto vše mohlo tak rychle stát? Jak je možné, že to vše Západ spolkl a že vytrvale mlčel a mlčí? Považuji za přiměřenou odpověď na obě otázky právě tu okolnost, že si sovětsí poradci a spol. v ČSR správně vypočetli dobu, která bude nejvhodnější z hlediska poměrů v ČSR i v zahraničí

k tomu, aby citlivě zasáhli tisíce bezbranných osob právě v místě nejbolestivějším. Možná, že právě v té době se na Západě objevovaly v tisku obsáhlé články o tom, jak krutí jsou Američané ve Vietnamu, sotva se však našel obsáhlejší článek, který by rozebral a kriticky komentoval promyšlenou psychologickou strategii Rusů ve Střední Evropě.

Zpřísnění předpisů o cestování na Západ nestačilo: bylo ještě třeba podvázat komunikaci, tj. psaní dopisů, posílání balíčků a telefonování na Západ. Co nelze zakázat z politických či psychologických důvodů, lze znesnadnit opatřeními ekonomickými. To dobře věděli poradcové, a proto byly v rámci boje proti "společnému nepříteli" (bez něhož by komunistický systém nemohl existovat) a v rámci "dalšího prohlubování procesu normalizace" zcela zákonitě počátkem letošního roku poplatky za tyto služby zvýšeny o více nežli 200% - poštovné o 260%. Uvážíme-li, že poplatky za tytéž služby v rámci ČSR a mezi zeměmi komunistického bloku zůstaly nezměněny, pak nelze než spatřovat v takovém opatření projev systematického škrcení lidské svobody, který lze stavět na roveň s akty střílení a vraždění bezbranného obyvatelstva kdekoli. Principy útlaku bezbranných zůstávají nakonec stejné, mění se jen formy provádění.

"Normalizaci" v ČSR můžeme tedy považovat za postupné, systematické odstraňování bezbranných odpůrců a potlačování svobody ostatních. Nestačí přitom izolace a deprivace, je třeba zesilovat tlak a kupit překážky. V rámci změněné taktiky strany nebyli tentokrát opoziční intelektuálové popraveni ani nezmizeli zatím všichni v opuštěných věznicích či táborech, (to aby se Západ tolik nezlobil a Čína neměla další argumenty), ba nebylo ani možno zpočátku všechny naráz přeradit k manuální práci. Nejprve bylo nutno obratně odstranit nepohodlné intelektuály z jejich původního kolektivu přeřazením na nižší funkce či do manuálního poměru a teprve po čase, až se rány po tomto chirurgickém zákroku zčásti zahojily a lidé se přestali ptát, co se stalo s tím či oním, bylo možno odpůrce dále - tentokrát rychleji - degradovat buď definitivním přeřazením na manuální nekvalifikovanou práci, či nezaměstnaností, anebo bylo možno některé i uvěznit (viz případ Pachman, Škutina a další). Odstraňování nepohodlných se takto

stalo součástí oficiální politiky dva roky po invazi, po upálení studenta Palacha a po hokejových bouřích. K politice útlaku vždy patřilo potlačování individualit, stavění lidí na roveň tam, kde si rovni nejsou. Vláda neschopných, antiselekce ve smyslu Darwinově, se dnes v ČSR rychle šíří.

Tak tedy pracuje čas v Československu. Není nesnadné uhádnout, jak pracuje a pro koho. Zatím pro utlačovatele, neboť oni dovedli systematicky s časem zacházet ve svůj prospěch, i když jim to vždycky nevycházelo.

Ke svému počínání dovedou použít i "vědeckých výzkumů", jak to ukazuje zpráva uveřejněná v Handelsblad-NRC dne 25. ledna 1971 pod nápisem "Většina Čechů nyní schvaluje invazi". Toto zjištění bylo získáno na základě výzkumu pracovníků deníku Práce, kteří se dotazovali náhodných chodců na ulici, zda souhlasí s invazí. Pochopitelně dotazující zcela přehlíželi skutečnost, že se lidé v ČSR po intenzivních prověrkách a čistkách dnes již bojí o svou existenci, a proto přestávají mluvit pravdu, vykrucují se a kličkují. O mladíkovi, který invazi neschvaloval, napsala Práce, že "tato osoba ještě pravdu nepochopila". Na první pohled je článek Práce směšný, ve skutečnosti však přináší názorné potvrzení našich vývodů o systematické komunistické strategii a taktiky v ČSR a o pokusech, jak ovlivnit veřejné mínění na Západě smyšlenými pseudovědeckými údaji.

Někteří lidé v ČSR by Čas dokonce rádi popohnali, tak na příklad by chtěli někteří, aby "normalizace" pokračovala rychleji s procesy a popravami, než to bývalo zvykem. Tito lidé zatím předběhli dobu.

Jak pracoval Čas na Západě? Dva roky znamenají v životě mnoho zejména v situaci v životě zcela ojedinělé, jakou je začátek emigrace. Dva roky jsou však již solidnějším podkladem k tomu, abychom se realističtěji podívali zpátky a kupředu. To, co se s námi mnohými v průběhu minulých dvou let stalo, jsem se pokusil částečně zachytit svými dosavadními články, jejichž náměty jsem mnohdy vybral na základě subjektivně pocítované aktuálnosti problému. Po "velkém rozhodnutí" se projeví problémy spojené s "adaptací" a nesnáze pramenící z nebezpečí "izolace". Psychicky i fyzicky náročné první období emigrace vedlo u některých k projevům "deprese", jež se často stala

popudem k novému hodnocení reality vycházejícím ze srovnání mentality lidí vyrostlých a žijících v odlišných společenských systémech ("člověk socialistický a člověk kapitalistický"). Otázka překonání deprese souvisí s uvědoměním si dosahu změn navozených emigrací. Životní krizi emigrantů je nutno řešit aktivně, v této souvislosti se objevila otázka poslání emigranta v novém prostředí. Proto jsme uvažovali o boji s nevědomostí a "ignorancí" a nezájmem u lidí v našem novém okolí, kteří se dali ukolébat zdánlivým pocitem bezpečí a zapomněli na nebezpečí, jež stále hrozí ze strany nejmocnějšího totalitního systému na světě. Již z pouhé stručné rekapitulace dosavadního sledu našich psychologických úvah je zřejmé, že Čas měl na nás všechny velký vliv: náš život se zrychlil, vyspěli jsme pod vlivem nových životních zkušeností, náš duševní věk se posunul a někteří z nás vyžráli, tj. dopracovali se k realistickému, střízlivému pohledu na svět, k čemuž by sotva mohli dospět v prostředí útlaku a nesvobody.

Období prvního náporu emigrace na náš život tedy skončilo, otřesy a strasti spojené s náhlou změnou životní jsou u převážné většiny nás všech překonány. Náš život se po všech stránkách stabilizuje, nabýváme znovu pocitu osobní jistoty, sebedůvěry a rovnováhy, od minulosti se začínáme obracet do přítomnosti a budoucnosti, od pasivity k aktivitě. Tato "stabilizace" je tedy zcela odlišná od pražské "normalizace", již - jak jsem již napsal - rozumím postupné systematické utlačování člověka a odbourávání jeho svobod. Stabilizace naopak znamená postupné rozvíjení osobnosti člověka a "vstřebávání" svobody, na kterou dosud nebyl zvyklý. Normalizace znamená útlak jedince prováděný systémem, který je mu cizí, který je zdůvodňovaný mnohotvárnou, neurčitou a měnlivou ideologií, jež je schopna dnes kladně hodnotit to, co včera zatracovala a naopak. Stabilizace je naopak všestranný rozvoj osobností směrem k seberealizaci v prostředí, jež takovému rozvoji nebrání. Žijeme pochopitelně v novém prostředí, které je nám dosud v mnohém cizí a na něž si stále ještě musíme zvykat. Podněty z tohoto prostředí, i když jsou někdy záporné, však můžeme využít k dalšímu zrání své osobnosti. Pokud tomu tak není, není to vždy vina prostředí.

Čas tedy zde pracuje pro nás: za poslední dvě léta jsme žili většinou intenzivněji než za pět let předtím. Pojmy "svoboda", "národ", "tradice", "budoucnost" a další nabývají postupně konkrétnější obsah. Pozorujeme vývoj kolem sebe obohacení dosavadní životní zkušeností a často s výhodou nezaujatého diváka. K porozumění událostí kolem nás je však často více, totiž být angažován. Pro co se vlastně máme angažovat my? Máme se vůbec angažovat, anebo stačí, když budeme moci materiálně zajištění pohodlně a spokojeně žít?

Nad těmito otázkami se zamyslíme příště.

Leden - únor 1971

Březen - duben 1971

8. Co očekávají na Západě od komunismu?

Nedávno probíhaly v Holandsku volby. O přízeň voličů se ucházelo 25 politických stran, větších i menších, s nejrůznějším politickým programem. Pro emigranty z ČSR to byla situace zcela nezvyklá: proč tolik stran, a kterou by vlastně bylo nejlépe volit? Zatím většina z nás stála stranou voleb, účastnili jsme se jich tedy jen pasivně, přesto se však u mnohých objevily zvláštní pocity a otázky, jež mají širší platnost a jimiž se nyní hodlám zabývat.

Předně volby: zde má tento pojem zcela jiný obsah, než jak jsme tomu byli zvyklí v ČSR za komunistického režimu. Volit znamená rozhodnout se pro jednu z mnoha možností, volit znamená nezávisle, samostatně, svobodně rozvažovat a rozhodnout se s vědomím odpovědnosti za skupinu či za celek. Volby v ČSR v tomto smyslu volbami nebyly; v podstatě byla dána možnost rozhodnout se buď pro předepsanou kandidátku komunistické strany, anebo zvolit bílý lístek. Volilo se většinou veřejně; jít za plentu a volit tzv. tajně, tj. rozhodnout se pro bílý lístek anebo kandidátku přeškrtnat, znamenalo většinou nebezpečí perzekuce, ztráty zaměstnání, ohrožení studia dětí a podobně.

Byli jsme tedy svědky - a mnozí z nás ve svém životě poprvé - skutečně svobodných voleb. Týdny před volbami byly ve znamení

předvolebních projevů a plakátů, lidé se pojednou více zabývali politikou a slyšeli o ní více v televizi či v rozhlasu.

Chodili jsme kolem volebních plakátů mnohdy se zvláštními pocity, zejména, jestliže jsme míjeli rudý plakát s nápisem CNP, komunistická strana Holandska. Její program byl obvyklý: větší mzdy dělníkům, menší daně a podobně, jinými slovy - líbivá hesla, jež mohou lákat některé chudé a málo přemýšlivé jedince, systematicky snižovat ekonomický potenciál země. Ptali jsme se často sami sebe: jak je tohle možné, cožpak to zde lidé neprohlédnou? Uvědomovali jsme si, jak silná musí být demokracie, aby mohla odolávat všem náporům stran, jež by ji - jakmile by se ujaly vlády - vzápětí zničily. Někteří se nestáli ubránit otázkám: jak je to možné, že si strana, která měla v minulých volbách asi 6% hlasů, může dovolit takovou předvolební kampaň, mnohem větší, než některé strany podstatně větší? Odkud na to dostává peníze? Koho vlastně zastupuje, v čí prospěch pracuje?

Snad jsme poněkud alergičtí na slova, na barvu, na planá hesla, možná, že se i více, než bychom měli, obáváme o osud demokracie. Nelze se tomu divit po tom, čím jsme museli projít a čemu jsme našťásti mohli uniknout. Je víc než pochopitelné, že nechceme, aby se něco podobného opakovalo nejen v našem životě, nýbrž i v životě těch, kdo nám poskytli přístřeší. Dovídáme se neustále, že podstatou demokracie je tolerance, snášenlivost odlišností povah, postojů, názorů, že demokracie je trpělivá diskuse, výměna názorů a snaha dojít k závěrům a řešením, jež jsou pro všechny přijatelné. Této stránce demokracie je nutno se učit, dlouho se učit, tolerance vyžaduje určité změny v osobnosti, jež vyrostla a dlouho byla utvářena v systému naprosté nesnášenlivosti, diktatury strany, která nesnášela odlišný názor či postoj, v níž nebyla možná věcná výměna názorů a kde protikladný názor znamenal ohrožení existence, nebo i života. Právě proto, že jsme si dovolili mít odlišný názor, jsme zde, či ve Švýcarsku, v Německu, v USA či v Austrálii. A tak se ptáme: Jak je možno být tolerantní k těm, jejichž programem je naprostá netolerantnost, intriky, rozvracení, nenávisť? Není to snad jedna ze slabostí demokracie, jak na to už před desetiletími poukazoval prezident Beneš?

Koho tedy může komunistická strana či její ideologie (jež se uplatňuje i v jiných stranách s přijatelnějším jménem) přitahovat? Díváme-li se kolem sebe, vidíme, že podobné strany volí většinou ti, kteří si přejí změny ve společnosti, neboť nejsou spokojeni s vládou, s rozdílným společenských statků a podobně. Jsou to jedinci, kteří vidí v komunistech účinnou stranu opoziční a přehlížejí, že zatím v žádné zemi není komunistická strana účinnou stranou budující. Pro nás je po více než dvacetiletých zkušenostech pochopitelné, že destrukce je snazší než konstrukce, zničit ekonomii je snazší než ji vybudovat; to konečně věděl jistě i Marx. Ti starší tvrdí, že zde komunisté zůstanou stejně vždycky v menšině, že totalitární ideologie nevyhovuje povaze národa, ti mladší - studenti i jiní, kdo mají toho času nejméně peněz, spatřují ve volbě této strany prostředek, jak vyjádřit svou opozici, nespokojenost, jak provokovat ty, kdo vládou a jak nezávazně uvažovat o všech možných formách násilného zničení této společnosti a jejího přebudování, přestavění, přestrukturování.

Dnes už známe výsledky voleb. Překvapila vysoká účast obyvatelstva na volbách, jež není povinná. To je jistě potěšující: lidé mají zájem o osud své vlasti a nechtějí ji vydat na pospas těm stranám, jež mohou svým členům účast na volbách kdykoli nařídít.

Druhým výsledkem voleb je zřetelná dekonfessionalizace, tj. ztráta hlasů pro nábožensky založené strany. Ukazuje se, že náboženství v dnešní podobě a při současných rozporech není schopno vytvořit moderní ideologii, jež by se mohla stát účinnou protiváhou jiné ideologie, jež postupem doby přejímá čím dál tím více úlohu náboženství se zřetelnou církevní organizací - marxismu. Lidé přestávají věřit v Boha, přejí si řešení svých problémů již zažíva na této zemi, stávají se realisty a mnozí i materialisty v morálce a ve způsobu života. Šíří se ateismus, víra, že Bůh neexistuje, lidé se méně zabývají filozofií, očekávají řešení otázek spíše od vědy - sociologie, psychologie, ekonomie, politikologie. Taková je situace, jež je pro mnohé z nás zarážející. Lidé se oprostují od víry, snaží se svobodně vidět a myslet. Na druhé straně však někdy nekriticky věří - podobně jako před dvěma tisíci lety - že i tentokrát přijde řešení od Východu, z Moskvy či Pe-

kingu, anebo jen z Bělehradu, chcete-li. Někteří, více západně orientovaní, očekávají spásu z Havany. Na jedné straně svobodné myšlení, na druhé nekritická naivní víra a zavírání očí před fakty, jež by mohly tuto víru narušit.

Odmítnutí jednoho náboženství má často za následek příklon k náboženství druhému: dekonfessionalizace má za následek příklon doleva. Je paradoxní, že v zemi, kde rozdílení pozemských statků a sociální jistota dělníků jsou podstatně lepší než v zemích komunistických, kde se demokratickou cestou směřuje k sociální spravedlnosti, chtějí lidé ještě více. Kde je konec lidské touze po penězích a po sociálních výhodách, jaká je možnost protiváhy k této stále neukojené touze? Znamená snad život v epoše technické civilizace konec všem kulturním a duchovním snahám lidstva?

Přišli jsme na Západ. Žijeme zde a zabydlujeme se zde. Osud naší nové vlasti nám již není lhostejný. Mnozí k ní začínáme mít i citové vztahy. Proto bedlivě pozorujeme dění kolem nás jako diváci, kteří by rádi chtěli sdělit jiným to, co již jinde viděli a zažili. Chtěli bychom ty, kdo se nás ujali, ušetřit zklamání v budoucnosti, chtěli bychom demokracii nejen tolerantní, nýbrž i silnou, aby se dovedla ubránit jakémukoli nebezpečí účinně a včas.

To, že lidé volí komunisty z touhy po změně, z opozice, anebo pouze proto, aby ty ostatní dráždili či popudili, je víc než dostatečnou ukázkou toho, jaká byla, je a zůstane role této strany zde na Západě. Je náhražkou za neuskutečněné sny, náhražkou za ztracená náboženství, prostředkem jak provokovat, anebo jak ničit hodnoty vybudované předchozími generacemi. Může to však být i upřímně míněná, ne-realistická, nedomyšlená touha po změně toho, co je, přičemž je zcela nejasné, jaká by měla být nová varianta společnosti. A zde je pak otevřené pole pro snílky, básníky a psychopaty: modelovat, kreslit, přetvářet, přeorganizovat, přestrukturalizovat - jak to už ostatně známe z vlastní historie. Málokdo z těch zasněných voličů domyslí, jaký je rozdíl mezi teorií a praxí právě v marxismu, málokdo ví, že nedomyšleně měnit a přetvářet může znamenat demolovat a zničit bez možnosti postavit něco lepšího.

vztah k Československu? Jakou máme morální odpovědnost k národu,

Díváme se na vývoj společnosti kolem sebe. Musíme však zůstat pouhými diváky? Přišli jsme sem ze země Masaryka, a proto víme, že se zlem je nutno bojovat. Jde tedy o to přesvědčit ty mnohé, aby i oni jasně viděli, co je v současné době akutním společenským zlem a pomoci jim najít proti němu co nejúčinnější prostředky.

Květen - červen 1971

9. Proč jsme vlastně odešli?

Před třemi roky přepadl Sovětský svaz se svými spojenci dalšího spojence, který si chtěl dovolit uspořádat běh svých dějin podle přání svého lidu. Za uplynulé tři roky se situace v ČSSR navenek i uvnitř "znormalizovala", tj. na hranicích jsou opět v provozu elektřinou napuštěné dráty, rakety, a hlídkují tam psi se "strážci míru" ruskými i českými, uvnitř země jsou pak znovu zřizovány internační tábory a soudy se starají o pravidelný přísun vězňů - levných pracovních sil. V zemi je opět uplatňována důsledná "antiselekce", tj. děti intelektuálů nesmějí získat vyšší vzdělání, i kdyby byly sebenadanější a měly nejlepší prospěch. Mezi lidmi panuje opět nedůvěra, závist a strach. Taková je zřejmě podle ruských představ "normální" situace ve spráteném socialistickém státě. Tentokrát je ještě "normálnější" nežli v letech padesátých.

21. srpen znamená zlom nejen v životě těch, kdo zůstali a dočkali se "normalizace", nýbrž i v životě těch, kteří odešli, nechtějce čekat dalších 15 až 20 let, než se v Praze opět začnou objevovat a částečně odstraňovat "chyby a omyly z počátku let sedmdesátých"

Tři roky v emigraci je již dost dlouhá doba k tomu, abychom se mohli poohlédnout, rozhlédnout a zamyslet. Žijeme na Západě - v západní Evropě, v Americe či v Austrálii. Západem se prostě dnes označuje vše, co leží mimo současné územní zájmy Sovětského Ruska či Číny. Odešli jsme po srpnu především proto, že jsme nesouhlasili s tím, co se stalo a že jsme svůj odpor nemohli jinak aktivně projevit. Odešli jsme proto, že nesouhlasíme s politikou SSSR v Evropě a mimo ni, proto, že nám tato politika připomíná nezkrutitelnou expanzi

dřívějších impérií a výboje nacistické Říše z nedávné doby. Odešli jsme dále proto, že jsme chtěli svobodně žít - přičemž svobodou rozumíme možnost jedince samostatně se rozhodovat a volit mezi různými možnostmi podle svých potřeb a zájmů, možnost sebeuplatnění a sebe-realizace při nebrzděném rozvoji osobnosti, tedy bez indoktrinace a nápravných opatření ze strany státu.

Považujeme svobodu člověka pojímanou v tomto smyslu za stejně nezbytnou k plnému, hodnotnému a důstojnému životu člověka, jako je vzduch, voda či sociální zákonodárství, a proto jsme odešli ze země, která svobodu jednotlivce nemohla zaručit.

Přišli jsme na Západ hledat jiné, lepší řešení společenských problémů, i problémů ekonomických, hledat lepší koncepci životní, alternativní světový názor. Přišli jsme do svých nových domovů, abychom v nich svobodně žili a pracovali, abychom soustavně a zřetelně sdělovali svému okolí svoje životní osudy a zkušenosti a pomáhali tak zbavovat Západ iluzí, že z tajemnostmi zahaleného Východu přijde po 2 000 letech nové Spasení ve formě komunismu. Každá doba má své sny a iluze a nezkušené mládí na Západě si často myslí, že za Železnou či Bambusovou oponou či za kultem Castra nebo Che Guevarry se skrývá klíč k lepšímu zítřku lidstva. "Tajemné" a "Neznámé" odjakživa lidstva přitahovalo a dnes místo magie máme ideologii, místo vyvolené sekty stranu a místo starých ság, bible či kabaly červenou knížku s citáty.

Jsme dnes již téměř tři roky v nové domovině a za tu dobu jsme měli možnost poznat Západ v konkrétní podobě toho či onoho státu. Jazyková bariéra se postupně zmenšuje na "plůtek" cizího přízvuku, získali jsme příznivce, známé, často i přátele. Usadili jsme se, anebo jsme se začali usazovat. Pronikli jsme do tradic a zvyků okolí a začínají nám tak být méně cizí. Aklimatizujeme se, přizpůsobujeme se a začínáme poznávat meze svých přizpůsobovacích schopností. Začínáme poznávat rozdíly mezi generacemi v adaptaci na nové prostředí. Stavíme si znovu a znovu staronové otázky a pokoušíme se na ně s větším časovým odstupem lépe odpovědět: "Kam vlastně spějeme? Jaká bude naše budoucnost? Kdo jsme a ke komu patříme? Jaký je náš vztah k Československu? Jakou máme morální odpovědnost k národu,

z něhož jsme vyšli? Řídíme se i nyní do důsledku důvody, pro které jsme opustili svou vlast?"

Je třeba si přiznat, že jsme na Západě nenašli hotovou, předem připravenou životní koncepci či ideologii, jež by nám dala přesný návod, jak řešit nejrůznější problémy. Demokracie a svoboda totiž nemilují brožurky, a katechismy s rozžvýkanými frázemi kladou větší nároky na inteligenci a osobnost. V tom je síla demokracie, avšak i její slabost, neboť čas od času se daří těm nejextrémnějším stranám zleva či zprava ovlivnit určité skupiny v národě, který je v aktuální nouzi, z níž se mu nedaří najít východisko. Západ prostě nemá alternativní jednotnou koncepci, již by mohl postavit proti modernímu "náboženství" s nejrůznějšími sektami marx-leninismu, maoismu či castroismu. Považuji marxismus za náboženství proto, že apeluje ve jménu "vědy" více na city než na rozum člověka, že předkládá několik obecných pouček dialektiky k věření a že dává návod, jak stereotypně myslet ve smyslu moderní dialektické scholastiky. Narozdíl od skutečného náboženství však marxismus neřeší otázky metafyzické a etické, spokojuje se s utilitaristickými frázemi o tříd-nosti morálky (čili zabít "vykořisťovatele" je lidské a přípustné apod.).

Náboženství se v současné době modernizuje; převažují sjednocovací tendence, rozdíly mezi církvemi jsou však nadále zdůrazňovány. Modernizace náboženství však postupuje velmi pomalu a problémy moderního člověka jsou řešeny velmi schematicky, necitlivě a bez náležitého porozumění psychologie člověka (antikoncepce, rozvody, celibát apod.). V takovém stavu není možno použít náboženství jako koncepce, jež by mohla obstát jako alternativa v konfrontaci s marxismem, který apeluje na základní lidské potřeby: mít více a vzít si více ze života a od společnosti. Je to škoda, neboť úloha náboženství nebyla v některých oblastech života nahrazena ani vědou, ani filozofií. Bylo by si jen přát, aby vývoj náboženství ke sjednocování a modernizování pokračoval rychleji, důsledněji a pružněji.

Současná filozofie Západu je rozmanitá; je to mozaika pokusů vystopovat zákonitost života společnosti v období technické civilizace, eklekticky slučovat různé dosavadní koncepce a systémy či názory často neslučitelné.

Tak je tomu např. u pokusu slučovat marxismus s freudismem, existencialismus s katolicismem a podobně. Západ prostě nemá jednotnou předepsanou filozofii, jak jsme na to byli zvyklí. Nebylo by to ani možné ve svobodné společnosti někoho nutit k tomu, aby věřil nekriticky všemu, co se mu předkládá. Dokonce i tak často používané pojmy jako je svoboda, demokracie, humanismus a jiné, mají velmi různý obsah u různých lidí či skupin. Pojmy špatně definované či různě nejednotně definované dávají možnost ke svárům či neshodám, a proto si musíme v rozhovoru vždy předem ujasnit, jak se my a naši protivníci díváme na obsah pojmu, který v diskusi používáme.

Žijeme v situaci, kdy začínáme stále zřetelněji vědět, co chceme a nechceme, a proč to nechceme či chceme. Víme dobře, že totalitarismus a diktatura nejsou vhodnou formou pro moderní civilizovanou společnost, ať se skrývají za jakoukoli ideologii. Nechceme naivně generalizovat, analogizovat či srovnávat - např. metody sovětské tajné policie nelze klást na roveň s metodami gestapa, neboť Rusové si počínají daleko obratněji a jsou mnohem nebezpečnější. Inu, vše se vyvíjí: dobro i zlo.

Dnes již víme, že úspěch či neúspěch naší politické existence na Západě spočívá a bude spočívat v tom, jak budeme umět co nejlépe a nejvhodněji přesvědčit lidi kolem nás, instituce a organizace o naší pravdě, jak budeme umět sdělit naše životní zkušenosti a poznatky a předávat je, jak budeme umět argumentovat, upozorňovat a varovat. Takovou činnost můžeme systematicky provádět jen my v emigraci, a to očekávají od nás ti, kdo zůstali doma a jsou umlčovani režimem, STB a koncentráky. Jen systematickým, trpělivým, opakovaným sdělováním a vysvětlováním se nám může podařit ovlivnit mínění lidí, a tím i jejich myšlení a jednání. Je to velmi nesnadné: musíme si však uvědomit, že jakékoli politické hnutí začínalo vždy přesvědčováním a uvědomováním lidí. V českých dějinách tak činili Hus, Komenský i Masaryk - pokračujme tedy v jejich tradici. Kdo se i takové činnosti vyhýbá ať ze strachu, z přetvářky, či z vypočítavosti anebo z jiných motivů, vystavuje se podezření, že emigroval jen z důvodů ekonomických, tj. aby se měl na Západě lépe než v ČSSR, aby měl větší byt, lepší auto a luxusnější dovolené. To je však opravdu chudá náplň

emigrace a mají z ní největší radost orgány příslušných ministerstev v Praze.

Je nás víc než 80 000 na Západě od srpna 1968, tisíce v různých zemích. Tedy počet nikoli zanedbatelný. Byli jsme zvyklí jednat ve jménu koncepce, ideologie či ve smyslu nařízení nebo vyhlášky. Jednejme nyní ve jménu svého svědomí a morální odpovědnosti! Jsme Češi a Slováci, kteří museli před třemi lety nedobrovolně odejít z vlasti, poněvadž jsme nesouhlasili s vojenskou okupací republiky, s totalitním systémem a s ideologií, která toto vše vyvolala. Budme proto důslední, nezapírejme se, neschovávejme se a nesnižujme se v očích národů, které nás přijaly. I když za několik let získáme občanství holandské, švýcarské, německé či jiné, nezbavuje nás tato okolnost morálního závazku k národu, z něhož jsme vyšli, závazku k vlastní minulosti, k našim dětem a i k národu, s nímž jsme spojili své další osudy. Ubíhající léta nám na této odpovědnosti neuberou, s léty bude naše odpovědnost spíše narůstat, neboť v našem případě znamená mlčení schvalování toho, co se stalo, neodporování zlému, což tolik odsuzoval Masaryk.

Jedině takto se nám může podařit ovlivnit náš další osud, a s ním i osud Evropy a světa. Systematické přesvědčování okolí každého z nás povede k jednotě v rozmanitosti, v činnosti se postupně objeví její hlubší smysl, koncepce. Od úzkého pojmu jednoho národa se pracujeme k pojmu "evropanství", v němž zůstane zachováno to, co je příznačné pro jednotlivé národní skupiny. Pod pojem "evropanství" budeme tedy moci zahrnout jak národ, z něhož jsme vyšli, tak národ, s nímž žijeme. Naše osudy nás přímo předurčují k tomu, abychom se stali aktivními zastánci integrace Západní Evropy jak hospodářské, vojenské, tak i politické.

Je to obtížný a zdoluhavý proces, který dosud často naráží na nepochopení, neboť lidé stále nedoceňují nebezpečí, jež jim hrozí v případě nejednotnosti a bezduchého šovinismu, tak jak tomu bylo v letech před II. světovou válkou. Připadá nám tedy jedinečná historická úloha, kterou bychom neměli podceňovat. Naši nepřátelé dobře vědí, jaké potencionální nebezpečí pro ně znamenají vzdělání, dovednosti a životní zkušenosti posrpnových i dřívějších emigrantů. Mys-

lím, že bychom je v tomto neměli zklamat. Odkaz 21. srpna lze tedy po třech letech formulovat takto:

Zlo nelze promlčet, je třeba se proti němu co nejdříve aktivně postavit. Burcujme svědomí lidstva kolem sebe, probírejme je z letargie blahobytu a netečnosti. Začněme skromně a bez dalekosáhlých koncepcí a ideálů. Nesněme o jednotě, která zatím není. Jednota a koncepce se však mohou objevit teprve po čase jako důsledek systematické trpělivé činnosti. Aktivnost každého z nás dá tedy nejlepší odpověď na otázky, které jsem výše položil.

Červenec 1971

10. Strach

MOTTO: Světem obchází strašidlo komunismu
(Variace na staré téma)

Ne nadarmo bývá dvacáté století označováno za věk úzkosti. Je k tomu mnoho důvodů a vědci z mnoha oborů se nad tímto faktem již dlouho pozastavují. Pochopitelně jde o jeden z vedlejších produktů éry technické civilizace: žije se stále rychleji, životní situace, vztahy a problémy se stávají stále složitějšími a vyžadují rychlé řešení, tíha odpovědnosti doléhá stále tíživěji; životní, pracovní a společenské podmínky se mění stále častěji. A mezi tím vším pobíhá moderní člověk se stejným nervovým systémem jako před tisíciletími, z práce si domů nese práci a z domova si do práce nese starosti. V aktovce nosí brožury o smyslu života a o duševní hygieně. Člověk žije stále společenštěji, a přitom se cítí osamělejší, neboť na komunikaci je čím dál tím méně času - čas se stal peněží a peníze se ztrácejí s časem. Citové vztahy jsou přepychem, důslednost, věrnost, důkladnost, obětavost, nezištnost, preciznost mizí v propadlišti minulosti. Kdo poctivě pracuje, bývá označován za nemoudrého, daleko modernější je o práci mluvit či práci předstírat. To vše se děje na Východě i Západě, na Severu i na Jihu.

ní emigrace. Uzavírají se do sebe, nezajímají se o to, co se děje kolem a čekají, že se snad po dlouhé cestě opět probudí pod závanem kouzelného vánku svobody, jako tomu bylo na jaře 1968. Lidé upadají do dlouhého zimního spánku, z něhož jsou občas burcováni profesionálními funkcionáři, provokatéry či policíi.

Zde na Západě unikají mnozí před strachem do zápasu o ještě lepší životní úroveň. Každoročně nové auto, cesty na jih, sever či západ, domek větší a větší - takové je opium Západu pro ty, kdo se snaží zapomenout na možnost nebezpečí. K tomu všemu přistupují drogy skutečné a drogy politické. Úzkost, strach a beznaděj se někteří snaží zahnat marihuanou, hašišem či kyselinou lysergovou, jiní pacifismem, indiferentností, levičáckými hesly, či příklonem ke Castrovi či Maovi.

Těžko říci, co znamená větší nebezpečí; společným nebezpečím drog skutečných i politických a jejich nadměrného užívání či zneužívání je to, že oslabují společnost politicky, morálně, kulturně i ekonomicky a že ji takto vydávají více na pospas tomu, kdo na takovéto oslabení již dlouho vytrvale číhá. Přitažlivost drog politických je zvyšována bariérou tajemství, železnou a bambusovou oponou, snadno přístupnými brožurami s hesly předem rozžvýkanými. Lidé se brání strachu, potřebují jistotu, i když to je často jistota falešná, založená na otravě drogami či lživou ideologií. Mnozí si svou jistotu vědomě předstírají, lžou sobě i jiným, hovoří o míru, třebaže vědí, že mír již desetiletí není, že místo něho nastoupila chronická válka, jež s pravidelností sobě vlastní propuká jednou zde, jindy onde, že sny o odzbrojení jsou pouhým výmyslem vystřeleným odborníky psychologické války. Je třeba si přiznat, že je neustále veden boj o přízeň milionů, že se denně bojuje o to, zda demokracie přetrvá, anebo zda na světě zůstanou jen diktatury mrzačící individua každý po svém. Přetrvat ovšem může jen demokracie silná, akce a boje schopná, jak to už věděl Masaryk na počátku tohoto století.

Jak působí takto vyvolaný strach na nás, na emigranty? Někteří z nás se pokoušejí "schovat se" v hostitelském národě a spoléhají se na to, že je nikdo nenajde. Přitom zapomínají, že v dobře vedených kartách je místo i pro zaregistrování případné změny jména, fyziognomie

či místa pobytu. Jiní se pokoušejí alespoň se izolovat od skupiny osob postižených podobným osudem. Jdou na vlastní pěst, opojení vlastním pojetím svobody coby reality, jež v ničem nebrzdí počínání jednotlivce. Jsou mnozí, kdo chtějí křečovitě zapomenout na celou minulost, na své zážitky, strasti a problémy. To se jim většinou daří jen potud, dokud jim někdo nepřipomene, že se přece jen v něčem liší - například přízvukem v řeči. Někteří z nás jsou úzkostlivě apolitictí, strkají hlavu do písku, tvrdíce, že politiky měli dost v Praze. A za tím vším je opět strach, obavy vyjádřit svůj vlastní názor, obavy rozhodnout se a svobodně jednat. To jsou ti, kdo odešli zbytečně anebo jen z důvodů ekonomických, neboť se dosud nedokázali zbavit svého strachu a starého způsobu myšlení. Ti jsou pak ve vnitřní emigraci v emigraci, pokud jejich situace není ještě složitější. A do toho všeho vpadá u některých z nás strach z ruské invaze, jejíž přípravy byly nedávno odhaleny v tisku i v parlamentech, strach z činnosti velvyslanectví, strach, že není úniku. Výsledkem je pak bezkonceptnost, požitkářství, ziskuchtivost a vypočítavost, zbabělost a bezcharakternost.

V čem se pak vlastnosti takových emigrantů liší od vlastností mnoha těch, kteří zůstali, anebo museli zůstat v nesvobodě?

Lze tedy strachu v emigraci uniknout, lze jej zmírnit či překonat? Ano, avšak pouze tenkrát, jestliže váhavost a nečinnost dokážeme přeměnit v akce. Úzkost a strach totiž často vznikají tenkrát, jestliže je znemožňováno projevit aktivitu ať v obraně či v útoku. Překonat úzkost můžeme tedy jedině tím, budeme-li systematicky, promyšleně, inteligentně, důsledně a neoblomně bojovat proti Zlu a proti Lži, ztělesněným v ideologii a politickém systému, jež způsobil životní tragédii statisícům lidí. Je třeba vytvořit alternativní životní, kulturní a politický program, jež se znovu vrátí k člověku a k jeho potřebám nikoli pouze sociálním. Je třeba vytvořit alternativní program ekonomický, sociální, politický a filozofický v rámci všeobecně uznávaného aktivního humanismu. Je třeba odstraňovat předsudky, falešná hesla a nepravdivé ideologie, jež uměle rozdělují lidi. Je třeba systematicky a neohroženě odhalovat lež a její metody. Kdo jiný než český národ má v tomto větší tradici, vždyť to byl neohrožený Mistr Jan Hus, který

Jsou však politické systémy, které Strach již dávno zakalkulovaly do svého působení na masu lidí, systémy, které jsou zaměřeny na moc a na její uchvácení a podržení navzdory všemu a všem. My, kdo jsme před třemi lety odešli ze svých domovů, měli jsme možnost pochopit hloubku Marxova úvodu k Manifestu. Tenkrát jen Evropou, dnes již celým světem, obchází strach z komunismu. A ti, kdo ten strach navodili a udržují, spatřují právem v tomto zjevu jednoho z nejúčinnějších pomocníků k dosažení svých cílů. Pomocí strachu lze pozvolna měnit myšlení lidí, zlomit odpor, zničit charakter. Systematicky zasety strach nahloďává vztahy mezi lidmi a mění důvěru v nedůvěru, sdílnost v mlčení, otevřenost v podezřívavost. V Rusku i v Číně byly již systematicky propracovány způsoby násilného měnění myšlení lidí. Bylo již o nich i zde publikováno pod názvem "brain washing". Pokaždé zde měl velkou úlohu strach.

Jak působí strach dnes v Československu? Lidé mají strach o svou existenci, strach, že jejich děti vyrazí na nepatřičných místech, co si doma rodiče povídají, mají strach důvěrně si popovídat o situaci doma a ve světě, mají strach psát do zahraničí, nepřijít na schůzi, nezúčastnit se nařízené směny, nepodepsat povinný protest. Nejistota, opatrnictví, zbabělost, udavačství, zrada - takové jsou produkty strachu v systému dědobé diktatury. Státní aparát zaměstnává mnoho lidí jen proto, aby zasévali a udržovali strach: příslušníci tajné policie, výzvědné služby a kádroví pracovníci se o infekci strachu náležitě starají.

Navenek pronikají jen sporé informace, neboť sféra tajemství a záhadnosti odjakživa napomáhala šíření strachu. Pro lid jsou občas organizovány procesy se zrádci, anebo lze číst zastrašovací články v oficiálních novinách.

Strach se musí pochopitelně také vyvážet, neboť jen zastrašený nepřítel se neodváží radikálnějšího kroku. Proto jsou vycvičovány desítky, ba stovky odborníků pro špiónážní službu, někteří z nich dokonce léta žijí ve skleníkových koloniích, v nichž je do všech detailů znázorněn život v zemi, do níž mají být později vysláni se zvláštními úkoly. Nedávná senzační odhalení špiónáže v Londýně a v Bru-

selu jsou názorným dokladem toho, jak promyšlený a důsledný je export strachu. Lze se jen nadít, že podobná špiónážní centra dnes existují v každém západoevropském státě, včetně státek jako jsou San Marino, Vatikán, Monaco či Andorra. Špiónáž je výborným exportním zbožím z Východu i pro státy v jiných světadílech. Kromě vyzvědačů jsou pochopitelně tajně vyváženy i zbraně, jak bylo například odhaleno na amsterodamském letišti Schipholu (pro organizaci IRA).

Export strachu se neomezuje jen na země, v nichž žijeme, export strachu a jeho podněcovatelů provádí se dnes i do řad emigrantů. Je všeobecně známo, že řada vyslaných špiónů a lidí s jiným zvláštním posláním se po srpnu 1968 vydávala za emigranty. Zatím jsou jen různé dohady, pokud jde o procento takovýchto uprchlíků v různých zemích, tedy i mezi námi.

V Praze dobře věděli, že kádrová politika na Západě v systému demokracie zatím nedosáhla takového mistrovství jako profesionální stranická kádrová aparatura diktatury proletariátu. Lze se zde ještě mnohem učit. Jaký úkol mají tito taky-uprchlíci?

Rozsévát strach: nedůvěru mezi emigranty navzájem, nedůvěru mezi emigranty a hostitelským národem, podezřívavost, nenávisť, vraždění. Čili staré osvědčené metody mají proniknout do zemí, kde se dosud nestaly tradicí. Přitom je vše mistrovsky maskováno hesly ve smyslu boje za mír, boje za lepší zítřek, úsilí o svobodu a podobně. Nezůstává pozadu ani snaha zastrašovat emigranty podobným způsobem jako občany v Československu: budete-li něco podnikat, odsoudíme vás doma, zavřeme vaše příbuzné, anebo jim znemožníme návštěvu u vás. A za těmi výhrůžkami jsou seznamy uprchlíků na pražské policii, různé tlusté spisy o každém z nás, jež jsou doplňovány při nejedné příležitosti, například důkladným fotografováním při nedávné protestní demonstraci v Den Haagu u příležitosti třetího výročí 21. srpna.

Jak lze tedy proti takto vyvolanému strachu účinně bojovat? V Československu unikají lidé před strachem do apatie anebo do vnitř-

již před šesti stoletími hlásal heslo "Slyš pravdu, mluv pravdu, braň pravdu a bojuj za pravdu až do smrti".

Tento postoj k hodnotám je mnohem náročnější, než orientální postoj vyjadřovaný symbolickými opicemi se zavřenýma očima a ušima. Považuji jej také za nejúčinnější lék na úzkost a strach v emigraci.

Říjen - prosinec 1971

11. Proč komunismus nemůže vyřešit problémy společnosti

MOTTO: "Komunismus se nikdy nestane humanismem"

(Kardinál Mindszenty)

Často se nám vytýká, že jsme citově zaujati proti systému či ideologii, před jejímiž důsledky jsme byli nuceni opustit své domovy a svou vlast, k níž jsme měli vesměs neméně intenzivní citové vztahy jako ti, kdo v ní zůstali. Říkají nám "pokrokoví" lidé různých národností, že sice chápou, že jsme měli těžký život a že emigrace je těžké životní trauma, avšak že si musíme uvědomit, že sociální problémy společnosti musejí být řešeny a že marxismus, socialismus či komunismus v různé podobě tyto problémy radikálně řeší. Přitom se tito lidé od sebe navzájem liší tím, že dávají přednost buď Maovi či Castrovi, Brežněvovi či Titovi, Marcusovi či Frommovi, anebo uctívají jiné marxistické teoretiky či praktiky.

Je proto nutné, abychom sobě i jiným ujasnili důvody, proč zavrhujeme marxismus a jeho praktické uplatňování v životě společnosti a proč jsme přesvědčeni, že komunismus není a nemůže být systémem či ideologií, jež by byla schopna vyřešit základní problémy člověka. Pochopitelně nemůžeme zůstat jen při kritice, nýbrž musíme se pokusit nastínit hlavní rysy alternativní koncepce, která by mohla být pro jedince i pro společnost přijatelnější. Je třeba vědět, že se ke komunismu často přiklání lidé, kteří jsou životem zklamáni a kteří nevidí jiného východiska, než přijmout Marxovu doktrínu nejraději v "zahuš-

těné podobě" rudé knížky, breviáře, který u mnohých nahrazuje dřívější knížky náboženské.

Co vlastně vytýkáme marxismu? Především to, že je to jednostranná ideologie, zneužívající primitivních lidských potřeb především materiálních. Člověk pochopitelně touží po tom, aby se měl co nejlépe, aby více měl a aby nemusel tolik pracovat. Jestli se někteří lidé snaží dosáhnout uspokojení svých potřeb usilovnou a cílevědomou činností, poctivým snažením a plí, jiní by chtěli dosáhnout téhož prostředky zcela opačnými: agitací, sabotáží, agresí zaměřenou proti jiným, ničením statků a hodnot, revolucí a podobně. Marx dovedně vystihl některé zákony kapitalistické ekonomie devatenáctého století, mýlil se však ve svých předpovědích, pokud jde o zánik kapitalismu a produktivitu socialistické ekonomie. Byl na svou dobu dobrým ekonomem, zato však velmi špatným filozofem, míchajícím svůj filozofický koktail z odvaru z Hegela, Herakleita, německých a francouzských materialistů. Ani pilný Engels nestačil záplatovat základní nedostatky dialektického a historického materialismu tím, že se pro předem stanovené poučky všeobecného rázu snažil nalézt konkrétní doklady v přírodě a ve společnosti. Marxismus se nikdy nestal filozofickým systémem v pravém slova smyslu, ani se jím pro svou slabost nemohl stát, zato však z něj dovední politikové udělali "metodu vědeckého myšlení", zneužívající takto narůstající důležitosti vědy a vědecké metody v životě moderního člověka. "Dialektická metoda myšlení" se stala přitažlivou pro pozéry a profesionální debatéry, kteří mohli často pomocí ní zakrýt nedostatky ve svém vzdělání, a přesto se uplatnit ve formální diskusi. Dialektika přitahovala také různé politiky a vůdce tím, že bourala vše, co je statické - hodnoty, pojmy, koncepce, avšak také dohody - a nahrazovala je pružným utilitárním jednáním podle zásady "účel světí prostředky". Ctnost, morálka, charakter, humanismus, víra, tradice a jiné se takto staly zastaralými, nevědeckými "buržoazními" pojmy, jež brzdily dělnickou třídu a stranu v dosažení jejich cíle, tj. moci (diktatury proletariátu). Je pozoruhodné, že Marx sám nikdy nevypracoval marxistickou etiku, estetiku, ani se pochopitelně nikdy hlouběji nezabýval psychologii či sociální psychologii. Tyto vědecké disciplíny se patrně nehodily do rámce "dialektického

vědeckého myšlení" Pojmy jako "charakter, hodnota, vztah, ideál, krása" aj. jsou patrně příliš statické. Později se ukázalo, že nejpádnejší argumenty proti marxismu v teorii a v praxi vyšly právě ze sociologie, psychologie, etiky, estetiky a z nauky o poznání.

Marxismus zneužil lidských potřeb a možnosti jejich uspokojení k tomu, aby lidem nabídl novou formu nereálného "nebe" ve formě nepřesně definované, ideální, neskutečné a neuskutečnitelné komunistické společnosti. Filozofie nám již dříve dala příklady "utopií" (Campanella, Moore a jiní). V náboženstvích se dovídáme o nebi pro spravedlivé jakožto o odměně po smrti. Další výhradou proti marxismu je skutečnost, že základní lidské potřeby jsou jím jednostranně materializovány, tj. že primární potřeby lásky, svobody, přátelství, štěstí, porozumění, jistoty a bezpečí jsou opomíjeny a zanedbávány v teorii i v praxi. Nepřekvapuje proto, že v sovětských vysokoškolských učebnicích psychologie donedávna nebylo věnováno žádné místo výkladům o motivaci, potřebách, zájmech, ba i city byly dlouhou dobu pokládány za málo důležité. Mimoto nelze naprosto souhlasit s Engelsovým pojetím svobody jako "poznané nutnosti". S takovým pojetím může být člověk "svoboden" i v koncentračních táborech či za ostnatým drátem "hranic míru".

Lze se ptát, proč se marxismus tolik rozšířil, proč nyní ovládá dvě třetiny lidstva fyzicky a přibližně polovinu lidstva zcela psychicky, nebo jen částečně? Je to především proto, že byla uskutečněna Marxova teze o tom, že "myšlenka se stává silou, jakmile ovládne masu". Nešlo tedy o to, zda to, co je hlášáno, je správné (alespoň ve chvíli, kdy to je hlášáno), podstatné bylo a je, aby co největší počet lidí myslel a cítil stejným způsobem, čili jakýsi druh psychické nákazy. Marxismus nikdy neváhal použít k šíření svých tezí jakékoliv metody, převzaté z dřívějších tradic inkvizice, reklamy, propagandy aj.

Marxismus je destruktivní ideologie současnosti, založená na jednostranném pojetí lidských potřeb ve smyslu tužeb po materiálním nasycení a na utopické koncepci "komunistické společnosti", v níž každý dostane vše podle svých potřeb, i když jeho práce, zásluhy či výkony budou problematické či zanedbatelné. Takové myšlenkové

opium pochopitelně přitahuje mnoho lidí na všech kontinentech a konkuruje jiným omamným prostředkům (hašiš, LSD spod.). Tito lidé se pokládají za pokrokové a osvojují si jiné líbivé či moderní přívlastky, zatímco svým odpůrcům nalepují přídomek méně líbivé a přitažlivé. Přívrženci marxismu nahrazují práci jinými činnostmi: kritizují a protestují, stávkují a demonstrují, narušují a sabotují. Většinou proto, aby dosáhli co největších výhod, vyplývajících z kapitalistické ekonomiky (v tzv. socialistických státech z ekonomiky, vybudované většinou na základě objevů a zkušeností z období kapitalismu ve vlastní zemi či jinde). Systematickou a cílevědomou propagací se podařilo ve dvacátém století získat masu pro toto "opium" ve všech světadílech. Bylo zde geniálně zneužito psychologie jako takové a psychologie lidí k propagandě a k "brain-washing" (soubor metod používaných v komunistických státech k masovému ovlivňování lidí v žalářích i mimo ně, například prostřednictvím tisku, rozhlasu a televize). Dalším faktorem pro toto rozšíření je také odvěká touha lidstva po příchodu "Spasitele", který by vnesl pořádek do věcí lidských.

Marxismus je podle toho, co jsme uvedli, vlastně vyznání, víra, přesvědčení, a proto je ve své podstatě nesnášenlivý a výbojný. Jeho základní strategií je ovládnout masu pomocí obratných všeobecných tezí a frází, jež jsou pro velkou většinu lidí srozumitelné a na první pohled přitažlivé. Nemůže být například nic líbivějšího, než ovlivňovat mínění lidí v době hospodářské deprese na Západě hesly o zvyšování mezd a snižování cen, přičemž musí být zvláště komunistům jasné, že nízká produktivita práce, způsobená stávkami a jinými akcemi, nedovoluje tyto požadavky realizovat.

Největším nepřítelem marxismu je samostatně myslící jedinec. Mimo jiné také proto se marxisté odjakživa snaží shlukovat se v organizace, strany a skupiny, jež jsou snáze ovladatelné a ovlivnitelné. "Náboženství" skupin, kolektivů, komun a jiných nadindividuálních celků se díky komunistické psychologické diverzi v současné době velmi rozšířilo i na Západě, zejména mezi mládeží, která hledá v kolektivu únik před nutností řešit svoje vlastní individuální problémy a vztahy, a nést za tato řešení odpovědnost. Skupina lidí se takto

snadno stává oporou slabých a neschopných a nástrojem k utlačování silných a nepohodlných. Ti, kdo si kurzy, četbou a tréninkem osvojili techniku, jak ovlivňovat lidi ve skupinách podle svých představ a cílů, zneužívají svých laických či profesionálních zkušeností k tomu, aby manipulovali menší či větší skupiny lidí tam, kde je chtějí mít. Je nutno zde připomenout, že právě strana bolševiků od svého prvo-počátku věnovala více než náležitou "péči" výchově agitátorů, propagandistů, špiónů a kontrašpiónů, kteří jí pomáhali dostat se k moci doma či jinde a u moci se udržet.

Má-li se marxismus v praxi realizovat, je nutné potlačovat myslícího jedince a do jisté míry jedince vůbec. Je nutno brzdit přílišnou individualitu, iniciativu a podnikavost, nekonformnost a nekompromisnost, je třeba tlumit proces sebeuskutečňování podle vlastních tužeb, schopností a ideálů - a to vše ve prospěch pomyslného kolektivu, skládajícího se z bezvýznamných prvků, ovládaných společnou ideologií. Pokud se jedinci nedají dobrovolně potlačit, tj. převychovat, je třeba je zničit. V tom byl marxismus v praxi odjakživa neobyčejně "tvůrčí" (koncentrační tábory, metody mučení a trýznění, nucené pobyty v psychiatrických ústavech aj.). Tlak celku na osobnost jedince se může velmi silně zvyšovat, takže se může stát nesnesitelným. Nezbyvá pak než se pasivně podrobit, anebo žít dvojím životem v tzv. vnitřní emigraci, chce-li se jedinec udržet nejen v práci, nýbrž i při životě.

Milióny zlomených a nesouhlasících jedinců v zemích pod komunistickou nadvládou propadají strachu a panice, apatii či depresi. Tito lidé se pak snadno stávají obětí vytrvalé, nelítostné propagandy: začnou hlásat to, čemu sami nevěřili a často dosud nevěří, přiznávají se ke zločinům, které nespáchali, začnou hlásat názory, za které by se dříve styděli.

Komunistické techniky používané k potlačování samostatného myšlení lidí jsou rovněž velmi důmyslné. Byly vypracovány velmi rafinované metody ovlivňování veřejného mínění, zaměstnávání lidí pomocí "dobrovolných" brigád, schůzí, besed, školení a dalších akcí. Čtení novin se stalo povinností, lidé se učí politicky a třídně myslet,

objektivita se stává škodlivou. Informace jsou náležitě tříděny a zkreslovány. Cenzura pečuje o to, aby lidé nebyli vystavováni nesprávným škodlivým názorům a informacím, přičemž kritéria staví strana.

Marxismus posuzuje lidi podle vlastních měřítek: hledí se především na jejich třídní původ, přesvědčení, politické uvědomění, příslušnost ke komunistické straně a na dobu vstupu do strany. Pochopitelně strana nestrpí revizionisty, tj. jedince, kteří by se pokoušeli o poněkud samostatnější a volnější myšlení v rámci předepsaných šablon. Kádrový posudek dostává v komunistické společnosti velmi důležitou úlohu: předurčuje kariéru v povolání a určuje sociální možnosti a možnosti vzdělání. Marxismus v praxi zaměstnává myšlení lidí četnými okázalými oslavami, manifestacemi, demonstracemi, čtou se povinně oběžníky a stranická usnesení.

V praxi se tedy marxismus stal názorným příkladem maximálního potlačování lidského individua prostřednictvím společnosti a jejího systému. Život jedince ztratil smysl nejvyšší hodnoty. Smysl života jedince je určován skupinou, stranou či ideologií. Rozvoj lidské společnosti byl systematicky omezován (viz reformy školství), stereotypizován. Zájmy, potřeby a hodnoty lidí jsou diktovány vládnoucí třídou a stranou, lidský život pozbyl hodnoty cíle a stal se toliko prostředkem k realizaci ideologie. Marxismus takto přivedl zcela systematicky a záměrně lidskou společnost dvacátého století na pokraj morálního, sociálního a psychologického zkrásky. V této kritické situaci je především nutné vypracovat alternativní světový názor a životní program pro každého člověka dvacátého století, založený na odvěkých lidských hodnotách, tj. především na humanismu, svobodě, pravdě, spravedlnosti, kráse a dobru.

1972

12. Jak Sovětský svaz vede psychologickou válku proti Západu

Při analýze politického vývoje v Západní Evropě v posledních letech se někdy nemůžeme zbavit dojmu, že Západ je často natolik

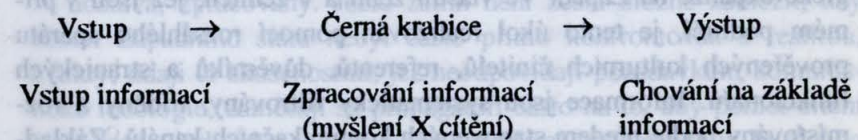
konsternován expanzivností a arogancí sovětské politiky, že se dostává do zděšené reakce, v níž strnule vyčkává, jak se věci budou dále vyvíjet. Kromě této kapitulantské reakce se stále častěji objevují nereálné snahy o smír se systémem, s nímž žádná dohoda možná není, debatuje se o smlouvách s východními státy, uhýbá se a ustupuje se. Někteří politikové slepě věří tomu, co jim sdělí sovětská velvyslanci, podepisují se "nevinné" kulturní dohody, závažné dohody hospodářské, poskytují se dlouhodobé úvěry, vyváží se vojenský materiál a zatajují se tajné doložky smluv. To vše se děje podle zásady "přání otcem myšlenky", neboť lidé chtějí věřit tomu, že mír existuje a že se musí udržet.

V takové situaci provádí Sovětský svaz neochvějně dále svou tradiční politiku podle osvědčených zásad: "Rozděl a panuj" a "Kdybychom neměli nepřítel, museli bychom si ho vytvořit".

Je paradoxním zjevem, že Rusové již dlouhou dobu používají v praxi nejdůmyslnějších psychologických metod k tomu, aby v zemích, s nimiž v současné době nebojují zbraněmi, anebo které nemají vojensky obsazeny, dosáhli svých cílů, od nichž za žádnou cenu nehodlají upustit. Jejich konečným cílem zůstává uchvácení moci nad Západní Evropou a postupně i nad ostatním světem. V lidských dějinách to není nový cíl, opakuje se v různých obdobích jako následek neúměrného a neorganického růstu impérií. Tentokráte máme co činit s novým druhem impéria, jež se halí do beránců socialisticko-komunistické ideologie, se "social-impériem" a s jeho "social-imperialismem". Teorie, ideologie, taktika i praxe social-imperialismu je mnohem nebezpečnější než imperialismus předchozí, neboť motivy k uchvácení moci jsou pečlivě a důsledně zakrývány ideologií zdánlivě nevinnou a pro mnohé atraktivní, jež promlouvá do duše všem utlačovaným, chudým a odstraňovaným, ať žijí kdekoli. Je třeba si také uvědomit, že Sovětský svaz dnes provádí politiku, která nemá již nic společného s ideály, jež hlásá, tj. s komunismem, socialismem, demokracií či mírem ve světě. Taktika záměrného nahlodávání soudržnosti států, národů a společenských skupin zatím přináší ovoce: svět se zmítá v těžkých rozporech. Mladí idelisté, asociální příživníci, naivní snílkové, prozíraví prospěcháři a mnozí další se přiklonili k lákavé

ideologii a přehlédli přitom vědomě či nevědomě nebezpečí, jež se za ní pro ně skrývá. Pod vlivem jednostranné četby a systematické propagandy zapomněli na to, že by i oni mohli záhy ztratit nejen svůj majetek, nýbrž i svou osobní svobodu a bezpečnost a že by se dokonce mohli neočekávaně jednou ráno probudit v zemi obsazené cizími vojsky do situace, proti níž by okupace v dobách druhé světové války mohla být jen idylickou vzpomínkou.

V souvislosti s konstatováním současného velmi neutěšeného stavu v politickém dění v Západní Evropě se chceme dnes zamyslet nad metodami, jež jsou systematicky a záměrně používány Sověty v rámci psychologické války za účelem opanování Západní Evropy. Chceme tyto metody nejen popsat, nýbrž i vysvětlit v rámci jednoduchého modelu z oblasti teorie informace. Domníváme se totiž, že takto lze proniknout poněkud hlouběji do podstaty současné psychologické války, jež je sice navenek méně nebezpečná, zato však ve skutečnosti mnohem záluďnější a zhoubnější ve svých důsledcích než některé války místní, jimž je propagandisty věnována značná pozornost jen proto, aby se pozapomnělo na souvislosti světové.

Z našeho schématu je patrné, že informace k nám přicházejí z vnějšího světa a procházejí smysly (vstup - input) do mozku, kde jsou zpracovávány. Zpracovávání je proces neobyčejně složitý a jeho mechanismy jsou z velké části neznámé. Vše se odehrává v našem organismu, jenž je jakousi "černou krabicí" ("black-box"), záhadným mechanismem složeným z mnoha navzájem se ovlivňujících dílčích procesů. V podstatě lze uvažovat o dvou základních funkcích, jež - kromě ostatních - probíhají současně: o myšlení a citění. Pomocí citu lze ovlivňovat myšlení lidí a méně snadno to jde naopak. Co se pak posléze objeví ve výstupu (output), je chování, složené z pohybu, řeči a jejího obsahu, a na složitější úrovni z konání a jednání.

Chceme-li tedy intenzivně ovlivnit lidi, musíme především zasáhnout na úrovni vstupu (input) tím, že ovlivníme přívod informací. Informace lze omezit, zkreslit, oddálit, zamlčet, záměrně spojit s jinými informacemi atd. Odtud je zřejmé, že mocnost zaměřená na expanzivní psychologickou válku se musí intenzivně zabývat prostředky šířícími informaci, tj. prostředky sdělovacími (tisk, rozhlas, televize), výchovnými (školy, kursy, doškolování), propagandou a ideologií. Intelektivně nejzralejší a nejstatnější členové stranického aparátu zaujmají zpravidla mocenské pozice, poskytující jim monopolní vliv v některé z těchto klíčových oblastí. Přinášet konkrétní doklady pro toto tvrzení by bylo nošením dříví do lesa (příklady si může čtenář odvodit sám).

Jeden názorný příklad si přece jen odpustit nemůžeme. Co překáželo nejvíc Rusům v období pražského jara? Odpověď je zřejmá: rozhodnutí Dubčekovy vlády o svobodě informací (jež je neslučitelná se základními principy marxismu-leninismu či maoismu a s budováním socialismu ve vlastní zemi či jinde). Tvorba informací a jejich náležité usměrnění patří tedy k základním úkolům sovětské psychologické expanze na Západ. Ve vlastní zemi a v zemích, jež jsou v přímém područí, je tento úkol realizován pomocí rozsáhlého aparátu prověřených kulturních činitelů, referentů, důvěrníků a stranických funkcionářů. Informace jsou systematicky filtrovány, tříděny a rozmísťovány podle předem stanovených komunikačních kanálů. Základní kategorie informací jsou tyto: všeobecné, důvěrné, tajné a velmi tajné. Okruh osob, jež smějí být zasvěceny do určitého okruhu informací, je přísně omezen, vznikají jakési elitní skupiny, jež pomocí svého vedení soustřeďují moc nad určitým úsekem společenského, hospodářského či politického dění. Průtok informací je pečlivě kontrolován tajnou policií a odchylky od předem stanovených kanálů jsou velmi přísně trestány. Takto uspořádaný systém sdílení informací věnuje pochopitelně značné úsilí pro špiónážní činnost a záměrně zvyšuje protišpiónážní psychózu. Společensky navozovaný strach, nejistota, nedůvěra a podezřívavost, jež jsou zesilovány rouškou tajemství třídních a jiných přehrad jsou výbornými prostředky k udržení trvale

omezeného a zkreslovaného přívodu informací a ten opět bezprostředně slouží k udržení moci těch, kdož se zmocnili vlády.

V podmínkách demokratických systémů na Západě je pochopitelně třeba podstatně změnit metody omezování a překrucování informací. Vliv komunistických a jim podobných stran na Západě není tak velký, aby mohl vykonávat tiskový dozor a cenzuru informací, jak je to běžné v totalitních systémech. Také počet odborně školených pracovníků zastupitelských úřadů je příliš malý na to, aby mohl podstatným způsobem ovlivňovat veřejné mínění. Jsou proto voleny cesty nepřímého a pozvolného pronikání a ovlivňování obyvatelstva podle směrnic, jež jsou odlišné pro každý národ, jeho mentalitu, hospodářskou a politickou situaci. Záměrně ovlivňována je zejména mládež s dosud nezralými a nevytříbenými názory, postoji a potřebami. Je využíváno případných hospodářských a politických nesnází země, jsou uplatňovány odměny ve formě peněz či různých poct a i hrozby k tomu, aby se veřejné mínění dostalo tam, kde ho odborníci chtějí mít.

V podmínkách demokratické společnosti je v rámci psychologické války velký důraz kladen na to, jak jsou informace, jež jedinec

dostává, zpracovány. Ježto zatím není zcela možné zamezit, aby občan Západního státu nebyl často přímo konfrontován s realitou, s fakty, údaji či zkušenostmi, jež neodpovídají požadavkům komunistické ideologie, zaměřují se propagátoři často na to, aby poměr citění a myšlení v individu u jednostranně zvrátili ve prospěch citu. Je dlouho známo, že ten, kdo je zapálen pro nějakou ideu, kdo pro ni "hoří", kdo pro ni fantasticky horuje a bojuje, nevnímá a nezpracovává informace objektivně a kriticky, nýbrž spíše emocionálně, nekriticky, selektivně. Z dějin komunistických stran je dobře známo, že největším nepřítelem oddaného stranického myšlení je "objektivismus", jinými slovy snaha objektivně vidět a uvažovat a kriticky srovnávat a hodnotit fakta. "Objektivisté" ve vlastních řadách byli od počátku komunistického hnutí nejvíce pronásledováni, neboť oni vesměs dříve či později došli k různým formám "oportunismu", "revizionismu" či jiného "-ismu" a odklonili se od věření tomu, co jim bylo ideology a třídiči informací k věření předkládáno. Přitom se navíc provinili tím, že příliš mnoho používali svého rozumu a myšlení a zapomněli na to, že od věřících se

předpokládá myšlení srdcem, důvěra a víra v ideje, lidi, systém, idoly a ve vedení.

V současné době se mezi psychology i mimo ně šíří různé psychologické směry, jednostranně zdůrazňující city a jejich hodnotu jako argument pro jednání a jejich význam pro skupiny a masu. Kritický jedinec se svým myšlením je záměrně přehlšován skupinou, masou snadno ovlivnitelnou silnými jedinci a demagogy. Jsou teoreticky i prakticky propracovány psychologické metody a systémy k systematickému ovlivňování jedinců a skupin. Jedinec ztrácí možnost obrany pod tíhou nově zavedených slov, jež se staly synonymy s odsouzením a odepsáním jedince ze skupiny. Slova jako "autorita", "vůdce", "nařízení", "úkol", "individualismus", "hierarchie", "moc", "řád", "struktura", "podřízenost" a mnohá další se stala tabu, lidé se začínají bát projevit svobodně svůj názor, je-li odchylný od módních psychologických idejí a doktrín, aby nebyli označeni za konzervativní, reakcionáře, nepružné a podobně, a aby proto pro ně nevyplynuly nežádoucí důsledky.

Ke svému překvapení shledáváme, že se pozvolna i na Západě ocitáme v psychologické atmosféře ne nepodobné té, jež již dlouho existuje na Východě za podpory vojenské a policejní moci vládnoucích a okupantů. Tragická je však ta okolnost, že zatímco se čím dál tím víc lidí na Východě na základě dlouhodobé osobní konfrontace s totalitním systémem pozvolna začíná psychicky osvobozovat ze svého ideologického jařma, přiklání se na Západě stále ještě mnozí - mladí i nemladí - k tomu, co je jim předkládáno jako moderní a progresivní. Přitom je pod vlivem "aktivistů" a "akčních skupin", jež se stále více rozmnožují v prostřecích masového ovlivňování lidí (rozhlas, televize a tisk), stále více vyřazováno z akce kritické myšlení schopných jednotlivců, jež bylo po staletí zárukou existence kapitalistické demokracie.

Není nesnadné uhodnout, komu a čemu podobné "moderní psychologické směry" a jejich záludný způsob boje podporovaný ze zahraničí, již natropil mnoho psychických a morálních škod, a že napadá samotné kořeny existence demokracie a s ní základních

lidských hodnot: svobodu, možnost rozvoje lidské osobnosti včetně samostatného myšlení, možnost svobodné volby a rozhodování.

Nepřiměřeně velká úloha, jež je "progresivisty" dávana postojům a motivaci, vede ve společenském měřítku k sabotování společenské práce, k příživnictví, k asociálnímu sobectví a k rychlému úpadku kapitalistické ekonomiky. Stáváme se svědky toho, kterak bez jediného výstřelu a toliko na základě libivé ideologie opatřené účinnými psychologickými metodami k masovému demoralizování lidí, skupin a národů, se národy západní Evropy neodvolatelně dostávají do jedné z největších krizí v historii své existence. Lidé se mění a mnozí natolik, že zapomínají, že zhoubnou kritikou systému, v němž žijí, jejíž ideologická podstata jim byla vštípena na základě dlouhodobého působení aktivistů, mohou sobě samotným záhy způsobit mnoho starostí a problémů.

Zbývá nám zastavit se ještě u "výstupu" Lidé se chovají a jednají většinou podle toho, jak zpracovali informace, jakou jim přikládají váhu a jak je spojují se svými potřebami a hodnotami. Přitom se snaží více či méně dodržovat normy společnosti, skupiny, politické strany či jiných seskupení, s nimiž žijí, pracují či sympatizují. V komunistických státech dochází stále častěji k "rozštěpení" mezi myšlením, cítěním, chováním a jednáním jedinců. Lidé si něco jiného myslí, něco jiného říkají, jinak cítí a jinak jednají. Mají často několik rolí, jež se často navzájem dostávají do konfliktu. Nadměrně autoritativní systém zvyšuje neustále protichůdnost jednotlivých složek lidské osobnosti, čímž vzniká stále se zvyšující zátěž, tlak, z nichž lze uniknout jedině do vnitřní emigrace.

Někteří "moderní" psychologové na Západě se snaží tyto rozpory řešit tím, že se lidé mají chovat bezprostředně podle svých postojů, citů a potřeb, případně se mají sdružit s těmi, kdo v daném okamžiku cítí stejně. Společenské normy a hodnoty mají být nahrazeny postoji, motivy a city jedinců a skupin. Jediným kritériem všeho budou magická slova "cítím pro to", "nic pro to necítím", jedinec nebude odpovědný jiným, nebude jim podřízen ani nadřízen, bude nezávislý. Výchoiskem z krize pak bude všeobecná anarchie. Té pochopitelně opět

využijí ti, kdo anarchii doma nechťejí, zato však jinde ji vítají k tomu, aby se zmocnili moci.

Snažil jsem se čtenáři alespoň poněkud ozřejmit nebezpečí, do něhož se dostává Západ pod vlivem dlouhodobě používaných metod psychologické války, jež napomáhají k uskutečňování expanze Sovětského svazu. Existence každého systému je založena na tom, nakolik se dovede aktivně bránit nástrahám zevně a zevnitř. Je-li podstatou demokracie svoboda pro rozvoj samostatného jedince, musí účinná obrana vycházet právě od něho.

1972

13. Agrese a lidské hodnoty

V poslední době se stáváme stále více svědky toho, že agrese v mezilidských vztazích i v politickém životě se vyskytuje čím dál tím častěji a že nabývá nebývalých forem. Nedávno jsme zažili typický příklad systematicky připravované agrese při zákeřné vraždě izraelských atletů na olympiádě v Mnichově. Doslova před zraky světového obecenstva a veřejného mínění byla spáchána jedna z nejbrutálnějších politických vražd v lidských dějinách. Agrese a vražda byly použity jako systematicky promyšlené metody k dosažení politických, psychologických a vojenských cílů. Dosud jsou znát důsledky této události v mezinárodních vztazích a na nás je, abychom se zamyslili nad psychologickými příčinami hroživě narůstající agrese.

Teroristé v Mnichově se netajili tím, že chtěli přerušit olympijské hry, jeden z posledních symbolů míru, mezinárodního porozumění a přátelského soutěžení mezi národy. Již za starého Řecka byly v dobách olympijských her přerušeny války a boje mezi řeckými státy, aby mohla být uskutečněna idea, před níž se v úctě skláněl každý občan Řecka.

Žijeme dnes ve dvacátém století po Kristu na témže kontinentě, kde se v průběhu dějin zrodila nejedna velká idea, jež se pak stala majetkem kulturního lidstva. Dějiny Evropy byly v minulých dvou tisíciletích ovládány ideou Boha, pravdy, dobra, zrady, svobody, demokracie,

spravedlnosti a mnoha dalšími. Ve jménu těchto idejí a jejich uskutečnění byla vedena mnohá jednání, vedeny mnohé boje a války. V průběhu dějin se obyvatelé Evropy dostali na neobyčejně vysokou kulturní, sociální a ekonomickou úroveň ve srovnání s obyvatelstvem jiných světadílů. Přitom se v mnoha státech Západní Evropy podařilo zajistit realizaci odvěkých ideálů svobody, spravedlnosti a demokracie v různé míře a bez újmy na možnosti všestranného rozvoje lidského jedince.

Čeho chtějí tedy dosáhnout ti "zlostní", proč v posledních letech tolik politické agrese, tolik násilí mezi lidmi, že se těmito zjevy začaly intenzivněji zabývat lékařské vědy, psychologické vědy, sociologie, politikologie, biologie, antropologie a etologie? Lidské násilí se stává vedle pocitu strachu a deprese jedním z nejohroživějších problémů současného světa. Jako by současná technika a civilizace postupně vytvářela člověka, který je čím dál, tím méně schopen ovládat své city, afekty, pudy a vášně. Citově rozkolísaný jedinec pak snadněji propadá nárazům zevnitř i z vnějšího prostředí, v němž si musí uhájit své místo, aby nezانىkl. Boj o život a existenci se stává stále náročnějším a vyžaduje více času, více sil a energie. Objevuje se stále častěji problém únavy a vyčerpání. V těchto stavech pak ovladatelnost emocí - a agrese zvláště - klesá na minimum.

Někteří vědci poukazují na to, že agrese je jedním z nejzákladnějších lidských pudů, jiní se snaží dokázat, že agrese je jedním ze způsobů chování, které jsou u člověka navozovány vnějšími podmínkami, především sociálními, kulturními a politickými vlivy. Jsou vědci, kteří uvažují o pudu ničení a smrti. Všeobecně je stále naléhavěji formulována otázka, co je nutno dělat, aby se lidská agrese zmenšila.

Lidská agrese, podobně jako jiné city, je do jisté míry ovladatelná procesem myšlení. Lidská praxe odjakživa dávala podnět k formulaci zřetelných dohod či zákonů, které jsou všeobecně přijatelné a srozumitelné pro určitou společnost. Tím jsou odstraňovány alespoň do jisté míry neurčitosti a nejasnosti, jež často dávají vznik konfliktům, které bývají často řešeny násilím. Typickým příkladem je zde biblické desatero přikázání, dále zákonodárství různých národů, různé mezinárodní dohody a podobně. Lze opět najít náplň starého římského hesla:

"Zřetelné dohody, dobří přátelé". Lidský život však nemůže být řízen pouze normami, jež jsou jedinci ukládány společností a jejími institucemi, případně náboženstvím. Lidské potřeby, pudy a motivace je třeba kanalizovat či přetavovat ještě jiným způsobem, aby se nemusely vybijet v periodicky se opakujících citových výlevech či afektivních bouřích. Umění, filozofie a věda se staly v tomto smyslu pokladnicemi ušlechtilých lidských citů, jež byly schopny podobné city vyvolávat či transformovat u ostatních, kdo s nimi přišli do styku. Připomeňme si zde jen účinky hudby či poezie, vzpomeňme na mnohé z filozofů, kteří se snažili rozluštit problémy lidských citů, uveďme zde nesčetné poznatky různých vědních oborů. Přitom zůstává faktem, že cit či afekt, který je podroben myšlenkovému zkoumání, se zmenšuje či zaniká. Vědění, zřetelnost v myšlení a ve vyjadřování, ujasněnost životních potřeb a možností jsou nejdůležitější předpoklady k životu bez nezkrotných patologických výbuchů zlosti či úzkosti, kteří mnohdy spolu souvisejí. O tom nás přesvědčovali Sokrates a Spinoza, k tomu nás pomocí víry vedou různá náboženství.

U člověka takto vznikají také normy vnitřní, ideály a hodnoty, jež spoluurčují jeho životní snažení i jeho životní běh. V hodnotách a ideálech jsou obsaženy četné zájmy a snažení o jejich uskutečnění. Potřeba něčeho určitějšího v životě se takto promítá do životních plánů a životní náplně mnoha lidí. Snaha něco vybudovat a rozvinout sebe a druhé ve smyslu harmonického ideálu života dává mnohým sílu tlumit či vymýtit ničivé impulzy agrese. Způsob výkladu situací a chování druhých nevede pak u takových osob k výbuchům zlosti, nýbrž dává podnět ke vzniku lásky, pochopení a porozumění.

Vznik a vývoj lidského charakteru jakožto poměrně stabilní struktury v neustále se měnícím prostředí je důležitou podmínkou pro vymycování škodlivých výbuchů ničivých afektů.

Výchova a vytváření hodnotných lidí s pevným charakterem se stává tedy znovu jedním ze základních požadavků v době, kdy prakticky všechny základní lidské hodnoty jsou předmětem kritiky a boření. Jde dnes zrovna tak, ba více než dříve, o revoluci hlav a srdcí ve smyslu Masarykově, nikoli o politické revoluce vedené především materiálními a politickými motivy.

V posledních letech se v určitých kruzích v Západní Evropě stále systematictěji začíná uplatňovat přeceňování citu, jakýsi "kult citu". Lidé jsou pomocí speciálních výcviků školeni k tomu, aby byli co nejcitlivější ke všem projevům ostatních, aby volně projevovali své city a aby se snažili splynout se skupinou. Tento způsob původně amerického "sensitivity training" má dávné tradice a předchůdce ve všech metodách, jež vyhovují tomu, kdo skupinu cvičí a jež se shodují s jeho radikálními politickými názory. City a skupina jsou povyšovány nade všechno, city jsou argumentem k jednání, lidská individualita se musí obnažit a vzdát všeho diskrétního ve jménu "Skupiny". Vše, na čem byla až dosud stavěna naše kultura, zákony, dohody, instituce, organizace, hodnoty a ideály pozbývají svého obsahu a smyslu. Centrem všeho jsem "Já" se svými city ve skupině a ve společnosti. Mé city, motivy a potřeby musí být jinými respektovány, společnost je zde od toho, aby jim v nejvyšší míře vyšla vstříc. Problémy neexistují, jde o to naučit se přijímat city své a city jiných, vcítovat se, sdílet, kritizovat ostatní a sebe, bojovat, útočit a bránit se. Cokoli jasné a zřetelné je nutno city rozleptat a zničit, centrem všeho jsem "Já" a moje pudy sdílené skupinou, jejíž jsem bezejmennou součástí. Moje zlost, zloba a agrese jsou argumenty, jež ostatní musejí přijmout.

Netřeba domyslet, že takového pojetí výchovy a utváření lidského jedince odmítá přijmout cokoli, co je pevné, zřetelné a neměnné. Základem všeho je neomezená svoboda, nespoutaná dohodami, závazky, svazky a čímkoli, co jedinec není ochoten přijmout. Cílem všeho jsou libé pocity. Tento novodobý hedonismus je podobně jako v dobách rozkládajících se kultur řecké a římské výhrůžným příznakem úpadku dnešní společnosti. Prchá před problémy a potřebou jejich rozumného řešení, upouštění od stálých dohod, bourání systémů a institucí bez potřeby nahrazovat je systémy a institucemi lepšími, revoluce pro revoluce, nespoutaná svoboda jedince směřující k anarchii - to všechno vede zcela pochopitelně k tomu, že potřeba, výskyt i význam agrese stoupá.

Snažil jsem se alespoň stručně nastínit prostředky, jež by mohly vést k ozdravení lidské společnosti a ke zmírnění agrese. Jsou to především výchova lidského charakteru, větší důraz na vzdělání a vědění,

vštěpování zásad, hodnot a ideálu. City se mají stát průvodním jevem našeho konání, nikoli jeho náhražkou nebo cílem. Lidská společnost pak musí směřovat ke stále lepší, zřetelnější a důslednější organizaci lidského soužití, k jasným a zřetelným normám a dohodám, jež by byly nejen přijatelné, nýbrž i závazné pro všechny.

Agresi, její příčiny i následky, je třeba aktivně potírat. Je třeba odmítat totalitní systémy, jež začlenily násilí do svého ideologického a politického arzenálu. Je třeba nezapomínat na obranu a nedat se zmást falešnými hesly a přísliby, za nimiž nestojí úmysl přikročit k všestranným dohodám a trvale je dodržovat.

Poslední léta jsou zřetelnou ilustrací toho, že odvěký souboj dobra a zla trvá v neztenčené míře. Agrese v jakékoli formě, pokud znamená bezdůvodné napadení člověka, je metodou zla. Ve jménu rozumu je konečně třeba se důsledně vypořádat s tímto jevem ve výchově, v práci, v kultuře i v politice. Demokracie je formou soužití lidí, jež poskytuje jedinci optimální podmínky k rozvoji. Demokracie však nesmí být slabá a nechat se ohrožit systematicky připravovanou agresí. Je především na nás, kdož jsme před čtyřmi lety důsledky podobné agrese sami zažili, abychom burcovali svědomí lidí kolem sebe stále aktivněji a abychom je nabádali k tomu, aby se snažili alespoň přiblížit svůj vlastní život k hodnotám, jež zvolili za vlastní.

Červenec - prosinec 1972

14. Amnestie

Motto: Článek IV

Ustanovení článku I až III se vztahují na občany, kteří se přede dnem tohoto rozhodnutí dopustili trestného činu opuštění republiky podle § 109 odst. 1 a 2, jestliže se vrátili nebo se do 31 prosince 1973 vrátí na území ČSSR.

(Z rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii z 23.2.1973).

Tak tu máme zase amnestii. Tato skutečnost mi maně připomíná suché konstatování paní Müllerové, když v úvodu první kapitoly

"Dobrého vojáka Švejka" oznamovala Švejkovi, že arcivévoda Ferdinand byl zabit.

Role jsou i tentokrát jasné: prezident Československé republiky uděluje u příležitosti 25. výročí komunistického převratu v Praze milost těm občanům, kteří se jako občané svobodného státu dopustili trestného činu tím, že odjeli za jeho hranice a dosud se nevrátili zpět. Vzniká zde jakési tragikomické nedorozumění, jehož obsah a dosah si můžeme po více než čtyřletém exilu na Západě v plném rozsahu uvědomit.

V "Rozhodnutí" jsou totiž používány pojmy, jež mají zcela odlišnou náplň pro lidi, žijící na Západě a pro lidi, žijící v komunistickém světě. Předně "občan" je na Západě příslušník demokratického státu, jenž se může svým způsobem podílet na jeho řízení (svobodně volit, účastnit se politického života strany, která nejlépe odpovídá jeho vlastnímu politickému přesvědčení, veřejně publikovat a pronášet své politické názory atd.), aniž by se musel bát pronásledování a koncentračních táborů. K pojmu "občan" na Západě patří též svoboda pohybu, to znamená, že občan kteréhokoli státu s demokratickým (ne lidově-demokratickým) zřízením smí svobodně odjet a přijet do své vlasti podle svých potřeb, zájmů a rozhodnutí. Jedinou podmínkou jeho cest je ta okolnost, že si je musí buď sám, anebo prostřednictvím některé instituce (podniku atd.) hradit. Opuštění vlasti či státu, v němž se člověk usadil, není tedy v rámci skutečné demokracie považováno za trestný čin, nýbrž za jedno ze základních práv každého člověka. Těžko lze tedy na Západě pochopit, že člověk, jemuž je přisuzován titul "občan", se může dopustit trestného činu podle paragrafu n-tého pouze tím, že opustí území státu, jehož je občanem. Jakého trestného činu se vlastně dopustil, proti komu a čemu, a jak závažný je tento čin? Je známo, že za tento "trestný čin" seděly od r. 1948 tisíce "občanů" ČSSR ve vězeních, koncentračních táborech, že jejich tresty trvaly léta, že ztratili své zaměstnání, byty, že tento "zločin" mívá často za následek rozvrat rodiny, ztrátu manželky či manžela, ztrátu dětí a že trest za tento "trestný čin" byl častokrát vyšší než tresty za krádež, vraždu či jiné asociální přestupky.

Přitom se důsledně mlčí o motivech a okolnostech tohoto "trestného činu". Neuvádí se, že velká většina nynějších exulantů se k opuštění vlasti velmi těžce odhodlávala, že velmi často byli tito lidé k útěku za hranice přinuceni. Kým nebo čím, možno se ptát. Politická situace po roce 1948, kdy v důsledku změn v dosavadním zákonodárství nebyla základní práva občanů respektována, kdy se mohl kdokoli přes noc bez řádného zdůvodnění octnout v žaláři, někdy jen proto, že nějaká osoba v jeho okolí podala záměrně nesprávnou "kádrovou" informaci členům tajné policie. Dále také proto, že komunistická menšina vůbec nerespektovala práva nekomunistických občanů, že jim nebyla dána možnost účastnit se aktivně a bez ohrožení politické činnosti, nekomunistické strany byly postupně prakticky zrušeny, odborové a mládežnické organizace se staly odvětvími strany a kultura a věda musely též vycházet z předepsaných ideologických formulek.

Nelze se divit, že mnoho z těch, kdo v této situaci neviděli řešení svého života v sebevraždě, či v politickém procesu á la Franz Kafka, se po kratším či delším rozhodování poprvé ve svém životě odhodlali samostatně svobodně rozhodnout a nést odpovědnost za toto svoje rozhodnutí. Ti, kdo se rozhodli opustit Československou republiku, činili tak často z vysokých mravních a politických pohnutek v souladu se svým svědomím. Opouštěli republiku proto, že bytostně nesouhlasili s jejím násilím vnuceným politickým zřízením, s diktaturou, s jednostrannou ideologií, s procesy, se sovětskými poradci v dříve nezávislé demokratické zemi, ani s okupací v srpnu 1968. Učinit rozhodnutí odejít nebylo zajisté snadné pro ty, jimž komunistický režim po léta bránil samostatně se rozhodovat, nebylo to také snadno uskutečnitelné rozhodnutí pro občana, jehož vlast byla bez jeho souhlasu anebo často proti jeho hlasu obehnána "hranicí míru", jinými slovy ostnatými dráty nabitými elektrinou, hlídanými zvláště spolehlivými a cvičenými nelítostnými strážci hranic, provázenými neméně cvičenými psy. Střelba, rakety a jiné nástrahy často znesnadňovaly nebo znemožňovaly těm, kdo se ze zoufalství rozhodli odejít z porobené vlasti, dosáhnout cíle, dostat se do svobodného světa.

Kdo se tedy proti komu dopustil trestného činu? Zklamáný občan, jemuž nezbyvá než odejít, zanechat svůj majetek, přátele, minulost,

v zemi, která se vyvíjí proti všem zásadám svobody, jež naplňuje pojem občan, anebo ti, kdo zavedli nelidský policejní systém potlačující základní svobody jedince a protivníkům brání uskutečnit jejich svobodné rozhodnutí odejít za hranice své vlasti?

Na tento "trestný čin" nebyl sice dosud nalezen paragraf a nebyly naň vyměřeny tresty, byl však morálně odsouzen Chartou Spojených národů a zůstává dosud jednou z největších překážek v dorozumění mezi Západem a Východem.

Ti, kdo se zločinu dopustili, označují tedy ty, kteří před zlem uhnuli a raději odešli, za zločince a osobují si právo soudit, odsuzovat a odpouštět.

To jsou vskutku zajímavé ukázky předmětů dialektického způsobu myšlení, v němž vše, co až dosud platilo, může být na základě třídně oprávněných (anebo za takové pokládaných) principů převráceno, zlikvidováno, obráceno na hlavu či jinak změněno. Tak tomu bylo a je s třídní morálkou, etikou, právem, prostě se vším, co spočívá na všeobecně přijatých normách.

Chci jen dodat, že ti, jimž se podařila realizace jejich "trestného činu", opuštění republiky, museli často v cizině znovu začít budovat svou existenci mnohdy za velmi namáhavých podmínek. Většina exulantů si však rychle zvykla na život skutečných občanů státu, kteří znají přesně svá práva a povinnosti, kteří se mohou o svá práva hlásit a svá práva bránit. Během času se mnoho z nich stalo i formálně občany demokratických států, v nichž menšina nediktuje většině a kde pro odpůrce uznávaných názorů nestojí připravené věznice a koncentráky.

Je dále nasnadě otázka, zda po sovětské invazi v roce 1968, kterou neschvalovali ani tehdejší nejvyšší představitelé Komunistické strany Československa, bylo opuštění republiky trestným činem. Člověk by skoro myslel, že bylo spíše "trestným činem" v ní zůstat bez odporu proti násilí, jež bylo proti vůli převážné většiny občanů této nešťastné zemi vnuceno.

Doba, jež uplynula od opuštění republiky každým z nás, dává tedy novou náplň mnoha pojům, jež jsou doposud často používány v oficiální komunistické propagandě. Stěží bychom se dnes mohli s dnešními vládci v Praze dohodnout na obsahu pojmů "občan", "trestný čin",

"opuštění republiky", "svoboda", "lidská důstojnost", "osobní svoboda", "majetek", "spravedlnost", jež figurují v rozhodnutí prezidenta republiky. Neshodli bychom se ani pokud jde o obsah pojmů "mír", "demokracie", "socialismus", "nezávislost", "mírová konference", atd. Obtíže nám bylo dopřáno prožít několik (či mnoho) let ve svobodě bez dlouhých předepsaných schůzí, diskusí či manifestací. Ti z nás, kdo si nakonec přece jen mysleli, že se prohřešili a v důsledku osobního neúspěchu, zakolísání či deprese se vrátili do své vlasti, z níž před časem na základě svého rozhodnutí odešli, měli možnost poznat na vlastní kůži, co se "amnestií" ve skutečnosti míní.

"Amenstie" je tedy v dnešní situaci zřetelným důkazem matení jazyků, moderního dialektického Babylónu, v němž se udílí milost nevinným a nejsou odsuzováni viníci. Občané v zemích, v nichž jsme se usadili, neměli v převážné většině možnost setkat se ve svém životě s takovým úmyslným překrucováním pojmů a jsou někdy náchylní věřit, že moderní proroctví z Východu, užívající slova "mír", "koexistence", "smlouva", či "dohoda", mají na mysli zrovna to, co těmito slovy občan žijící v demokratických státech tradičně rozumí a míní.

Bylo by tragické pro Evropu i pro celý svět, kdyby si odpovědní státníci včas neosvojili znalosti o zálučnostech marxistické politické dialektiky. Je jednou z našich morálních povinností poučovat ty, kdo o poučení žádají, nebo poučitelní ještě jsou, o tom, jaká nebezpečí se mohou skrývat za záměrným zneužíváním pojmů, jež představují odjakživa vysoké lidské hodnoty a ideály. Potřeba klidu a míru nemůže a nesmí vést k letargii a k politické kapitulaci či k sebevraždě. Příběh s amnestií se může stát názornou pomůckou v našem úsilí nabádat své nové spoluobčany ke kritickému samostatnému a realistickému myšlení.

březen - duben 1973

15. Po pěti letech

(Závěrečné úvahy seriálu)

Zanedlouho tomu bude pět let, co jsme přišli do Holandska. V důsledku brutálního vpádu Sovětů a jejich spojenců do Československa

musely desetitisíce občanů nedobrovolně opustit svou vlast. Odešli, poněvadž nesouhlasili s tím, co se stalo, a s tím, co bylo příčinou neslavného konce pražského jara. Odešli jako ti, kdo po bělohorské bitvě před více než třemi stoletími raději opustili vše, než aby žili v porobě, útlaču a v ponížení. Odešli do Západní Evropy, do Spojených států a do Kanady, do Jižní Afriky, do Izraele a do Austrálie. Následovali takto osud mnoha jiných emigrantů z jiných národů, kteří s vírou v lepší budoucnost národa opustili svou vlast, aby jinde žili, pracovali a bojovali. Čeština a slovenština se takto přidružily k jazykům, jimiž lze se domluvit v různých zemích.

Bude tomu již pět let, co jsme své životy spojili s osudem Holandska a Západní Evropy. Pět let znamená mnoho v lidském životě, pět let znamená také mnoho v historii moderního světa.

Smyslem seriálu o "psychologických problémech emigrace" bylo poukazovat na aktuální problémy tak, jak se chronologicky za sebou vynořovaly v životě emigranta v Holandsku. Nejprve jsme se v úvodu zabývali tím, že již v roce 1968 bylo velmi nesnadné vysvětlit lidem to, co se v Československu stalo, a že oni ani nebyli schopni pochopit, proč jsme odešli. To jsme se snažili ozřejmit sobě i jiným v článku o "velkém rozhodnutí", jež jsme museli učinit, než jsme opustili vlast. V prvním roce bylo třeba se adaptovat na nové životní prostředí, byl to zcela jiný proces než při krátkodobé nebo i dlouhodobé návštěvě cizí země. Z počátku bylo pro nás také nesnadné navazovat nové kontakty, hledat přátele, kteří by nám rozuměli. Mnozí trpěli pocitem "izolace", o němž pojednával další článek seriálu. Některých se s odstupem doby od odchodu z Československa začal zmocňovat pocit deprese, k němuž bylo rovněž nutno zaujmout stanovisko. Po dvou letech emigrace jsme byli schopni lépe pochopit rozdílnost mentality člověka v kapitalistické a komunistické společnosti, a tím i rozdílnost systémů a zákeřnost snah vstřípit člověku v prosperující kapitalistické společnosti postoje a hodnoty systému protikladného. S odstupem času jsme se stále zřetelněji setkávali s nepochopením ze strany veřejných sdělovacích prostředků a některých lidí.

Pokusil jsem se pojednat o příčinách této ignorance a zároveň poukázat na to, jaké nebezpečí hrozí západní demokracii, jestliže se tisk,

rozhlas a televize stane neobjektivním, jednostranným, tendenčním a propagandistickým prostředkem.

Každý emigrant více než kdokoli jiný sleduje vývoj událostí ve své nové i staré vlasti. Zajímá nás velmi, zda čas dá či nedá za pravdu našemu velkému rozhodnutí. Zatímco v Československu se stav "normalizace" utvářel podle přání ruských okupantů, začali jsme se v prostředí západního světa cítit opravdu doma, zvykli jsme si na svobodu, avšak začali jsme také vidět ostřeji a zřetelněji její nedostatky.

Málokdo z nás, kdo jsme odešli v důsledku komunistické diktatury a násilnictví, může být lhostejný k tomu, jak se v Západní Evropě pozvolna začínají šířit ideje, jež vedly k únoru 1968 v Československu a ke všemu, co po něm následovalo. Tyto ideje nezůstávají omezeny jen na studentskou mládež, coby na moderní proletariát, nýbrž získávají půdu i u mnoha politicky nezkušených a snadno ovlivnitelných občanů západoevropských států, kteří se většinou vyznačují politickou krátkozrakostí projevující se naivním pacifismem či potřebou radikálních změn společnosti, žijící dosud v blahobytu. Psali jsme tedy o tom, co očekávají lidé na Západě od komunismu. Po třech letech emigrace jsme si znovu položili otázku, "proč jsme odešli", abychom se na ni snažili nalézt přesvědčující odpověď z hlediska svého dalšího pobytu a konfrontace se Západem.

Strach a úzkost se stávají čím dále, tím zřetelnějšími faktory v životě společnosti na Východě i na Západě. Pokusili jsme se zamyslet se nad příčinami strachu v různých společenských systémech. Jedním z problémů Západu je stále ta okolnost, že nemá svou vlastní pozitivní ideologii a program. Také z tohoto důvodu jsou lidé náchylní k tomu, aby místo náboženství snáze přejímali ideologii komunismu, jež může být shrnuta ve stručných katechismech. Snažili jsme se uvést důvody pro to, proč komunismus není schopen vyřešit problémy společnosti. Tato skutečnost však nic nezměnila na tom, že se Sovětský svaz nadále snaží psychologickými metodami získat vliv v Západní Evropě, na což jsme se snažili poukázat v následujícím článku seriálu. Podobně jako strach, je i nebrzděná agrese velký problém pro současnou společnost. Pojednali jsme o agresi v souvislosti s hodnotami všeobecně lidskými. Pražský režim věnuje neustále pozornost osudu českých

a slovenských emigrantů na Západě a snaží se do něj zasahovat. Jednou z metod jsou opakované amnestie, jež mohou zlákat jen ty, kdo zapomněli na motivy, jež je před pěti lety donutily k odchodu z okupované vlasti.

Stručné shrnutí námětů článků seriálu ukazuje vývoj, jímž jsme museli projít v prvních pěti letech našeho pobytu v Holandsku. Je potěšující, že seriál vyvolal diskusi zde v Holandsku a i v Praze, a je také dobrým zadostiučiněním, že některé články byly zčásti nebo úplně publikovány v jiných zemích.

Po pěti letech se nacházíme v období, kdy většina z nás požádá o holandské občanství. Tím bude formálně i legálně uzavřena celá etapa naší emigrace. Staneme se zanedlouho plnoprávními občany naší nové vlasti a převezmeme spolu s ostatními odpovědnost za její další vývoj a budeme se chtít podílet na rozhodování a na rozhodnutích o jejím dalším osudu. Pochopitelně budeme i nadále sledovat osudy v naší staré vlasti, i když v ní zatím nebudeme mít možnost aktivního zasahování do událostí. Budeme se zatím mnohem aktivněji než dříve muset snažit, abychom přiměli Holanďany a ostatní národy v Evropě a jinde k tomu, aby si včas vzali poučení z událostí v srpnu 1968 v Československu.

Je naší morální povinností v současné etapě vývoje v Západní Evropě hlásit se k evropanství jako k ideálu soužití různých plnoprávných národů v rámci moderní Evropy, jež v budoucnosti nebude moci být podřízena žádné vnější mocnosti. V rámci integrované Evropy nejen hospodářsky, nýbrž i politicky, kulturně a vojensky, budou moci různé národy najít nejlepší podmínky k dalšímu rozvoji, tedy i Holanďané, i Češi, i Slováci. Není zatím možné konkrétně uvažovat o tom, jaké politické, sociální a ideové zaměření bude mít sjednocená Evropa v budoucnosti. Nejprve je třeba se sjednotit a rázně se postavit proti rozkladnému jednostrannému ideologickému vlivu komunistických velmocí. Zdá se, že také Západní Evropa bude muset v nedaleké budoucnosti projít krizí, v níž bude muset najít sama sebe. Moderní dějiny se na rozdíl od dějin středověkých vyznačují epidemiemi povětšinou ideologickými: po moru fašistickém přichází epidemie další a s ní další konflikty a bezpráví. Lidstvo si musí umět najít cestu

mezi extrémy. Tragédii emigrantů je to, že vědí lépe než ostatní, jaké mohou být následky epidemie komunismu, že to však nemohou sdělit tak, aby jim bylo rozuměno a aby byli pochopeni, a že i kdyby se tak stalo, nebudou mít jejich zkušenosti takový vliv, aby se staly motivem ke změně nesprávných názorů. Prvním krokem je hledání publicity, bez zveřejnění a veřejných informačních prostředků nelze ovlivňovat ostatní, jak to už dávno věděli ideologové, kteří se touto činností žijí.

Co tedy zbývá? Trpělivost a systematické vysvětlování a přesvědčování lidí o tom, že to, čemu někteří z nich podléhají, je plodem jejich myšlenkového pohodlí a příjemného snění. Je třeba nepřestávat konfrontovat ostatní s realitou ve Střední a Východní Evropě, s tím, jaké to tam skutečně je a jaké by to bylo a mohlo být, kdyby to tak daleko došlo. Nakonec je třeba zvolit mezi různými hodnotami a jejich pořadím: buď věřit, že v rámci lidské svobody vzniknou příznivé podmínky pro uskutečnění sociální spravedlnosti, anebo věřit, že v důsledku vnucených hospodářských diktátů vznikne postupem doby systém, který umožní lidskému jedinci, aby svobodně žil.

My jsme měli možnost poznat, že to druhé možné není a proto je pro nás volba snadná. Jde nyní o to, aby toto poznání bylo umožněno i ostatním, dokud ještě možnost volby je.

Květen - srpen 1973

Doslov

Pět let jsme se v našem seriálu zabývali problémy emigrace. Pokoušeli jsme se formulovat problémy a řešit je ve shonu každodenní práce a v procesu vlastní adaptace. Za tu dobu jsme se změnili nejenom my sami, nýbrž i ti, kdo zůstali v Československu, a ti, kdo žijí nyní v našem okolí.

Uplynulých pět let znamená též velmi mnoho v historii Evropy a celého světa. Stali jsme se svědky toho, jak se mnozí křečovitě snaží zapomenout na to, co bylo a co stále je, a jak se snaží za každou cenu uzavřít mír s těmi, kdo mírem a koexistencí rozumějí jen krátký oddych v boji. Stali jsme se svědky toho, jak se Sovětskému svazu

a jeho spojencům daří rozleptávat politickou, vojenskou a morální odolnost Západu. Mnohé z toho, co jsme uvedli v našich dřívějších obavách, se splnilo. Příklad a osud Československa z roku 1968 opět neprobudil západní svět z pacifistického omámení.

Teprve letos utrpěl Západ ránu. Poté, co se Arabům po zákeřném napadnutí opět nepodařilo vojensky porazit malý Izrael, použili arabští vládcové nové zbraně, nafty. Dokud Západ nezmění své sympatie, názory a činy, nedostane dostatek nafty. Rozpoutala se ekonomická válka. Někteří si konečně začínají uvědomovat, že zde jde o mnohem více než o životní úroveň, že jde o demokracii a o svobodu, kterou jsme sem přišli hledat. A tak nezbývá než doufat, že Arabové přece jen probudí Západní Evropu z nebezpečného pacifistického spánku, že urychlí zdoluhavé sjednocování Evropského hospodářského společenství, že zvýší politický i vojenský potenciál Západní Evropy a že urychlí technický vývoj, který v nedaleké budoucnosti povede k energetické, a tím i politické nezávislosti Západní Evropy na jakémkoli vydírání spojeném s obchodem. Jde také o to, aby si co nejvíce lidí konečně uvědomilo, kdo dal podnět k poslední válce na Blízkém východě, kdo politicky a vojensky vycvičuje Arabů a kdo má stále tak velkou potřebu expanze. Sovětský svaz v roli ochránce Arabů vyprovokoval Spojené státy k mobilizaci branných sil po celém světě. Jde teď o to, aby také vyprovokoval morální, politickou a ideologickou mobilizaci všech lidí, kteří si skutečně dovedou vážít svobody, demokracie a míru.

Po pěti letech emigrace na Západě přechází většina z nás do nové životní fáze. V Holandsku je možno zažádat o občanství, v některých státech později. Půjde nyní o to, spojit roli občana západoevropského či jiného státu s plněním odkazu naší emigrace. Je třeba si nepřestávat uvědomovat, že emigrace je morální závazek a poslání: morální závazek k ideálům a k národu, z něhož jsme odešli a poslání pro národ, s jehož osudy jsme spojili osud vlastní.

Listopad 1973

II.

Články 1977 - 1978

Předmluva po dalších pěti letech

V roce 1973 nebylo možno uskutečnit vydání úvah o některých psychologických problémech emigrace. To však neznamená, že by s odstupem doby těch problémů bylo méně.

V r. 1977 jsem byl požádán, abych po dlouhodobé odmlce opět pokračoval v seriálu. Po delší úvaze jsem výzvu přijal a napsal jsem v období jednoho roku dalších pět článků.

Mezitím uplynulo deset let od začátku naší emigrace. Deset let života a historie znamená mnoho.

Pokusil jsem se nastínit celkovou situaci, v níž v současné době žijeme, a osvětlit přitom některé politické problémy, jež s naším životem bezprostředně souvisejí. Naše psychologické problémy jsou konec konců důsledkem našeho politického rozhodnutí v minulosti. S důsledky své tehdejší volby jsme konfrontováni dosud a budeme s nimi žít do konce svého života.

Jde o to, ozřejmit sobě, našim dětem a nynějším spoluobčanům zkušenosti s politickým systémem, jemuž se dosud daří udržovat miliony lidí v nevědomosti a další milióny lidí ve strachu.

Smyslem vydání článků je pokus podnítit u emigrantů snahu vyrovnat se po létech se změnami v jejich životě a sebou samotným.

Kritické životní situace mívají někdy následky po dlouhém časovém odstupu. Včasné zhodnocení a přehodnocení životních postojů, hodnot a ideálů může emigrantům pomoci načerpat novou energii a elán, jenž je nutný k dosažení životního cíle.

Mým největším zadostiučiněním bude vědomí, že můj čas a energie nebyly vynaloženy nadarmo a že někteří z emigrantů naleznou v článcích inspiraci do dalšího života.

Dr. Jiří Diamant

Listopad 1978

1. Po dalších čtyřech letech

(článek byl napsán rok před předmluvou)

Čtyři roky ve druhé polovině dvacátého století znamenají mnoho. V těch čtyřech letech jsme vlastně zahájili poslední čtvrtinu tohoto bouřlivého století. Co se vlastně změnilo, a co zůstalo stejné? Jaká je vlastně bilance těchto změn: příznivá či nepříznivá? Co to vše znamená pro nás a pro naše děti? Jak se dnes díváme na naše rozhodnutí v roce 1968, či v dalších letech?

Sotva si dovedu představit někoho z emigrantů, kdo by na tyto otázky nebyl citlivý. Ať již vědomě či podvědomě, mnozí máme v sobě jakýsi teploměr, jímž individuálně hodnotíme význam událostí kolem nás. Jsme více vnímaví k různým jevům, jímž ostatní nepřikládají význam, nebo jež ostatní z neznalosti opomíjejí, dovedeme číst mezi řádky a domyslet nedořčené informace, a často do jisté míry předvídat situace na základě svých životních zkušeností. Někdy se někteří snaží tomu všemu uniknout: podnikají, cestují, vytvářejí nové hodnoty, sportují, vyhledávají společnost. Po čase se však vracejí často od iluze ekonomického azylu k hlubší podstatě svého osudu, která je politická.

Předně bych se alespoň krátce chtěl zastavit u otázky, která souvisí se vším dalším: jsme stále ještě emigranty? Formálně nikoli. Stali jsme se rovnoprávními občany Holandska se všemi právy a povinnostmi ostatních. Mnozí z nás se v této souvislosti poprvé po velmi dlouhé době zúčastní svobodných voleb. Právně se tedy v podstatě nelišíme od svého okolí. Objektivně však ano, neboť jsme se v této zemi nenarodili, nepronikli jsme dosud do všech tajů jazyka, tradice a kultury. K tomu, abychom se po těchto stránkách mohli dále zdokonalovat a vyvíjet, je třeba nejen projevovat zájem a potřebu se novým věcem i nadále učit. Záleží zde též na lidech v našem okolí, nakolik nás v tomto úsilí stimulují, nakolik jsou ochotni nás přijímat a respektovat jako opravdové spoluobčany. Souhra našich subjektivních pohnutek a reakcí našeho okolí na nás vytváří pak podklad pro to, nakolik se kdo z nás dosud emigrantem cítí.

Formálně tedy již emigranty nejsme, objektivně se dosud v mnohém od ostatních lišíme a mnohdy se na nás lidé dívají jako na odlišný prvek ve společnosti, jako na spoluobčany-emigranty. Subjektivně závisí pocit emigrantství u každého z nás v tom, nakolik se dovedl či nedovedl vyrovnat s rozdíly mezi svým formálním a objektivním stavem.

Vycházíme tedy z toho, že za poslední čtyři léta se změnilo naše formální postavení v tomto státě, čímž se však naše skutečná objektivní situace nemusela změnit a rovněž naše subjektivní prožívání ne. Pojem emigrace tedy zůstává i v této nové fázi naší existence v platnosti a s ním i některé problémy, o kterých chceme v tomto seriálu podrobněji pojednat.

Nikdo z nás nebude pochybovat o tom, že za poslední léta se v Holandsku mnoho změnilo. Rychlost a intenzita změn každým rokem narůstají. Lidé jsou jakoby opojeni tím, že vše se neustále mění, volají po stále nových změnách, libují si v nich, třebaže jejich smysl a cíl mnohým uniká.

Před necelým desetiletím nám bylo řečeno, že ekonomický růst Holandska se nezastaví, že není třeba šetřit benzinem a energií, že občanské svobody zůstanou základem zdejšího pojetí demokracie, že Evropa spěje ke sjednocení.

Přišli jsme do této země s velkými nadějemi a s velkým očekáváním zklamaných lidí. Věřili jsme, že demokracie bude vědět, jak si poradit s problémy, že demokracie je silná a účinná, že vývoj v této společnosti je možno usměrňovat na základě výsledků diskusí, dohod a smluv.

Ukázalo se, že realita byla jiná než ideály masarykovské demokracie. V období posledních let se po delší době dostali k vládě socialisté a Holandsko, stejně jako jiné země Západní Evropy, bylo vystaveno tvrdému hospodářskému nátlaku ve formě bojkotu arabských zemí, jakož i jiným formám politického teroru. Šlo zde o těžké zkoušky mentality národa, šlo zde o těžké období demokracie a o pro-
ověření lidských hodnot, které se za ní skrývají.

Jak dopadla tato zkouška? Je důvod k optimismu či pesimismu pro budoucnost? Můžeme konstatovat, že forma demokracie jako forma zdejšího politického soužití se dosud uchovala a lze očekávat, že se i po volbách ještě může udržet. Změnily se však rozměry demokracie, především svoboda jedince byla omezena. Zesílil tlak ve směru nivelizace v příjmech, ve vzdělání, v informovanosti. Ideál rovnosti z dob francouzské revoluce se pod jednostranným vlivem socialistů nadměrně prosadil na úkor ideálu volnosti a bratrství. Kdysi obdivovaná tolerance se v Nizozemí zmenšila, rozpory se zostřily a s nimi i volání po třídním boji a třídní nenávisti, jež podkopává samotnou podstatu demokracie, pro niž jsme se před lety rozhodli.

V této souvislosti jsme si uvědomili, jak podstatná pro život je potřeba svobody a jak důležitá je potřeba jistoty a bezpečí. Uvědomili jsme si též, že zachování demokracie, její síly a životaschopnosti vyžaduje velkého úsilí všech občanů na poli výchovy a sebevzdělání. Měli jsme v uplynulé době čas od času touhu zasáhnout do dialogu mezi totalitarismem a demokracií, uvědomili jsme si však, že naše slova často nebývají přijímána vážně, že bývají často spojována s naším osudem, aniž by si protivník dal práci zamyslet se nad obsahem toho, co říkáme.

Naše role se ve společnosti mnoho nezměnila: zůstali jsme poznamenáni přízvukem, původem, mentalitou. Alespoň pro ty, kdo toho chtěli využít. Zdá se, že pod tlakem dvou totalitních systémů v tomto století a pod hospodářským tlakem rozvíjejících se zemí se vnitřní hodnoty demokracie vytríbuji. Lidé v Západní Evropě se pomalu, ale přece jen politicky probouzejí. Ti více věřící a méně myslící se snadněji dají ovlivnit hesly, programy, ideologiemi nahrazujícími náboženství, ti, kdo se kriticky staví k realitě a k vývojovým tendencím ve vlastní zemi, v Západní Evropě a ve světě, se začínají čím dál tím více zamýšlet nad dalším vývojem demokracie jakožto jediné možné formy lidského soužití.

Tyto tendence se začínají objevovat čím dál tím více. Demokráte se začínají pod hrozbou zániku mobilizovat morálně, filozoficky i politic-

ky. Jde o to dát nový obsah a novou perspektivu starým pojmům, jež protivníci často zneužili k záluďným a demagogickým tvrzením.

Mnozí z nás si dostatečně neuvědomují, že demokracie je v posledním desetiletí čím dál tím více konfrontována se dvěma základními negativními lidskými pocity: se strachem a s agresí, ať již u jedinců, či u skupin, či v masách. Útěk před touto konfrontací s podstatou lidské existence hledají mnozí v asociálních činech, v opojných drogách či v opojných ideologiích. Technická civilizace a sociální změny ve společnosti nepřispěly k řešení problémů demokracie. Spíše naopak: přidaly se k nim problémy další.

Žijeme zatím uprostřed období nejtěžších zkoušek holandské, západoevropské a světové demokracie. Jde o konfrontaci demokracie s diktaturou a s anarchií, jde v podstatě o hledání formy společenského soužití, jež by v příštím století nejlépe odpovídala současnému a budoucímu technickému, vědeckému a hospodářskému vývoji.

Zatím nevíme, jak tato konfrontace dopadne. Zkušenosti v Holandsku ukazují, že demokracie zatím náporům odolává, ovšem za cenu značné vnitřní proměny a přestavby, přičemž některé aspekty těchto změn vlastní demokracii omezují či narušují. Je dosud kolem nás ještě příliš mnoho lidí, kteří si myslí, že socialismus a demokracii lze sloučit bez újmy na zásadních principech demokracie. Někteří sní dokonce o sňatku demokracie a komunismu. Této iluze jsme my zůstali ušetřeni.

Dnes nemáme ještě důvod k nadměrnému pesimismu či optimismu. Volba mezi těmito životními postoji pozůstává zatím především z pohledu našeho osobního založení. Můžeme společenský vývoj kolem nás spíše sledovat kriticky a leckdy skepticky, pokud na základě vlastní zkušenosti víme, kam určité rozhodnutí či společenský vývoj spěje.

Stali jsme se kritickými diváky a posuzovateli událostí kolem nás, jež můžeme jen zcela nepatrně ovlivnit, většinou však vůbec ne. Očekáváme s mnoha jinými výsledek tohoto boje o záchranu demokracie. S tím malým rozdílem od ostatních, že pro nás by prohra demokracie mohla znamenat ztrátu všeho, včetně života.

Dostávám se takto k poslední otázce, kterou jsem na počátku svého pojednání uvedl. Rozhodnutí emigrovat před devíti lety nám dalo

možnost prožívat plněji a intenzivněji zápas lidstva o nalezení nejlepší a nejdůstojnější formy soužití mezi lidmi. Poznali jsme na vlastní kůži v rozmezí dvaceti let, že to, co se nazývá komunismus, socialistická demokracie, či lidová demokracie, v praxi selhává. Poznali jsme důsledky tohoto systému, máme tedy o řadu zkušeností více než ti ostatní. Pro nás je volba snadnější a problém zřetelnější. Po stránce bohatosti životní jsme tedy volili dobře. Nestalo se tak však bez osobních a zejména citových ran a obětí.

Budiž naší útěchou, že smyslem naší emigrace v současnosti může být také hledání nové náplně demokracie pro národ, z něhož jsme vyšli, na základě zkušenosti ostatních evropských národů. V budoucí formě evropské demokracie bude pak zcela jistě důstojnější místo i pro český a slovenský národ, které se již počátkem století k této formě soužití lidí zřetelně přihlásily.

Léto 1977

2. Neslavné výročí

Právě hlásili, že sedmdesát osob v Československu podepsalo petici, v níž se žádá u příležitosti devátého výročí vpádu sovětských a ostatních vojsk propuštění všech politických vězňů, zejména těch, kdož se pro hlas svého svědomí dostali do životních nesnází.

Takto je tedy ve vlasti připomenuto neslavné výročí, jež se stalo příčinou našeho nuceného odchodu z domova: hrstka statečných se snaží pomoci těm, kdo pro svoje přesvědčení ztratili osobní svobodu, možnost obživy a mnohdy i zdraví či život.

V západních zemích se o tomto výročí už nepíše, tehdejší světová krize byla překryta krizemi dalšími, novějšími. Inflace a nezaměstnanost stoupají, ohniska světového neklidu zůstávají a neví se, co přinesou jednání Američanů s Číňany, Zemřel Elvis Presley a hraje se další kolo kopané...

Po podpisech v Helsinkách a v souvislosti s jednáním v Bělehradu si mysleli mnozí z nás, že se situace v Československu zlepší. Víra

totiž patří k životu a přetrvává i tenkrát, když rozum pochybuje. V červnu byly v Praze vydány směrnice pro úpravu vztahů mezi Československou socialistickou republikou a občany zdržujícími se v zahraničí bez povolení československých úřadů. Máme možnost se vykoupit z občanství anebo se vrátit. Kdo se nechopí této možnosti, anebo kdo se po svém odchodu z vlasti provinil tím, že veřejně říkal či psal o otázkách, jež ho přiměly k emigraci, bude vyškrtnut ze seznamu občanů Československa. Nebude tam smět jezdit a nebudou ho smět navštěvovat ani nejbližší příbuzní.

Jak to vše spolu souvisí? Skutečně dialekticky: doma orodují za propuštění z vězení těch, kdo nemlčeli a navenek nabízejí odpuštění - ovšem za peníze - anebo zatracení. Člověk si připadá jako v "Božské komedii" dvacátého století, anebo jako v Kafkově "Procesu", jenž byl napsán v Praze na počátku tohoto století.

Naturalizovaný emigrant se tedy po devíti letech odchodu z vlasti ocitá znovu pod tlakem minulosti a budoucnosti. Ta minulost je personifikována bezbrannými rodiči, dětmi, bratry a sestrami, jimž hrozí odnětí jakékoli další možnosti setkání proto, že si jejich příbuzní v zahraničí neupravili svůj vztah k národu, z něhož jsme vzešli, k vlasti, k přátelům, ke vzpomínkám. Budoucnost jsou naše další osudy zde na Západě.

A mezi těmi dvěma póly je neumlčitelná současnost, my sami se svým svědomím, zásadami a přesvědčením. Máme dosud svědomí, zásady a přesvědčení, za něž dosud v Československu mnozí sedí ve vězeních a ti druzí stateční se snaží jim svými podpisy a prohlášeními pomoci, přičemž riskují, že se dostanou na jejich místo? Anebo jsme to všechno odložili někam na dno své osobnosti, založili do zásuvky či odhodili tak, jako se na Západě vyhazují opotřebované šaty, nábytek a ostatní věci? "Co jsme našimi zásadami za tu dobu, co tu jsme, dosáhli?" zeptal se mne jeden ze známých poté, co se rozhodl, že se se svou vlastní právně udobří, i když ho to nějaké ty peníze bude stát.

Trochu mne ta otázka překvapila. Má to ještě nějaký význam zaujmout stanovisko k událostem a nestydět se za ně? Má to význam zůstat věrný sám sobě a svým rozhodnutím, nestydět se za své přesvědčení? Anebo jde tu již jen o to, jaký dům či auto si koupíme, kam

pojede na dovolenou, jakou budeme mít penzi a co si ještě všechno pořídíme?

Zkušenost učí, že lidé se zásadami, se svědomím či s osobním přesvědčením mívají těžší život, zato však je jejich život subjektivně hlubší a objektivně zajímavější a hodnotnější. Toto století, v němž se uplatnění psychologie tolik rozrostlo, by mělo konečně přimět lidi k tomu, aby se zamysleli nad tím, jaký je vlastně rozdíl mezi člověkem a zvířetem. Staneme se jen konzumenty a uspokojovači potřeb, anebo nám zde v životě jde ještě o něco jiného pro nás a pro naše děti?

Jakákoli srážka mezi minulostí a budoucností, jež je tak příznačná pro každou životní křižovatku, již někteří říkají "krize", se nakonec musí obrazit v zamyšlení se nad sebou samotným. 21. srpen se pro nás, emigranty naturalizované či nikoli, stal dnem účtování se sebou samotným, skládáním odpovědnosti za činy v minulosti a zamyšlením se nad budoucností. Ne podle směrnic a předepsaných tarifů. Myslím podle hlubších principů. Je třeba vidět kriticky, avšak i realisticky skutečnost kolem sebe, dovést se k ní postavit a nestydět se za své jednání. Devět let života v demokratickém systému pomohlo mnohým získat sebevědomí, jež se ve zdejší kultuře u normálně vyvinutého jedince předpokládá. V zemích diktatury se zdravé sebevědomí vyvinout nemůže.

Emigrace je druh životního pohybu, jemuž je nutno opakovaně dát smysl. Je to volba života na základě zásadního rozhodnutí, přesvědčení či ideálů. Bez těchto podkladů by se emigrace stala pouhým vyhnanstvím, utíkaním před něčím bez cíle a bez vnitřního klidu, jakýmsi druhem ahasverismu (osud bludného žida Ahasvera).

Vzpomeňme na Komenského, jednoho z největších synů českého a slovenského národa. Ten věděl, proč musel odejít a v době svého exilu tvořil dále a realizoval své myšlenky a ideály pro blaho celého lidstva. Žil životem plným a dramatickým bez vnějšího bohatství a lesku. Dnes je ctěn zde i ve svém národě, neboť to, pro co žil, pracoval, bojoval a umřel, dostalo všelidský význam.

A stejně jako Komenský, i mnozí jiní po něm vdechli své emigraci trvalou morální a duchovní hodnotu tím, že se nezpronevěřili svému

národu, ani sami sobě. Snažili se nalézt hodnoty a ideály, jež jim byly vzpruhou poté, co se s bolestí museli odtrhnout od rodné vlasti. Ukázalo se, že v podstatě šlo o to, zůstat věrný sám sobě, svému svědomí.

Dvacáté století, v němž žijeme, se vyznačuje na jedné straně bouřlivým ničením starých, nových i věčných hodnot, na straně druhé úzkostným a usilovným hledáním hodnot a ideálů nových. Stále znovu jsou všelidské hodnoty a ideály špiněny a pošlapávány. Někteří raději tvrdí, že takové hodnoty jako pravda, svoboda, spravedlnost a jiné neexistují, že jsou relativní, vázané na dobu a třídu či společenský řád, že se vše stále mění. Ukazuje se, že i v těch nejbouřlivějších obdobích, kdy se vše mění v trosky, člověk nepřestává toužit po pevném bodu, po pevných zásadách a věčných hodnotách.

V tomto smyslu jsme my, emigranti, v pozici takřka záviděníhodné. Žijeme v demokratické společnosti, jež usiluje o získání určitých sociálních práv a přitom se nechce vzdát svých základních hodnot (svobody pohybu, přesvědčení a projevu). Letos se znovu ukázalo, že základní lidská práva neztrácejí na aktuálnosti, že se stala znovu po letech předmětem politických jednání. Člověk přece jen nechce ztratit sebe sama a svá základní práva, ať už pro jakoukoli víru či ideologii.

Žijeme již devět let v situaci, kdy se smíme a můžeme rozhodovat, kdy smíme a můžeme volit a nést odpovědnost za své činy. 21. srpen tohoto roku nás staví před nutnost další životní volby: jak chceme upravit svůj vztah ke své vlasti? Na jakém základě nebo podkladě? Ve smyslu předepsaných směrnic s poplatky anebo jinak? Rozhodujeme se nejen za sebe, nýbrž i za své děti. Rozhodujeme se s vědomím, že vývoj v dalších letech nás v případě různých rozhodnutí může vést subjektivně i objektivně různými cestami. Přitom není všeobecný recept, jak se kdo má nebo nemá rozhodnout. Všeobecné recepty v demokracii nejsou. Každý musí jednat po poradě se svým svědomím (má-li je dosud) a se svými nejbližšími. Nelze motivovat rozhodnutí pouze s ohledem na druhé (rodiče a příbuzné), když předem důkladně nepromyslíme následky svého rozhodnutí).

Přešel 21. srpen 1977. Dočasný pobyt spojeneckých vojsk v Československu dosud neskončil. Zatím ani nevíme, kdy skončí. Na objek-

tivních příčinách naší emigrace se zatím nic nezměnilo. Vzpomínáme v těchto dnech na naše milé doma, které jsme museli opustit. A oni zcela jistě vzpomínají na nás. Čas ubíhá. Vzpomínky se mění - a my též. Předstupujeme před nová rozhodnutí. Jde o to, aby pro nás ve svých důsledcích byla tak příznivá, jako to první.

Podzim 1977

3. Opuštění nebo odpustky?

MOTTO:

"Pročpak nevešla?" zeptal se.

"Nesmí... vždyť jste zatčen."

"Jakpak bych mohl být zatčen? A což teprve na tento způsob?"

"Tak tedy už zase začínáte. Na takové otázky neodpovídáme."

"Budete muset na ně odpovědět... Tady jsou mé osobní doklady, vy mi teď ukažte své a především zatykač."

"Božinku... tak se vám dívím, že se nedovedete vpravit do své situace a že jako naschvál zbytečně dráždíte právě nás, právě lidi, kteří vám teď jsou ze všech vašich bližních pravděpodobně nejbližší."

(Franz Kafka: "Proces", Čsl. spisovatel, Praha, 1958, str. 8.)

Tiskem proběhla zpráva, že jsme po letech znovu dostali amnestii. Tentokrát ji neudělil prezident republiky při nástupu svého úřadu, přišla nečekaně - jen tak.

Ve skutečnosti je zřejmé, že nebylo možno dále otálet. Mírový duch Helsinek a bělehradské sněmování volá všechny signatáře k odpovědnosti za plnění dohod. Mezi nimi jsou i základní lidská práva, o nichž by se již vlastně ve dvacátém století sněmovat nemělo. K nim patří například, že starým rodičům by mělo být povoleno navštěvovat své děti a vnuky, že by lidé měli mít možnost cestovat podle svých možností a přání, že by člověk měl mít právo opustit svou vlast a usadit se v jiné zemi, aniž by za to musel být souzen, stíhán či vydírán.

Znovu bylo nutno ovlivnit světové veřejné mínění, jež bylo již dlouhá léta znepokojeno tím, že Československo neplní závazky vyplývající z uzavřených dohod. 1. června vyšly "Směrnice o úpravě právních vztahů Československé socialistické republiky k občanům, kteří se zdržují v cizině bez povolení československých úřadů"

Nejde teď o milost či odpuštění, jde spíše o úpravu postupu státních orgánů a organizací k československým občanům, kteří se zdržují v cizině bez povolení československých úřadů, podle jejich vztahu k Československé socialistické republice. Každý má čtyři možnosti. Ten, kdo si ani jednu z nich nevybere, nejen že nebude smět do Československa, ale ani jeho příbuzní ho nebudou smět navštívit - bude to pak jeho vina, neboť ani "po pěti letech nedovoleného pobytu v cizině neprojevil zájem o uspořádání svých vztahů k Československé socialistické republice ve smyslu těchto směrnic..."

Proces začal, Kafka je překonán. Zámek nekonečných chodeb s nesčetnými úředníky a hlídači čeká na návštěvníky...

"Co dělat?" zeptá se mnohý z nás pod dojmem přčetných dopisů otců, matek, bratrů a sester, jimž bylo oznámeno, že jejich návštěva příbuzných v zahraničí je nemožná, dokud si tito nedají do pořádku svůj vztah k ČSSR prostřednictvím čsl. zastupitelských úřadů. Kruh je uzavřen, není úniku - na jedné straně výčitky svědomí vůči bezmocným příbuzným, kteří jsou odkázáni na milost a nemilost státních orgánů a organizací, na druhé straně je potřeba se zamyslet nad sebou samým a znovu nad tím, ve jménu čeho jsme vlastně před devíti lety odešli. Výčitky svědomí, nebo konflikt se sebou samým, nebo konflikt a rozchod s dřívějšími přáteli-emigranty, kteří zvolili jinou variantu hry a jimž jsme proto přestali důvěřovat? Co si máme vybrat?

"Směrnice" mluví psychologicky dobře: máš-li strach, začni proces, dej se ponižovat, podepiš, že se všeho vzdáváš, plať za vzdělání, za úřední výkon, za překlady dokladů a za vše další, a doufej, že ti tvůj trest bude prominut, že snad brzy uvidíš matku a že ti snad brzy v Praze připraví hezké přivítání. Jistotu mít nebudeš, jen drazé zaplacenou naději, že se zprostíš viny, kterou jsi na sebe v tomto procesu vzal. Přijmeš tedy roli prosebníka, abys nebyl dále souzen

a trestán. Abys nebyl odepsán, zatracen a duševně popraven. Přitom se zapomeň ptát ve smyslu staré anekdoty "za co, soudruzi, za co?" "Logika je sice neotřesná, ale člověku, který chce žít, neodolá. Kde je soudce, jehož nikdy nespátl? Kde je vysoký soud, k němuž se nikdy nedostal? Zvedl ruce a roztáhl všechny prsty. Ale na K-ův chřtán se položily ruce jednoho z pánů, zatím co druhý vrazil nůž do srdce a dvakrát jej tam obrátil. Hasnoucímá očima viděl ještě K., jak pánové, blízko před jeho obličejem, opírajíce se o sebe, tvář vedle tváře, pozorují rozhodnutí. "Jako pes!" řekl, bylo to, jako by ten osud ho měl přežít." (Franz Kafka: "Proces", str. 178.)

Člověka až jímá hrůza, když si uvědomuje, jak hluboce pravdivá jsou Kafkova slova po více než půl století!

Nedávný 21. srpen, den hlubokého sebezpytování a zamyšlení pro každého z nás, postavil znovu před nás otázku: "O co nám jde vlastně, kdo jsme a co chceme?"

Přišli jsme na Západ proto, abychom vnitřně zůstali nesvobodní a abychom v sobě do smrti nosili strach a hrůzu z toho, co jsme v době nesvobody museli vidět, slyšet a prožít? Zvolili jsme život v západní demokratické zemi proto, abychom se za svou svobodnou volbu opakovaně museli zpovídat, abychom za své rozhodnutí museli platit sumy peněz a abychom i pak museli věčně smývat svou "vinu"? Přišli jsme sem proto, abychom zapomněli na to, proč jsme sem přišli a proč jsme z vlasti museli odejít? To všechno ve "Směrnících" nestojí, dokonce ani v "prováděcích nařízeních", která zůstávají v tajnosti.

Letošní deváté výročí "dočasného" pobytu sovětských vojsk v Československu je tedy spojeno s amnestií, vyslýcháním a vydíráním. Jako by se světu dalo vědět, že vůle k usmíření a k uspořádání vztahů zde je, současně jsou však role předem rozděleny: na jedné straně opuštěná matka, Československá socialistická republika - na druhé straně zbloudilá ovce, dobrodruzi či nepřátelé republiky (rozdělení do těchto kategorií bude provedeno během procesu), kteří mají možnost se vyzpovídat (eventuálně i za jiné), doznat svou vinu, vzdát se svých práv a čekat na milost. Scénář je dokonale promyšlen a napsán v několikerém vydání: pro světovou veřejnost, pro československou veřejnost, pro československé státní orgány a pro emigranty.

Světová veřejnost je stále dosud nakloněna tomu, aby zamhouřila obě oči nad skutečností a snila o věčném míru a usmíření. V Evropě se této víře říká "détente" a v jejím duchu byla podepsána dohoda v Helsinkách. Sovětský svaz i Československo byly silou světového veřejného mínění přinuceny připojit k dokumentu své podpisy. Jde nyní o to, plnit do písmene obsah toho, co bylo podepsáno. Bez dalších podmínek, vykrucování, vyhrožování a vydírání.

"Směrnice" dokazují, že tomu tak není. Připomínají každému z nás, že je třeba se opětovně zamyslet nad tím, co je smyslem naší emigrace, a jaké má naše emigrace poslání morální, filozofické a politické. V tom smyslu musíme tedy chápat "Směrnice k úpravě právních vztahů" - především jako směrnice k úpravě vztahů k sobě samému, k vlastní minulosti a k vlastní budoucnosti. Současně nás "Směrnice" nabádají k tomu, abychom svůj vlastní osud viděli v souvislosti s osudem národa, z něhož jsme vzešli, jakož i národa, s nímž jsme spojili svůj další život, s osudem Evropy a západní demokracie vůbec. V tom smyslu musíme být směrníci vděční. Měly by nás probudit z naší netečnosti, váhavosti a letargie. Je na čase přiznat barvu, je nutno definitivně zúčtovat s minulostí, abychom beze studu mohli pohlednout budoucnosti tváří v tvář. Jde o to, aby ti, kdož jsou vinni, neoznačovali druhé jako viníky a nevymáhali peníze za to, co se v penězích vyjádřit nedá.

Jsme toho názoru, že to, co nás v Evropě i jinde musí spojoval, je bezpodmínečné respektování lidských práv tak, jak jsou formulována v bibli, Chartě lidských práv a v helsinském dokumentu. Jde o to, aby se svět dozvěděl, kde a jak jsou tato práva dodržována a kde a jak jsou tato práva překrucována a umlčována. Za tuto skutečnost není třeba se omlouvat, ani za ni není třeba platit. Nejde tedy o milost a odpustky, jde o přirozená práva člověka, občana i emigranta.

Nad tím vším by se každý z nás měl zamyslet. Dobře zamyslet předtím, než předstoupí před nevlídnou tvář úředníka na zastupitelském úřadě a dříve, než začne vyplňovat dotazníky, podpisovat prohlášení, pomlouvat přátele a známé, poukazovat peníze a zrazovat sám sebe, svůj národ a vlast.

Jsme ve svobodné zemi, naučme se tedy svobodně myslet a volit. To však současně znamená nést odpovědnost za své činy a rozhodnutí. A to mnozí z nás dosud nedovedou.

Amnestie je odpuštění. Předpokladem opravdového smíření je změna na obou stranách. Mezi odpouštějícími není viníků ani nevinných. Odpouštějící si nemusí platit.

Má-li dojít k opravdové amnestii, je třeba, aby se v Československé socialistické republice důsledně vycházelo z lidských práv, jež jsou neomezeně platná pro každého, ať sídlí kdekoli. My, emigranti, pak musíme realisticky posuzovat současnou situaci ve světě, v Evropě a v Československu. Je třeba uvědomit si, co je nezměnitelné a co je možno či nutno změnit.

Amnestie ani směrnice z června tohoto roku nesvědčí o tom, že by se v Československu situace natolik změnila, že by bylo možno přejít k úpravě vztahů mezi ní a jejími bývalými občany sídlícími v jiných zemích na základě respektování všeobecných lidských práv. Musíme tedy zřejmě čekat na další amnestii, na tu opravdovou, týkající se bez rozdílu všech a upravující vztah bez podmínek.

Zima 1977

4. Praha - Lisabon - Amsterdam

Poznámky k 30. výročí pražského Února

Blíží se 25. únor 1978. Toto datum vyvolá takřka v každém z nás emigrantů pocity smutku, bezmocnosti a sklíčenosti. Před třiceti lety, uprostřed dvacátého století a v srdci Evropy padla vzkvétající země demokracie za oběť zákeřnému útoku komunistů. Odvolávající se na kapitulantské dohody na Jaltě a spoléhající se na nejednotný a neúčinný postup západních demokracií, rozpoutali čeští a slovenští komunisté demagogickou kampaň proti vládě prezidenta Beneše. Ozbrojené síly milice vpochozovaly do ulic, odbory mobilizovaly své síly a sovětsí diplomaté vykonávali přímý i nepřímý nátlak. Západní státy reagovaly překvapením a vzmohly se sotva na formální protesty. Před třiceti lety uchvátili komunisté moc v zemi s demokratickou tradicí,

s vysoce vyspělým průmyslem a s neobyčejně bohatou kulturou. 25. únor 1948 se stal dnem Pyrrhova vítězství komunismu, začátkem konce sovětského impéria. Ukázalo se, podobně jako před staletími v říši římské, že překročení určitých hranic zeslabuje impérium vnitřně, zejména morálně a politicky. Československo bylo do roku 1948 zemí s typicky západní kulturní a politickou tradicí, pro niž se model komunismu naprosto nehodil. Podobně jako v násilně vytvořené Německé demokratické republice ukázala i Československá socialistická republika zcela názorně všemožné nedostatky komunistického systému v praxi: stagnující ekonomii, upadající kulturu a rozkládající se morálku společnosti. Místo produktů - statistiky, místo kultury - socialistický realismus, místo morálních zásad - třídní nenávisť.

Naštěstí se Západ brzy z úleku vzpamatoval. Začal se vážně zabývat problémy kolektivní obrany proti dalšímu pronikání komunismu a totalitarismu z Východu. Vzniklo Severoatlantické obranné společenství, začala se realizovat myšlenka ekonomicky a politicky sjednocené Evropy. Komunistický svět odpověděl Varšavským paktem a Radou vzájemné hospodářské pomoci. Vztahy se přiostrily, nastalo období studené války. Sověty měly svého nepřítele, do něhož mohly neomezeně ideologicky pálit a Západ se staral o svou bezpečnost a řešil vlastní sociální problémy, aniž by byl nucen finančně pomáhat při řešení hospodářských problémů zemí Východního bloku. Vojensky se konflikty odehrávaly v padesátých letech především v Asii, v šedesátých letech v Asii, v Africe a na Kubě. Konflikty mezi oběma systémy probíhaly od roku 1948 po více než dvě desetiletí v Evropě, především v oblasti ideologické a psychologické války, jakož i v oblasti vojenské a průmyslové špionáže. Čas od času docházelo ke krizím v zemích podrobených sovětskému impériu: v r. 1956 bylo krvavě potlačeno povstání v Maďarsku, v r. 1968 vpadla sovětská a ostatní "bratrská" vojska do Československa, aby zabránila českým komunistům nasadit si lidskou tvář. Byly to projevy síly či slabosti? Historie učí, že podobné represálie vznikají často za podmínek politického a morálního rozkladu velkých systémů, jež jsou udržovány násilím. "Mene tekel" 25. února mělo své následky a těm, kdož je

nechtěli vidět, připomněl zrůdnost komunistického systému Jan Palach svou dobrovolnou smrtí v lednu 1969.

Komunisté však rovněž nezaháleli. Využívající přirozené touhy lidí po klidu a míru a odporu mas vůči válce a násilí, vyměnili studenou válku za politiku mírové koexistence mezi socialismem a kapitalismem.

Místo míru - iluze, místo přátelství - lest, místo pochopení názoru protivníka - nelítostný ideologický boj o moc, o veřejné mínění. Strategie psychologické války se vystupňovala s pomocí vycvičených pracovníků zastupitelských úřadů v různých západoevropských zemích a ve spolupráci s místními zaprodanci a fanatiky bylo povolna ovlivňováno veřejné mínění Západu. Lidé si začali zvykat na koketování s marxismem, začali se přívětivěji vyjadřovat o sovětském systému, začali podceňovat vojenské a politické nebezpečí komunistického bloku a přeceňovat vlastní bezpečnost. Někteří podlehli iluzi, že "velkého bratra" si lze nejlépe naklonit bezúročnými půjčkami, bezplatnou technickou pomocí, licencemi a jinými dary. Objevili se i takoví, kdo začali pochvalně hovořit o systému v komunistické Číně, o velkém Maovi a o příkladném systému v Jugoslávii. Lidé ztráceli kritický rozum, nebyli schopni srovnávat rozdíly a vyhledávat to podstatné a začali propadat opiu relativismu, pacifismu, anarchismu a jiným psychickým drogám přiváženým z Východu.

Sedmdesátá léta zastihla Evropu v období mírové koexistence Východního bloku v rozkladu s narušeným blokem Západu. V dubnu 1974 došlo k převratu v Portugalsku. Po dlouholetém školení v Praze se vrátil do vlasti vedoucí komunistické strany Portugalska Cunhal. Po pražském vzoru se snažil v Lisabonu vyvolat nový Únor. Po čtvrt století se boj s komunismem znovu přesunul do Západní Evropy. Ukázalo se však, že západní demokracie našly za tu dobu účinnější strategii proti komunistickým úkladům, že si přece jen vzaly poučení z pražského Února. Soares neabdikoval, nekapituloval před nátlakem, ujal se vlády, zmenšil vliv odbojných komunistických odbořů a vyřadil extrémní živly zprava i zleva. Ve Španělsku proběhl poté přechod od diktatury k demokracii zcela plynule, systematicky, bez

velkého neklidu. Ukázalo se, že vojenské junty a pravicové diktatury snáze a rychleji přecházejí v opravdovou demokracii než junty a diktatury socialistické a komunistické. A přesto si pod vlivem marxistických omamných drog z Východu i v Holandsku mnozí dělají větší starosti o osud demokracie v Chile a v Jižní Africe než o osud demokracie v Sovětském svazu a v zemích Východního bloku. Slyšíme více kritických připomínek k politice apartheidu a k vězňům v Chile než k politice třídní a ideologické diskriminace a ke koncentračním táborům a psychiatrickým léčebnám v Sovětském svazu. Mnozí se věci snaží posuzovat objektivně a neutrálně, mnozí raději neposuzují vůbec - co kdyby se to někdy obrátilo?

Boj mezi komunismem a západní demokracií však neustal. Naopak zesílil a stal se čím dál tím víc všestrannější a složitější. V Helsinkách Západ slavnostně odstoupil kus Evropy Sovětskému impériu. Za odměnu dostal možnost zmínit se v deklaraci o lidských právech. Poprvé od konce druhé světové války se tím dostal Západ do ideologické ofenzivy, zatímco vojensky a politicky je v posledních letech v defenzivě. Počátkem roku 1977 se z Prahy ozvala nová vlna odporu proti Únoru 1948 a jeho následku, srpnu 1968. Charta 77 veřejně obvinila komunistický systém ze zneužívání lidských práv několik měsíců před zahájením konference v Bělehradu. Tyrani se dostali do úzkých a zoufale hledali protiofenzivu. Jejich repertoár však zůstal omezený, zachránili je až dva nezbední kloučci z holandského Ridderkerku.

V minulém roce se boj komunistů se západními demokraty o Západní Evropu vystupňoval do všech důsledků. Varšavský pakt zesílil zbrojení po dohodě v Helsinkách; Spojené státy přicházejí s novým prezidentem a s neutronovou bombou. Západní Evropa se pod tlakem Východu pomalu, ale těžce politicky integruje. Není jiné cesty, je nutno zaujímat společná stanoviska. Většina západoevropských zemí zápasí s těžkostmi v důsledku toho, že vlády vládnou s těsnou většinou v parlamentech. Množí se špionážní skandály - zejména ve Spolkové republice - rozmáhá se násilí a terorismus.

Volby a formování vlád se v řadě zemí velmi zkomplikovaly. V Holandsku se zradikalizovaná sociální demokracie (PvdA) v průbě-

hu šestiměsíčního období formování vlády uchýlila k uplatňování nátlakové většinové strategie známé v zemích Východního bloku. Mluvčí socialistické strany si osvojoval právo "kádrovat" kandidáty koaliční strany podle kritérií své vlastní strany, odbory a sjezd strany se měly v závěrečné fázi vyslovit ke složení a k programu nové vlády. ... jako-by předešla k pražskému Únoru po devětadvaceti letech... Naštěstí se vyskytli lidé, kteří svým charakterem, morálními a politickými zásadami dovedli vzdorovat psychologickému nátlaku a zachránit takto pravou demokracii v poslední chvíli.

Letošní jubilejní rok začal pokusem komunistů v Itálii dostat se k moci a v březnu se chystají francouzští komunisté a socialisté, že získají volební vítězství a že budou vládnout. Tentokrát se prodává komunismus pod značkou "eurokomunismu", aby bylo možno deorientovat masu Evropanů toužících po míru a sociálním ráji.

Kam spěje Západní Evropa? Je to snad potápějící se loď, již nelze zachránit? Šíří se epidemie pražského Února, přičemž druh infekce se přizpůsobuje povaze různých států a národů? Lze ještě zabránit katastrofě, anebo je vše ztraceno a my, evropští emigranti, jsme neemigrovali dost daleko od ohniska nebezpečí?

Napsal jsem, že Únor 1948 pokládám za začátek morálního a politického konce totalitárního komunismu. Zkušenosti posledních let ukazují, že přes veškeré úklady a neustávající nátlak ideologický, politický, hospodářský a vojenský, se komunismu nepodařilo získat vládu a nastolit totalitní systém v žádné další evropské zemi po Československu. Ukazuje se naopak, že morální, politická, hospodářská i vojenská soudržnost Východního bloku je čím dále tím slabší. Jde dnes o souboj totalitarismu s demokracií, komunismu s humanismem, systému útlaku jedince s jeho svobodou, jde o základní lidské hodnoty.

Vyhraje ten systém, který bude etičtější a lidštější. Západní Evropa v současné době nemůže jít o pouhé materiální výhody, jež nabízí marxismus ("život v centech a procentech", spojování výplat s různými koeficienty a indexy, atd.), v budoucnosti půjde o nalezení a realizaci hlubších hodnot lidství, jež dávají životu hodnotu, hloubku a oprávnění. Boj za uskutečnění lidských práv všude na světě je

začátkem tohoto obrodného procesu příznačného pro poslední čtvrtinu tohoto století. Procesu, jenž je pro Západní Evropu morálním odkazem Února 1948 a Srpna 1968, a pro Východní Evropu znamením neodvratného konce, jenž začal tenkrát před třiceti lety.

Jaro 1978

5. Po deseti letech

Není tomu tak dávno, co jsme v Oknu shmovali na závěr prvního seriálu těchto úvah naše poznatky a zkušenosti po prvních pěti letech emigrace. Mezitím přibýlo dalších 5 let a 21. srpna 1978 tomu bude deset let, kdy vpád ruských vojsk a jejich spojenců do Československa zahájil období "dočasného" pobytu okupantů.

Před pěti lety jsme začali žádat o občanství země, jež nám poskytla azyl. Zdůraznili jsme význam myšlenek evropanství a systematického vysvětlování lidem, že epidemie ideologie z Východu, jíž je svět vystaven od počátku tohoto století, není podle našich trpkých zkušeností řešením lidských a sociálních problémů společnosti Západní Evropy na sklonku dvacátého století. Ukazuje se, že tato ideologie a zejména její praxe v zemích, kde se podle ní vládne, vede k degradaci lidství, ke zvýšení útlaku a nesvobody a často i ke snížení sociální úrovně pracujících. Ve jménu rudé ideologie dochází k bezostyšné expanzi v Africe, k anarchistickému bezvládní v Itálii, k teroristickým přeпадům, jež patří bezmála ke každodenním novinkám, a k dalšímu psychologickému rozleptávání Západu pod vlivem propagandy a špiónáže.

Situace ve světě se nezjednodušila, naopak, přibýlo rozporů. Sen o míru se změnil v ideologické zápolení a v dostihy ve zbrojení. Iluze o mírovém soužití vyvrcholila podpisem Helsinských dohod. Vzájemná důvěra byla stvrzena podpisy na smlouvě o bezpečnosti Evropy. Přitom každá strana hledala ve smlouvě své vlastní zájmy: Rusové schválení územních zisků od konce II. světové války a Západ zastavení ruské expanze v Evropě a uvolnění jádra lidem v zemích, jež jsou Rusy okupovány.

Nedávná konference v Bělehradě zřetelně ukázala, jak to kdo s bezpečností v Evropě myslí. Dohody o respektování lidských práv, jež by měly být první samozřejmostí pro všechny lidi na světě, byly solí v očích těch, kdo je nechtějí respektovat. Proto se do závěrečného aktu této konference nedostala ani zmínka o tom, že Rusové a jejich spojenci tuto součást Helsinských dohod neplní. Politika z pozice síly zastrašila demokratický Západ. To však neznamená, že by lidská práva byla zcela zapomenuta. Západ se nevzdá své první cenné ideologické iniciativy od konce světové války. Jde o to pomoci lidem, kteří se sami nemohou domoci lidských práv. Jde o to otevřít oči těm, kdo nemohou, či nechtějí vidět, ať ze zaslepení, z únavy, či z touhy po úniku z tísnivé reality.

Lidská práva jsou pro nás, emigranty, základem naší existence. Na jejich podkladě jsme byli přijati hostitelskou zemí, neboť jsme odešli z vlasti proto, že jsme nesouhlasili s tím, co se tam dělo a co nakonec vyústilo v přepad a okupaci. Právo odejít z vlasti je v takovém případě jedním ze základních lidských práv. K těm patří též právo navštěvovat staré a často nemocné rodiče či děti, právo mít vlastní, byť i odlišný názor, právo cestovat do zahraničí, právo věřit v Boha a v ideály. Tato práva pochopitelně nejsou respektována v zemích, kde jediným právem je pěstní právo silnějšího. A kdo se přesto pokusí něco ze svých lidských práv realizovat, je uvržen do žaláře či pracovních nebo nápravných táborů. Jestliže ani to nepomůže, pak je třeba vyléčit dotyčného z "choromyslných" názorů v některém k tomuto účelu určeném psychiatrickém ústavu. Na Západě se pak těmito lidem říká poněkud slabošsky "disidenti", tj. "nesouhlasící" s režimem, jako by právě tito bojovníci za lidská práva a za pokrok neměli nárok na důstojnější označení. Naproti tomu bývají rebelům a buřičům z různých zemí často prokazovány pocty přináležející demokraticky volným či demokraticky vládnoucím politikům.

Ofenziva v souvislosti s lidskými právy se stala také pro nás, emigranty, oporou a nadějí, že skloněk dvacátého století přinese přece jen očekávané rozhodnutí v urputném boji mezi demokracií a diktaturou, mezi svobodou a otroctvím, mezi lidstvem a zlořádem ve prospěch západního demokratického světa. Tento boj pak nebude muset být

vybojován zbraněmi hromadného ničení, nýbrž zbraněmi hromadného přesvědčování, nikoli prostředky chemickými, biologickými či atomovými, nýbrž prostředky psychologickými a etickými. Proto se také v našich úvahách těmito politickými problémy tolik zabýváme.

Sklonek dvacátého století a současně druhého tisíciletí křesťansko-židovské civilizace bude podle našeho názoru probíhat ve znamení neúprosného souboje lidských hodnot, názorů, ideologií. V době počátku tzv. období mírové koexistence mezi rozličnými systémy prohlásili Rusové zcela jednoznačně, že pro ně období ideologického boje a psychologické války nikdy neskončí.

Dnes, po Chartě 77, Petici 78 a všeobecném boji o lidská práva, by Rusové nejraději zaměřili pozornost lidstva na nové "zločiny kapitalismu a imperialismu" a odvedli ji od této delikátní a pro ně čím dál tím nepříjemnější otázky. Útočící lev se dostal do úzkých, svědomí lidstva se začíná probouzet. Potřeba nových hodnot, nové morálky založené na filozofii a psychologii lidství, roste. Lidem nestačí jen chléb, byt, nemocenské, penze a dovolená. Dnešní člověk potřebuje věřit, že světová katastrofa není neodvratná a že život v tomto období technické civilizace, pohodlí a kulturní degenerace má přece jen smysl.

Dnešní člověk má dost války, nepokojů, gangsterských přepadů, vražd a sebevražd. Sexualita, alkohol, drogy či přejídání nepřinesly uspokojení, noviny, pop-hudba či moderní výtvarné umění nenasytily dychtění po smyslu života, po opravdových hodnotách. Svět je přesyten nenávistnou třídní ideologií komunismu, jež slibuje ukojení materiálních potřeb a zapomíná na potřeby duchovní. Lidé si začínají uvědomovat, že na Západě mají více sociálních vymožeností a současně svobody, než tam, kde se v nesvobodě o nich hovoří a schůzuje. Socialismus a komunismus nejsou pro současnou Západní Evropu užitečným politickým programem. V dnešní epoše vývoje je nutné sociální citění, vyplývající z etického, humanitního či náboženského přesvědčení. Člověk není živ jen chlebem. To, co potřebujeme, je "revoluce hlav a srdcí", jak to už počátkem tohoto století říkal prezident T. G. Masaryk. Svět se po těžké agonii tohoto století počne vracet k základním lidským hodnotám, člověk na sklonku druhého tisíciletí začne hledat sám sebe, neboť na sebe zapomněl v záplavě událos-

V současném kvasu myšlenek, filozofických proudů, věr, pověr a ideologií není snadné nalézt vlastní cestu. Životní hodnoty a ideály se rychle mění. Pojmy vlasti, národa a lidství dostávají nový obsah. Lidská práva a jejich uskutečnění na celém světě se staly novým politickým programem Západu, filozofickou a ideologickou ofenzivou proti marxismu, který na člověka zapomněl. Tragický osud "Pražského jara", jež se marně snažilo o uskutečnění nemožného, o realizaci socialismu (čti komunismu) s lidskou tvář, je dosud aktuálním dokladem toho, že z Východu tentokrát světlo nepřichází. Tragédie Pražského jara, jež nás přinutila k odchodu z vlasti před deseti lety, se stala jedním ze silných podnětů k přehodnocení Charty lidských práv, proti níž se dosud na mnoha místech dějí přestupky.

Konec dvacátého století, zmítaného zhoubnými revolucemi, degradujícími člověka na nástroj či předmět slepé agrese, vyzývá lidstvo co nejdůrazněji, aby realizovalo lidská práva všude tam, kde se tak ještě nestalo. Každý člověk má právo na svobodu, realizovanou ve formě volby místa bydliště, povolání a životního partnera, každý má právo na své náboženské, osobní či politické přesvědčení, aniž by je násilím směl vnucovat druhému.

Realizace lidských práv nezná alternativy. Nebude-li lidstvo v dohledné době schopno nalézt cestu k lidství, jež je jeho podstatou, bude většina lidí odsouzena zahynout nelidským způsobem.

Tím, že jsme před deseti lety zvolili svobodu, zvolili jsme cestu k lepšímu lidství než bylo to, co jsme poznali v nesvobodném totalitním systému ve své vlasti.

Před deseti lety jsme nastoupili cestu k osobnímu osvobození, k poznání a rozvíjení osobní svobody a svobody ostatních. Problémy, jež se na této složité cestě naskytly, jsem se pokusil nastínit ve svých úvahách.

Listopad 1978

Psychologické aspekty integrace Čechů a Slováků
v Holandsku
Člověk se orientuje, poznává, srovnává, žije. Vystaví se různým vlivům, které na něj působí. Vlastní životní hodnoty a ideály se mění. Pojmy vlasti, národa a lidství dostávají nový obsah. Lidská práva a jejich uskutečnění na celém světě se staly novým politickým programem Západu, filozofickou a ideologickou ofenzivou proti marxismu, který na člověka zapomněl. Tragický osud "Pražského jara", jež se marně snažilo o uskutečnění nemožného, o realizaci socialismu (čti komunismu) s lidskou tvář, je dosud aktuálním dokladem toho, že z Východu tentokrát světlo nepřichází. Tragédie Pražského jara, jež nás přinutila k odchodu z vlasti před deseti lety, se stala jedním ze silných podnětů k přehodnocení Charty lidských práv, proti níž se dosud na mnoha místech dějí přestupky.

III.

Přednášky 1986 - 1988

Člověk se orientuje, poznává, srovnává, žije. Vystaví se různým vlivům, které na něj působí. Vlastní životní hodnoty a ideály se mění. Pojmy vlasti, národa a lidství dostávají nový obsah. Lidská práva a jejich uskutečnění na celém světě se staly novým politickým programem Západu, filozofickou a ideologickou ofenzivou proti marxismu, který na člověka zapomněl. Tragický osud "Pražského jara", jež se marně snažilo o uskutečnění nemožného, o realizaci socialismu (čti komunismu) s lidskou tvář, je dosud aktuálním dokladem toho, že z Východu tentokrát světlo nepřichází. Tragédie Pražského jara, jež nás přinutila k odchodu z vlasti před deseti lety, se stala jedním ze silných podnětů k přehodnocení Charty lidských práv, proti níž se dosud na mnoha místech dějí přestupky.

tí v souvislosti s vědeckou, technickou a sociální revolucí. "Poznej sám sebe" - tento řecký ideál, vyřčený před třemi tisíciletími, se stává znovu aktuální. Lidstvo přesouvá zájem od technických a přírodních věd k vědám humanitním a společenským. Žijeme v období rozmachu psychologie, jež však nedosáhla takového vědeckého rozvoje, aby na většinu kladených otázek mohla dát odpověď.

Domnívám se, že v budoucnu sociální opatření budou prováděna z hlediska náboženského či liberálního politického přesvědčení, socialismus a komunismus jako politický názor sám o sobě bude pak jen důkazem politické a osobní nezralosti.

Možná, že se perspektiva, již jsem nastínil, bude zdát z hlediska dnešní doby příliš růžová. Možná, že mnozí jí ani nebudou chtít věřit pod dojmem toho, že v Československu okupace ruských vojsk stále trvá, že signatáři Charty 77 jsou nadále pronásledováni, že rodičům a dětem emigrantů je nadále ztěžováno cestování do zahraničí s odůvodněním, že jejich příbuzní si dosud nedali svůj vztah k republice do pořádku a nezaplatili daň za svou svobodu. Možná, že mi nebudete věřit, když si uvědomíte, jak Západ neustále ustupuje ruským požadavkům, jak se vojenská rovnováha Západu a Východu neustále mění v neprospěch svobodného světa a že rudí teroristé a sympatizanti neustále ohrožují a provokují. Žili jsme snad těch deset let v emigraci nadarmo? Jsme tedy svědky zániku Západu, jak o tom kdysi psal Spengler? Je katastrofa světa neodvratná, jak nás o tom přesvědčují svědkové Jehovovi?

Nemyslím. Jsem přesvědčen, že žijeme v období velkého zvratu ve světových dějinách. Po epidemiích válek a ideologii teroru nastává pozvolný návrat ke zdraví, zpočátku ve formě hledání a tápání. Boj za lidská práva je prvním otevřeným příznakem tohoto procesu. Je třeba mít perspektivu v životě a pro život, nejraději perspektivu reálnou. Bez naděje není skutečné žití. Myslím, že těch deset let ve svobodném světě, jež jsme po dvaceti letech v totalitním režimu prožili, nám ukázalo, že se ve společnosti něco hýbe, že se masy konečně jednotí na Západě i na Východě ve snaze o dosažení toho, aby život v umělém blahobytu začal být skutečně důstojný člověka! Tentokrát půjde o revoluci nikoli ničící, nýbrž konstruktivní. Realizace ideálů byla však v dějinách vždy

nesnadná a žádala dočasné či trvalé oběti. Bez ideálu je lidský život pouhou existencí bez duchovní hloubky, požitkařením bez uspokojení, štváním bez cíle, napětím bez uvolnění.

Realizace ideálů se však za daného stavu světové politiky, za současné situace politické, hospodářské a občas i vojenské konfrontace rozdílných společenských systémů zatím neobejde bez reálné ekonomické, vojenské a politické síly Západu. To znamená, že ekonomické, vojenské a politické sjednocení Západní Evropy, intenzivní spolupráce se Spojenými státy a realizace neutronové bomby jsou nedílnou součástí a předpokladem realizace lidských práv kdekoli na světě.

Největším duševním a morálním zadostiučiněním naší dnes již desetileté emigrace může tedy být vědomí toho, že jsme v boji o smysl lidského života a v souboji hodnot zvolili stranu dobra, svobody, pravdy a lidství. A pravda i tentokrát zvítězí, i když to bude trvat ještě mnoho let a i když se mnozí toho snad nedožijí. Nejde však jen o nás, jde o naše děti a jejich potomky, o naši dosud ujařmenou vlast a o základní podmínky celé lidské existence. Je na nás, abychom každý ze svých sil co nejvíce přispěli k vítězství dobra a tím dali skutečný a trvalý obsah, smysl a cíl našemu životu v emigraci.

Léto 1978

Doslov

Když jsem pročítal s odstupem času úvahy o některých psychologických problémech emigrace v chronologickém pořadí jejich vzniku, ptal jsem se sám sebe, co jsem vlastně napsal a do jaké míry mohou moje prožitky, úvahy a názory mít obecnější platnost.

Napsal jsem jakousi zповěď moderního emigranta v Evropě v poslední čtvrtině bouřlivého dvacátého století. Pokusil jsem se pravidelně se zamyslet nad událostmi kolem nás, konfrontovat zážitky, názory a ideály mnohých emigrantů s tvrdou každodenní realitou života na Západě. Snažil jsem se hledat a nalézt smysl naší emigrace jakožto hodnotu, jež je natolik cenná, aby mohla dát smysl dalšímu životu emigranta v nových podmínkách po násilném přerušení dosaďadního běhu jeho života.

1. Psychologické aspekty integrace Čechů a Slováků v Holandsku

(Náměty k zamyšlení)

I. vědecko-populární sympozium Spolku Čechů a Slováků v Nizozemí.

1. Úvod. Definice pojmu. Proces adaptace a integrace.

Ve svém příspěvku se chci zabývat psychologickými problémy, jež se vyskytují v souvislosti s procesem adaptace a integrace Čechů a Slováků v Holandsku. Budu vycházet jednak z vlastní zkušenosti, z výsledků vlastní introspekce, jednak z pozorování chování spolu-emigrantů, z jejich vyprávění a zkušeností, a konečně z hovoru s těmi, kdo v souvislosti s těmito problémy ke mně, klinickému psychologovi, přišli jako pacienti. Použiji též literaturu, kterou jsem četl, i když vím, že o psychologických problémech emigrace bylo napsáno mnoho a o integraci Čechů a Slováků v Holandsku velmi málo. V jistém smyslu se budu věnovat otázkám, s nimiž jsme se všichni setkali. Každý z vás bude tedy mít příležitost účastnit se se mnou auto-experimentu a použít vlastní introspekce k tomu, aby posoudil, nakolik je v Holandsku integrován.

Emigraci lze považovat za jednu z mezních situací životních. Je jednou z forem trvale psychické zátěže, kterou lze pozorovat na příklad za války, při přírodních katastrofách, v koncentračních či pracovních táborech, při únosech letadel, v období po úmrtí nám blízké osoby, kolem rozvodu a podobně. Ve svých dřívějších úvahách jsem emigraci definoval jako násilně anebo dobrovolně dlouhodobé a většinou trvalé přerušování svazků s dřívějším prostředím, v němž emigrant dlouhou dobu žil. Emigrace znamená vyřazení z jedné společenské skupiny a zařazení do jiné společenské skupiny. Je nutno se znovu přizpůsobit, sžít se s odlišnými lidmi a s novou kulturou, osvojit si jiný jazyk, jiný způsob myšlení, jiné postoje a názory, získat znovu postavení v odlišné společenské organizaci a usilovat o to, stát se občanem jiného státu i psychicky a nezůstat cizincem.

Příchodem do nového prostředí začíná proces přizpůsobování: člověk se orientuje, poznává, srovnává. Vyslovil jsem již na počátku emigrace předpoklad, že rychlost a stupeň adaptace emigrantů jsou nejlepší ochranou jejich duševního zdraví tolik ohrožovaného náhlým zvratem životním a dlouhodobou duševní zátěží. Nelze popřít, že emigrace je velký zásah do života jedince, že ovlivňuje významnou měrou jeho další vývoj a že může přispívat k předčasnému opotřebování a stárnutí. Emigrace se u některých může stát vleklou životní krizí, usilující o duševní zdraví. Adaptace je tedy nezbytná v zájmu sebezáchovy a uchování duševního zdraví. Jejím cílem by mělo být vytvořit syntézu nejlepších prvků z minulosti s novou skutečností a snažit se dále žít. Tak se mi tedy jevil problém adaptace před sedmnácti lety, když jsme přišli do Holandska.

Integrace je vyšší stupeň adaptace. Lze ji chápat jako dovršení úspěšné adaptace jedince, který se začlenil do nového prostředí, dovede v něm optimálně žít a cítí se novým prostředím bezvýhradně přijat. Integrace je tedy vyvrcholením dlouhodobého procesu adaptace, který může probíhat řadu let, mít různé výkyvy a období úspěšná i krizová. V procesu integrace lze podobně jako v jiných procesech duševního vývoje rozlišovat různé fáze; mám zde na mysli fázi idealizace ("Holandane jsou báječní"), fázi vystřízlivění ("Vlastně na těch Holandanech nic není") a konečně třetí fázi, v níž dochází buď k identifikaci ("Jsem Holanďan a po Čechích mně nic není"), anebo k odporu ("Holandane jsou mi protivní, zůstal jsem Čech").

Integrace se může uskutečnit v jedné, ve druhé či ve třetí generaci, případně nikdy. Chtěl bych zde zdůraznit, že jak proces adaptace, tak proces integrace jsou procesy velmi složité, závislé jednak na individuálních zvláštностech jedince, jednak na zvláštностech jeho nového prostředí (tradicích, názorech, předsudcích, ekonomické a politické situaci, povolání a sociální vrstvě a na osobách, s nimiž je ve styku atd.). Integrace je tedy dvoustranný dlouhodobý proces, v němž jak emigrant, tak jeho prostředí stanoví dočasné či trvalé hranice.

Adaptace a integrace probíhá u různých emigrantů v představách či ve skutečnosti různě: jedni se od počátku bezvýhradně identifikují

s novým prostředím a vzdávají se dřívější životní zkušenosti, tradic a názorů, druzí se snaží zachovat si především svou identitu osobní, národní či politickou. Většina emigrantů se pohybuje mezi oběma uvedenými extrémy.

Integrace je výsledkem dlouhodobého procesu učení rozumového i citového. Je to proces přijímání odlišností a zpracování změn, proces zachování duševní rovnováhy v novém, dynamickém, často zatěžujícím životním prostředí. Mladí, pružní a citově vyrovnaní jedinci se v novém prostředí lépe a rychleji přizpůsobují než staří, nepružní a citově labilní jedinci. Rychlost, míra a mez přizpůsobování jsou tedy individuálně odlišné.

Neúspěšná integrace může mít za následek dlouhodobé pocity vykořenění, ztrátu pocitu bezpečnosti, důvěry a sebedůvěry, dlouhodobou ztrátu tvořivosti a radosti ze života. Může vést k apatii, depresi, strachu, ztrátě smyslu života. V případě, že neúspěšně integrovaný emigrant nenajde včas oporu lidskou či odbornou, může se rozhodnout pro reemigraci do jiné země či nazpět do vlasti, anebo se může v zoufalství uchýlit k sebevraždě.

Průběh integrace je významně ovlivněn zvláštnostmi společnosti, v níž se emigrant usadil. Tyto zvláštnosti se mohou v průběhu času měnit (na příklad míra tolerance, intenzita diskriminace, míra akceptace, sociální citění, třídní rozpory apod.).

2. Mentalita malého národa

Nevím ani přesně, kolik nás Čechů a Slováků v Holandsku žije, odhaduji, že je nás kolem dvou tisíc emigrantů a vystěhovalých občanů Československa, kteří sem přišli v různých obdobích před a po druhé světové válce. Někteří přišli s dětmi, jiným se narodily děti v Holandsku a mnozí mají již vnuky. Většina z nás strávila významnou či podstatnou část života v Holandsku. Naše děti zde žijí převážnou část svého života, anebo se zde již narodily.

Dříve než se začnu zabývat konkrétními psychologickými aspekty integrace, chci zdůraznit, že holandský, český a slovenský národ mají

mnoho společného. Jsou to malé národy s mentalitou malého národa. Žijí v Evropě v historicky a strategicky exponovaných místech. Musejí po staletí bojovat o nabytí a zachování národní identity a nezávislosti, což se Holanďanům zatím lépe dařilo. Domnívám se, že tento úspěch Holanďanů nelze vysvětlovat tím, že zde máme moře. Mentalita národa, jeho tradice a zkušenosti se svobodou zde hrají významnou roli.

Styky Čechů a Holanďanů byly po staletí poměrně intenzivní, jak po stránce kulturní, tak ekonomické a politické. Fakta jsou všeobecně známá: Komenský, Škroup a jiní emigrovali do Holandska, Holanďané založili města v Polabí, existuje řada literárních překladů, intenzivní styky hudební, výtvarné a jiné.

Zůstává otázkou, zda integrace příslušníka jednoho malého národa v jiném malém národě přes všechny vzájemné shodnosti v mentalitě je snazší či obtížnější než integrace člena malého národa ve velkém národě či sdružení národů, jako na příklad ve Spojených státech, Kanadě či Austrálii. Domnívám se, že proces integrace emigranta v malém národě je jiný, probíhá odlišně a je mnohdy obtížnější.

3. Poloemigrace

Kteří Češi a Slováci si zvolili Holandsko za svou novou vlast a proč? Zřejmě ti, kdo chtěli zůstat v Evropě ne příliš daleko od vlasti a kdo chtěli pokračovat v životě příslušníka malého národa. Volba Holandska byla u některých ovlivněna příznivou zeměpisnou polohou země, otevřeností ekonomického a politického systému, poměrnou sociální jistotou, životní úrovní a kulturou zejména výtvarnou. Za získání těchto životních hodnot ve svobodné holandské společnosti byli tito lidé ochotni přijmout tři největší nesnáze života v Holandsku: jazyk, přelidněnost a podnebí.

V jistém smyslu lze Čechy a Slováky v Holandsku považovat za poloemigranty, za individua, která vědomě či podvědomě chtějí udržet určité svazky s vlastí, ať je to již zdůvodňováno péčí o některého z příbuzných, který tam dosud žije, či nadějí na jakési urovnání situace v Evropě v budoucnosti, které by jim umožnilo pravidelný styk či

návrat do vlasti, v níž by se zatím změnila politická situace. Někteří emigranti byli ovlivněni vidinou chytrého, pružného a podnikavého národa obchodníků, prostředníků a investorů. O poloemigraci lze hovořit v souvislosti se všemi zeměmi Západní kontinentální Evropy. Velká Británie a Skandinávie jsou v tomto smyslu země emigrační.

Jaké jsme měli očekávání, když jsme před lety přišli do Holandska? Že budeme žít ve svobodné zemi s národem, který si své svobody dovede vážit. Pro nás byla důležitá zejména svoboda cestování, projevu a podnikání. Očekávali jsme, že budeme Holanďany příznivě přijati také proto, že mají velký cit pro spravedlnost a politické bezpráví a že již mnohokrát projevíli své sympatie k českému a slovenskému národu. Do jaké míry se tato očekávání splnila, musí posoudit každý z nás.

4. Společné a rozdílné rysy Čechů, Slováků a Holanďanů

Těžko hovořit o charakteru národa. Na tomto poli panuje neobyčejně mnoho předsudků, jež si v historii lidstva vyžádaly mnoho obětí. Kdybych se každého z vás zeptal, jaké jsou charakteristické vlastnosti Čecha, Slováků či Holanďana, dostal bych odpovědi, které by se asi z velké části navzájem neshodovaly. Je pochopitelné, že každý z nás vychází z vlastní životní zkušenosti. Jak známo, jsou povahové rysy Čechů, Moravanů, moravských Slováků a Slováků navzájem hodně odlišné stejně tak jako povahové rysy Holanďana z provincie Noord Holland se odlišují od Holanďana z Brabantska či z Limburgu.

Češi, Slováci a Holanďané jsou malé národy, které se odjakživa musely vůči svému okolí prosazovat. Dělal to zčásti shodně, zčásti odlišně. Pracovitost, cílevědomost a někdy až přílišná přizpůsobivost na měnící se životní či politické podmínky - (jen aby majetek a sociální pozice zůstaly zachovány) - vidíme u příslušníků všech tří národů. Čech často víc produkuje a tvořivě promýšlí, Holanďan často více podniká. Čech mívá nápady a iniciativy a není často schopen volit či rozhodovat, Holanďan rychle odhaduje, riskuje a rozhoduje často podle intuice. Čech klade větší důraz na inteligenci a vědění, Holanďan na sebevědomí a akci. Takových společných a rozdílných rysů bychom

mohli najít mnohem více, jejich všeobecná platnost je však velmi omezena.

Jak pro Čechy a Slováky, tak i pro Holanďany platí slova T. G. Masaryka (Problém malého národa, 1946): "Především je naším úkolem starat se o výchování a sebevýchování. Malý národ bude dělat to, co řekl Palacký: sbírat všechny své síly a sílky... Ale to neznamená mrtvou, vše ubíjející svornost, to musí být svornost vnitřní, která rozděluje práci podle sil, která využívá každého talentu, která individualizuje... Práce naše musí být také intenzivní. Malý národ jde cestou práce místo násilí."

Myslím, že mnohé z toho, co Masaryk pronesl v Kroměříži v roce 1905, platí dosud pro charakterizování mentality malého národa.

Chci zde zdůraznit ještě jeden důležitý faktor, který utvářel mentalitu Holanďanů a který u Čechů a Slováků těžko najdeme: kolonialismus. Malý národ Holanďanů v počtu mezi deseti a dvanácti miliony lidí vládl rozsáhlé říši třinácti tisíc ostrovů, Indonésii. Na takový úkol je třeba mít velký pocit sebejistoty a sebevědomí, přehled, organizační schopnosti a občas i drsnost a krutost k sobě a k jiným. Češi ani Slováci nikdy neměli kolonie. Za první republiky splňovala Podkarpatská Rus tuto roli. Ukázalo se, že Češi ani Slováci s kolonií neuměli zacházet, používali ji spíše jako trestný tábor.

5. Co se nám na Holanďanech líbí, a co nám na nich vadí

Kromě toho, co jsem již uvedl v souvislosti s volbou Holandska jako nové vlasti, můžeme zde jmenovat otevřenost, neformálnost, snášenlivost a lidskost jako nejpřitažlivější vlastnosti Holanďanů v očích Čechů. V tomto smyslu nedávno také psal sociolog Bina (1986). Považuji Holandsko v mnoha ohledech za "laboratoř lidskosti", a proto mne nepřekvapuje, že největší z českých emigrantů, Jan Amos Komenský, tuto zemi zvolil za své poslední útočiště.

Dlouhodobé soužití budí často podráždění, podívejme se jen na průběh mnohých manželství. Pamatuji se v této souvislosti na své hovory s jedním estonským lékařem za svého pobytu ve Spojených státech v r. 1966. Žil tam od konce druhé světové války. Američany

nenáviděl. Nedal si ujít příležitost, aby je nekritizoval, nehaněl a aby nesrovnával poměry v USA s poměry v předválečném Estonsku, kde byl dle jeho názoru život nesrovnatelně lepší. Byl jsem přítomen jednomu takovému rozhovoru, kdy svou zdrcující kritiku sdělil jedné ošetřovatelce. Ta ho nechala domluvit a pak mu nevinně řekla: "Ale pane doktore, vždyť vás sem nikdo nezval!"

Kdybych měl kritické připomínky Čechů a Slováků k Holanďanům vyjmenovat, rozdělil bych je do dvou kategorií: co nám vadí, a co je nám líto. Vadí nám často, že mnozí Holanďané jsou příliš individualističtí s poměrně malou soudržností kromě v rodinách. Je nám líto, že mnohdy nerozumějí vtipům. Někteří z nás si nemohou zvyknout na způsob holandského hostění, na duchaprázdné party s nedefinovatelnou a nepřeložitelnou "gezelligheid" a na odstup, který si mnozí od nás udržují. Něktěm vadí opakovaná otázka "Odkud přicházíte či pocházíte?" v níž lze někdy vycítit poselství, že jsme a zůstaneme cizinci! Něktěm je líto, že přes veškeré snažení bývají opakovaně upozorňováni na to, že mají zvláštní přízvuk v řeči. Zdá se, že Holanďané považují intenzitu a kvalitu používání holandštiny emigranty za objektivní ukazatel stupně přizpůsobení a integrace daného emigranta. Holanďané si často zakládají na svých zvycích, tradicích a řeči. Jsou sice mezinárodně zaměřeni, v srdci však často zůstávají národně citliví jedinci, někdy až poněkud malodušně.

Někdy nás také zarazí způsob výchovy dětí v Holandsku: je to často směsice hýčkání s emočním zanedbáváním, symbiózy s nezájmem. Vztah dětí k rodičům, mladých ke starým a živých k mrtvým je zde často odtažitý, neosobní, někdy až na způsob úklidu nepotřebného inventáře. Kult moudrých starců a uctívání mrtvých zde tedy vlastně neexistují. Vděk a omluva nepatří k běžným ctnostem. Úcta k penězům je někdy až přílišná, mnozí až příliš mnoho šetří, někteří jsou až lakotní.

Nadprůměrnost není na rozdíl od průměrnosti tolerována, průměrnost bývá nadměrně zdůrazňována a oceňována.

Společným jmenovatelem mnoha vlastností Holanďanů je jejich obchodnická mentalita: neradi vyjadřují svůj názor, a pakliže přece jen, pak velmi opatrně, někdy i pokrytecky. Neradi polarizují, nemají rádi

konflikty. Pohybují se v různých odstínech šedi, jak se patří na národ s bohatou malířskou tradicí. Jeden z mých známých mi kdysi o svém národě výstižně řekl: "Jsme národ snících hokynářů."

To, že na svém hostitelském národě po delší době soužití vidíme jak pozitivní, tak i negativní vlastnosti a reakce, jež se u některých jeho členů vyskytují, naprosto neznamená, že si ho méně vážíme. Adaptace a integrace neznamená nekritické přejímání, či přehlížení, spíše kritické hodnocení a citovou angažovanost.

6. Jak vidí Holanďané nás

Z toho, co jsem až dosud mohl pochytit, soudím, že Holanďanům na Čechích často vadí jejich někdy až přílišná otevřenost v hovoru i v jednání. Považují to někdy za jakousi formu východního primitivismu. Češi a Slováci nevěnují dle jejich názorů dostatečnou péči osobní diplomacii a vyjednávání, nabízení a prodeji sebe sama. Veřejné vztahy, vzhled a oděv jsou ve zdejším společenském styku důležitější, než jak to mnozí Češi a Slováci vidí a realizují. Holanďané také vyčítají Čechům a Slovákům, že vidí věci buď bíle nebo černě a že mají nedostatečný smysl pro odstíny.

Takto bychom mohli pokračovat ještě hodně dlouho. Myslím, že každý musí začít u sebe a ptát se sebe sama, co mu na Holanďanech vadí, co mu dříve vadilo, co na něm Holanďanům vadilo a dosud vadí, a proč tomu tak je. Přitom je nejlépe vycházet z vlastních zážitků a zkušeností.

7. Jak vidí Španěl Holanďany

Pro zajímavost uvádím pohled zasvěceného Španěla na odvěké nepřátele, Holanďany. Vévoda De Baena ve své knize "Holandská záhada" (The Dutch Puzzle, 1975) ukazuje na řadu rozporuplností v holandské povaze: Holanďané jsou vášnivě nadšeni svobodou, a přitom jsou poddáni nicotným společenským konvencím. Jsou republikánští monarchisté, ve své povaze jsou romantičtí a sentimentální v citech, dovedou však být hrubí a impertinentní v chování. V úsudku jsou jak tolerantní, tak fanatičtí. Jsou šetní a současně velkodušní,

velkorysí a malicherní, materialističtí a realističtí a především extrémně náboženská. Jsou na povrchu zdánlivě klidní, ve skutečnosti však neobyčejně nervózní. Jejich tradice je puritánská, povaha však hodně smyslová. Jsou někdy extrémně otevření při vyjadřování svých názorů (zřejmě v dřívějších dobách - pozn. autora), mohou však být také velmi plaší. Velmi se zajímají o okolní svět, jsou humanisté. Hlavním životním motivem Holanďanů je umírněnost. Holanďan nenávidí nadřazenost. Průměrnost a rigidní rovnocennost vládnou životem Holanďanů. Holanďané jsou mírumilovný národ s náklonností k šetrnosti, práci a pohodlí.

Možná, že jste se ve vlastní praxi setkali s některými vlastnostmi u Holanďanů, které De Baena popisuje. V mnoha ohledech je povaha Holanďanů zřejmě protikladnější a komplikovanější než povaha Čechů a Slováků.

8. Různé způsoby integrace

V podstatě můžeme uvažovat o třech způsobech integrace:

1. Hyperintegrace ve smyslu "poturčenec horší Turka", anebo "papežštější než papež", či "Zeeuws meisje" ("Děvče z provincie Zeeland"). Někdy se s tímto zjevem setkáváme u některých Čechů, anebo u druhé generace, která má potřebu někam patřit, být rovnoprávným členem skupiny či sekty, společenské třídy či náboženské denominace. Tito lidé se často stydí za svůj původ, jazyk, kulturu, za své rodiče a podobně.

2. Hypointegrace ve smyslu "já jsem Čech, a kdo je víc". Jsou to tvrdošíjné případy maladaptace, jež se někdy projevují netaktním používáním rodného jazyka v přítomnosti Holanďanů a nedostatkem respektu pro zvyklosti a názory domorodců. Hypointegrace bývá někdy posilována tlakem "normalizačních" předpisů v Československu, který uvádí slabší individua do rozporů, jež jsou často neřešitelné.

3. Normální integrace je snaha sžít se s novou společností bez ztráty osobní integrity a individuality, bez zapření osobní minulosti, tradic a názorů. Je to snaha o integraci minulosti s přítomností, snaha o tvůrčí syntézu tradic a kultur. Vyskytuje se naštěstí u většiny nás emigrantů a u našich dětí.

Pochopitelně lze v různých fázích emigrace přecházet z jedné formy do druhé.

9. Jak dlouho trvá proces integrace? Co mu vadí, a co mu prospívá?

Je to dlouhodobý proces, jehož délka je individuálně různá a podmíněná řadou faktorů jak individuálních, tak situačních.

Dobrou integraci lze poznat podle sítě sociálních kontaktů jak s Holanďany, tak s Čechy, podle pozice v zaměstnání v poměru k dosaženému vzdělání, podle sociálního uznání a ocenění, produktivity práce a zvláště dle kreativity, dále podle osobní vyrovnanosti a spokojenosti. U maladaptovaných jedinců se často objevuje dlouhodobá frustrace, deprese a sociální izolace. Při delším trvání těchto příznaků se mohou začít objevovat různé tělesné potíže. Jako příklad lze zde uvést nadměrný počet operací dělohy u českých a slovenských žen-emigrantek, který je statisticky vyšší než u autochtonní holandské populace. Dle našeho názoru by tato skutečnost mohla mít vztah k problematickému procesu adaptace.

Lze myslet na faktory povzbuzující a faktory brzdící proces integrace. Mezi brzdící faktory patří nadměrné užívání mateřštiny na úkor učení se novému jazyku, setrvání ve výhradně české či slovenské společnosti (udržování jakéhosi ghetta), sociální izolace, nezaměstnanost, déledobé odloučení od dětí a jejich partnerů atd. Integraci urychluje intenzivní společenský život, navazování hlubších přátelských vztahů s Holanďany (což nebývá tak snadné), ocenění pracovní či společenské atd.

Způsob adaptace a integrace s novým společenským prostředím se pochopitelně přenáší i na děti emigrantů (problémy druhé generace). Druhá generace emigrantů, která strávila většinu svého života v Holandsku, se zpravidla integruje snáze, i když často ne bez problémů. Znalost holandštiny a jejího emočního kontextu je u mládeže podstatně lepší, cizí akcent prakticky žádný a styk s vrstevníky intenzivnější. Přesto se však někdy dospívající mládež dostává do krize identity, v níž si musí ujasnit, kdo vlastně je, jak se staví k minulosti a k odkazu rodičů, jak se staví k rodičům a co chce s vlastní budoucností.

Navázání intimního vztahu a sňatek s Holanďanem nebo Holanďankou jsou kritickou zkouškou stupně dosažené integrace jak dětí, tak jejich rodičů. Blízký kontakt s Holanďany, kteří se stali příbuznými, ukáže také, do jaké míry se příslovečná tolerance a akceptace cizinců projevuje v činech.

Zákon o tzv. normalizaci, vydaný v Československu v roce 1976, je psychologicky zajímavým pokusem o zpomalení či narušení procesu adaptace a integrace emigrantů. Jsou známy případy, že se u mladých lidí, kteří po návštěvě či návštěvách v Československu svůj vztah k vlasti administrativně normalizovali (co lze vlastně za dnešních okolností ještě normalizovat?), se po čase objevila řada neurotických a psycho-somatických poruch. Konflikt mezi steskem po vlasti a dnešní realitou v emigraci je zřejmě příliš složitý a pro tyto jedince neřešitelný.

Zdá se, že proces integrace je velmi citlivý na vliv rušivých faktorů a že velmi záleží na stabilitě osobnosti a na fázi integrace, nakolik se vlivy těchto faktorů projeví. V této souvislosti je třeba se zmínit o přímém a nepřímém nátlaku příbuzných, kteří v Československu zůstali, na emigranty, což často způsobuje či zesiluje pocit viny, zvyšuje stres a tím i emoční labilitu. Úmrtí člena rodiny v Československu je také velkým stresovým faktorem, vyvolávajícím u mnohých pocitu viny a bezmocnosti. V takových krizových situacích bývá volba emigrace vystavena tvrdé kritice a emigranti se pak často sebe sama ptají, zda učinili správně, když emigrovali, zda volba Holandska byla správná, co vlastně emigrací ztratili a co získali.

10. Závěr

Ukázali jsme v našem příspěvku, že proces integrace je velmi složitý a že trvá dlouho. Často se teprve ve třetí generaci ukáže, zda integrace v novém prostředí proběhla bez problémů. Je dosud otázkou, zda nalezení společného jmenovatele, vlastností či zájmů, které jsou společné oběma národům, uspíší či prohloubí proces integrace. Mám zde na mysli myšlenku "evropské integrace", "evropanství", anebo "humanismu". Zdá se, že důraz na podobnosti napomáhá integraci více než důraz na rozdíly. Kromě toho jsou k integraci nutné upřímný

a hluboký zájem o minulost, tradici a kulturu příslušníka druhého národa. Nepřítelem integrace je nacionalismus, náboženská ortodoxie (fundamentalismus) a nedostatek sebevědomí (stud za minulost, zapření vlastního původu a podobně).

Integrace probíhá individuálně různě. Je to citlivý proces, jenž může snadno být narušen vnitřními či zevními faktory.

Snažil jsem se ve svém krátkém příspěvku ukázat, že integrace Čechů a Slováků v Holandsku je složitý dlouhodobý proces, individuálně rozmanitý, který vypadá odlišně v různých generacích. Doufám, že má slova ve vás vyvolala řadu osobních vzpomínek a pocitů, projevy souhlasu i nesouhlasu. V tom případě jsem s tímto námětem dnes nepřišel nadarmo.

Haarlem, 26. 4. 1986

Literatura:

Baena: The Dutch Puzzle, The Hague, 1975

Bina, V.: De charme van Nederland, Intermediair, 22,14, 4.4.1986

Diamant, J. J.: A psychologist experiences the process of migration, De Psycholoog, IV, 7,411-414, 1969

Masaryk, T. G.: Problém malého národa, Praha, 1946

Přetištěno ve zkrácené formě v Německu, Kanadě a Austrálii

2. Psychologické problémy emigrace

(retrospektiva v r. 1987)

II. vědecko-populární sympozium Spolku Čechů a Slováků v Nizozemí

Úvodní úvahy

Sešli jsme se zde dnes, Holanďané českého původu, usazení v Nizozemí téměř dvacet let, abychom si pohovořili o otázkách, jež souvisejí s naší emigrací.

Většina z nás může na vlastní emigraci nahlížet jako na následek prvního svobodného rozhodnutí v totalitním systému, který do té doby rozhodoval za nás. Každý z nás měl k emigraci vlastní pohnutky (motiv), ať to již byly motivy ideální (svoboda na Západě, život v demokratické společnosti, možnost sebeuplatnění v kapitalistické společnosti), ideologické (život dle vlastního přesvědčení, svoboda náboženského vyznání, možnost vyjádřit, zastávat a bránit vlastní názory), etické (život dle vlastních morálních zásad, zachovávání morálních principů předků, jež byly v rozporu s marxismem), či materiální (život ve společnosti s vyšší ekonomickou úrovní, možnosti vyššího životního standardu, dům, auto, cestování, podnikání, pohodlí). Po téměř dvaceti letech života v nové vlasti lze si klást otázku, do jaké míry splnila emigrace naše očekávání a zda naše tehdejší motivy k emigraci byly realistické či nereálné.

Na tyto otázky může po delším zamyšlení odpovědět každý sám za sebe a pro sebe. Je nutno si uvědomit, že emigrace je dlouhodobý proces, probíhající několik generací individuálně odlišně, směřující k optimální integraci jedince s novým prostředím při zachování integrity osobnosti a jejího dosavadního vývoje. Emigrace znamená dlouhodobou zátěž, již je v největší míře vystavena první generace emigrantů, která může dočasně či dlouhodobě, případně trvale narušit duševní rovnováhu a případně vyústit v dlouhodobou depresi nebo předčasnou smrt sebevraždou. Zdánlivý průběh emigrace se projeví návazností na dosavadní život ve formě pracovní a společenské kariéry, neutuchající tvořivosti a pocitu spokojenosti a štěstí.

U některých emigrantů se objevují dočasné či trvalé poruchy procesu adaptace. Je třeba si uvědomit souvislosti s naším dřívějším životem, s povahou, dřívějšími sociálními podmínkami, způsobem života, zvyklostmi, názory a hodnotami. Zdánlivá emigrace vyžaduje důkladnou vnitřní přestavbu jedince, klade velké nároky na jeho nosnost a energii a může probíhat jako vlnovitý proces s menšími či většími výkyvy zejména v obdobích fyzického či psychického zeslabení.

V jistém smyslu by někteří emigranti měli mít možnost specializované psychotherapeutické a lékařské péče tak jako váleční poškození či oběti přírodních nebo i společenských katastrof.

Zamyšlení a hodnocení: základ k formulování aktuálních otázek a k hledání odpovědí.

Politická situace v Evropě se v posledních dvou desetiletích vyznačuje neobyčejnou dynamikou událostí a zjevnou protikladností vývojových tendencí. Svět se zdá být čím dál tím zřetelněji rozdělen na řadu ekonomických, mocenských či ideologických bloků, jež se navzájem hlídají, podporují či potírají. Rozdělení Evropy na Západní a Východní blok se pod tlakem velmocí a ostatních bloků stále více upevňuje. Dochází k čím dál tím zřetelnější identifikaci a integraci bloku ve smyslu ideologickém, ekonomickém, politickém a vojenském současně se snahou nalézt styčné body k dialogu a pro možné dohody v zájmu zachování tradic a hodnot evropské kultury. V tomto kontextu se smysl a obsah emigrace jedinců z jednoho bloku do druhého pozvolna mění. Místo útěku skrz železnou oponu přibývají případy administrativních výměn, vyjednaných obchodů či vyhoštění z trestu. Emigranti odcházejí na Západ často z ekonomických pohnutek, mnozí si zachovávají své názory, hodnoty a ideologii i v novém prostředí a snaží se co nejdříve svůj pobyt na Západě v nové vlasti legalizovat a "normalizovat" vztahy k staré vlasti. Místo principiálního rozhodnutí a přijetí jeho důsledků pragmatické a často oportunistické sezení na dvou židlích se snahou získat výhody obou protikladných společenských systémů. Etická hodnota emigrace upadá, emigrace se často stává pokračováním ve způsobu života ve staré vlasti v novém prostředí s nepřerušným stykem se starou vlastí. Evropská poloemigrace se často stává ekonomickou migrací za lepší životní úrovní. Eklektismus, pragmatismus a politický oportunismus nastupují místo politické volby a násilného přerušení dosavadního běhu životního na jejím základě.

Starší emigranti, kteří před mnoha lety odešli z vlasti na základě vlastní volby ze zřetelných důvodů, jsou v posledních letech konfrontováni s jedinci, kteří se dočasně či trvale odsunuli či přesunuli ze staré vlasti, často se souhlasem úřadů, či na základě dohodnuté administrativní procedury.

Tato konfrontace společně s nedávnými a současnými společenskými událostmi a vývojovými procesy nás nutí k důkladnému zhod-

nocení naší současné situace a k hlubšímu filozofickému zamyšlení nad životními hodnotami a ideály.

Chtěl bych zde uvést dle mého názoru několik zásadních otázek, jež se v této souvislosti naskýtají, totiž otázka kvality života emigrantů, otázka přibývajících let v souvislosti s životem v emigraci, otázka druhé emigrace, vztahu mezi generacemi a otázka hodnot morálních a životních, jež emigrant chce dalším generacím odkázat. Ptáme se opět po letech: jak je možno znovu formulovat smysl našeho tehdejšího rozhodnutí, jaká je po letech cena našich tehdejších motivů a jakým způsobem přispěla emigrace k našemu zdraví či nemoci. V této souvislosti je nutno hlouběji analyzovat otázku "normalizače" nenormálního. Konečně je třeba hledat odpověď na otázku vlastní identity a identity našich potomků.

Výhody emigrace

Nahlížíme-li na emigranta jako na jedince, který se z vlastní vůle oprostil od omezenosti prostoru, společenské struktury, zvyklostí a názorů, daných mu zrozením, pak je třeba vyvodit názor, že emigrant je člověk, který touží po větším prostoru a volnosti s možností srovnávání a syntézy různých tradic, kultur, názorů a ideologií. Emigrant volí vlastní odpovědnost za svůj život, snaží se proniknout do hloubky věci a zjistit, co je podstatou rozdílu mezi jeho starou a novou vlastí. Emigrant ověřuje platnost svých hodnot a ideálů na životě společnosti v jeho nové vlasti, snaží se vytvořit osobní syntézu různých fází vlastního života. Mnozí emigranti jsou proto horlivými zastánci celoevropské integrace a bojovníky za odstranění překlad a předsudků, jež brání tomuto sjednocení národů, tradic, hodnot a kultur. V tomto smyslu znamená emigrace v Evropě významný krok ve smyslu budoucí integrace Západní a Východní Evropy. Tato skutečnost poskytuje mnohým z nás dlouhodobou reálnou perspektivu reintegrace s naší starou vlastí na vyšší úrovni.

Není smyslem této stručné přednášky nabídnout vám řešení předložených otázek. Hledání odpovědí na aktuální otázky je právě úkolem diskusní tribuny. Jsem přesvědčen o tom, že účastníci této tribuny nad-

hodí další aktuální otázky a problémy na základě vlastních zkušeností a zážitků v emigraci.

Považuji za velmi prospěšné a u mnohých za nutné - vyměňovat si pravidelně názory, zkušenosti, pocity, vzpomínky a úvahy související s procesem emigrace. Domnívám se, že to může přispět k udržení duševní hygieny a rovnováhy mnohých z nás. Přeji vám všem hodně úspěchů na cestě za hledáním odpovědí na aktuální otázky a problémy emigrace.

Alkmaar, 25. 4. 1987

Otištěno v Národní politice, Květen 1987

3. Psychologické problémy druhé a třetí generace v emigraci

III. vědecko-populární sympozium Spolku Čechů a Slováků v Nizozemí

Úvod

V letošním roce oslavujeme významná jubilea naší emigrace. Mnozí z nás odešli z vlasti před dvaceti a mnozí před čtyřiceti lety. Od té doby žije většina z nás v nové vlasti, v Holandsku. Když jsem studoval na gymnáziu, učil jsem se, že třicet let znamená období jedné generace. Mezitím se však zřejmě tempo života zrychlilo, takže dnes mnozí považují patnáct let za období jedné generace. Můžeme tedy hovořit o druhé a třetí generaci potomků českých emigrantů v Holandsku. Dnes bych se rád pozastavil nad postavením a problémy mladších generací. Považujte má slova za rozšířený úvod do diskuse, budu rád, když tentokrát budou zástupci mladších generací moci přispět do diskuse, neboť jsou to především oni, kdo budou moci bezprostředně hovořit o vlastních zkušenostech, názorech a pocitech.

Bylo mi opakovaně vytknuto, že se příliš mnoho zabývám "problémy", jako bych předem předpokládal, že potomci českých emigrantů problémy musejí mít. "Já nemám žádné problémy," bylo mi několikrát řečeno.

Aby bylo jasno: jako klinický psycholog se často zabývám problémy druhých, zejména těch, kdo je sami nestačí zvládnout. Někteří lidé

si problémy nepřipouštějí, jiní je potlačují, zastírají či zamlčují. To naprosto neznamená, že problémy neexistují a nevylučuje to ani možnost, že někteří mladí lidé problémy nemají dočasně či trvale.

V mém úvodu se tedy chci zabývat tím, jak emigrace rodičů či prarodičů může působit na děti či vnuky v novém prostředí.

O co vlastně jde?

Řekli jsme si již dříve, že emigrace je vlastně dlouhodobý proces, který probíhá v několika generacích, jehož cílem je adaptace a integrace v novém prostředí. Hovořili jsme o různých formách adaptace a maladaptace. Vedle normálního přizpůsobení se můžeme setkat s násilnou hyperadaptací se zapřením minulosti a potlačováním dřívějších zvyků, vztahů, názorů a postojů. Na druhé straně se můžeme setkat s hypoadaptací, jež nebere ohled na zvláštnosti nového prostředí a svezpě setrvává v ghettu starých názorů a zvyklostí dřívějšího životního období ve staré vlasti.

Co říká literatura?

O migraci a jejích duševních následcích existuje mnoho článků a knih. Všeobecně se různí autoři shodují v tom, že migrace a emigrace jsou situace stresové, které přinášejí dlouhodobou zátěž jedinci v souvislosti se složitým procesem přizpůsobování. První léta po emigraci se proto vyznačují zvýšeným výskytem psychických poruch.

Existují různé druhy migrace, tj. pohybu uvnitř téže společnosti, přičemž vzdálenost hraje významnou úlohu. Podobně je velmi rozdílná situace uprchlíka, který opustil svou vlast dobrovolně, a emigranta, který vlast musel nuceně opustit. Motivace k emigraci hraje také významnou roli. V Holandsku rozeznáváme emigranty ekonomické a politické.

Verdonk (1977) uvádí, že při výzkumu souvislostí mezi migrací a psychickou poruchou je třeba brát v úvahu následující faktory: rozsah a druh změn v sociálním prostředí, zeměpisná vzdálenost, okolnosti, za nichž došlo k emigraci, kulturní, sociální a ekonomické zvláštnosti "vlasti" a hostitelské země - a konečně zvláštnosti samotného migranta.

Často se v literatuře uvádí, že migranti jsou duševně zranitelnější. Mnozí se domnívají, že tuto duševní citlivost nevyvolává migrace sama, nýbrž jiné faktory, jako je situace v imigrační zemi, vlastnosti imigranta, již existující duševní zranitelnost a stres vznikající z přizpůsobení na novou zemi.

Výskyt atypických depresí, neuróz, paranoidních bludů a psychotické zmatenosti u emigrantů v období po příchodu do nové vlasti je následován přesunem k somatickým obtížím v dalším období. Délka pobytu v emigraci je zřejmě důležitým faktorem, který spoluurčuje druh a intenzitu potíží. K vysvětlení rozdílů mezi psychickými obtížemi emigrantů a autochtonního obyvatelstva lze použít sociálně-psychologické hypotézy (utváření "základní osobnosti"), sociologické vysvětlení ("kulturní šok", "vykořenění" apod.), nebo psychoanalytické teorie.

Proces emigrace je velmi složitý a je ovlivňován jednak faktory, které působily před emigrací, jednak faktory, které působily během ní a po ní. K první skupině patří osobnost migranta, životní zkušenosti, kulturní pozadí, důvody opuštění staré vlasti, důvody výběru nové vlasti. Stres je faktor, který působí během emigrace. K třetí skupině patří postoj okolí k migrantovi (řízení státu, nátlak akulturační, ekonomické možnosti), homogenita nového prostředí, splnění očekávání a aspirací a osobnost migrantova.

Podle Verdonka (1977) je při vysvětlování vzniku psychických poruch u různých skupin migrantů nutno věnovat pozornost následujícím faktorům:

1. typ migrace (dobrovolná, nedobrovolná, dočasná, trvalá),
2. rozsah a druh změny prostředí migranta,
3. obsah specifických kulturních zvyklostí, mimo jiné pojem nemoci a jeho vztah k všeobecnému světovému názoru,
4. různá měřítká pro psychické a sociální problémy, mimo jiné přijetí do psychiatrických léčeben,
5. politické a sociální vlastnosti imigrační země, v níž migranti musejí řešit své životní problémy.

Gađourek (1960) zdůrazňuje rozdíl mezi uprchlíkem a občanem, který byl vypuzen z vlasti anebo vyhoštěn. Tento rozdíl se projevuje

mimo jiné v duševních prožitcích dotčených osob. Být uprchlíkem není statický, nýbrž dynamický pojem. Gaďourek dále uvádí různé fáze v existenci uprchlíka: traumatická fáze, přizpůsobení se táborovému životu, přechod do svobodného společenství, přizpůsobení a asimilace, transcendentní fáze (širší filozofická orientace).

Aronowitz poukazuje na zvýšený výskyt problémů v souvislosti se sociálními a citovým přizpůsobováním u dětí imigrantů. Píše, že v první polovině 20. století migrovalo více než 100 miliónů lidí dobrovolně či nuceně z jedné země do druhé. V současné době je počet uprchlíků ve světovém měřítku kolem 16 miliónů. Tvrdí se, že nyní je více migrantů na světě než kdykoli dříve. Není dosud jednoty názorů o tom, zda je úzký vztah mezi migrací a duševními poruchami. Kantor (1969) se domnívá, že tento vztah je komplexní a že se mění se sociálními vlastnostmi migranta, se sociálně psychologickými dimenzemi okolností migrace a se zvláštnostmi kultury v zemi původu a v nové vlasti.

Výzkumné práce ukazují, že děti imigrantů mohou být více či méně přizpůsobené než jejich vrstevníci z rodin domorodců. Není tedy dokázáno, že migrace je zatěžující pro děti a že tato populace je zvláště zranitelná pro psychologická rizika.

Ukazuje se však, že děti, které se často stěhují v jedné zemi, bývají uzavřenější a méně akceptovány vrstevníky. Učitelé je častěji hodnotili jako emočně nepřizpůsobené (Kantor, 1965).

Migrace (mezi zeměmi), která zahrnuje významné kulturní změny, mívá dle názorů mnohých za následek psychologické riziko pro děti. Autoři poukazují na to, že výskyt duševních poruch u dětí imigrantů ve Švýcarsku, v Anglii, v Kanadě, ve Švédsku a v Německu je relativně vyšší než u dětí domorodců. Ve Spojených státech nenašel Osborn (1971) žádné rozdíly v adaptaci mezi skupinou dětí narozených v cizině, převážně v Mexiku, a skupinou dětí narozených v USA. Touliatos a Lindholm (1980) tyto změny také nenašli.

Lze tvrdit, že děti imigrantů nemusejí projevovat větší výskyt duševních poruch než jejich vrstevníci narození v imigrační zemi. Pokud jde o druh obtíží v přizpůsobování, mohou děti imigrantů mít více poruch chování, zatímco se v adolescenci více projevují konflikty identity a méně často akutní psychiatrické poruchy. Děti imigrantů mívají typické subakutní symptomy úzkosti a deprese a zcela výjimečně

ně floridní psychiatrické symptomy. U dospívajících mají zjištěné poruchy často vztah k premorbidním psychologickým poruchám před emigrací. Vznik symptomů bývá často v prvním roce po migraci.

Zvláště vysoké je procento odchylek či poruch chování. Burke zjistil větší výskyt rozvrácených manželství a rodinného stresu v emigrantských rodinách a domníval se, že tyto faktory mají vztah k poruchám chování u dětí. Poruchy chování u dětí imigrantů se projevují téměř výhradně ve škole a ne doma v rodině.

Verdonk (1982) zkoumal vzorce poruch chování u dětí imigrantů v Holandsku. U dospívajících se projevovaly především poruchy jáství (self-concept), konflikty identity a konflikty s rodiči. Řada autorů poukazuje na zvláštní sebesnižování a nízké sebevědomí. Jiní popisují akutní krize identity u dospívajících dětí imigrantů, které se cítily nuceny volit mezi hodnotami a identitami jejich staré a nové kultury. Takto mohly někdy vzniknout těžké poruchy chování.

Zajímavé je zjištění Bhatnagara, že není dokázáno, že čím více používají děti imigrantů lokální řeč, že tím lepší by mělo být jejich celkové přizpůsobení k cizí kultuře. Zvládnutí a užívání nového jazyka není tedy podstatnou podmínkou sociální a citové adaptace dětí emigrantů.

Aronowitz uzavírá svůj přehled povzbudivě, že totiž neexistuje důkaz o tom, že by sociální a emoční poruchy nutně musely převládat v populaci dětí imigrantů. Pokud byly tyto poruchy přítomny, měly většinou formu odchylek v chování a konfliktů identity. Projevovaly se více ve škole než doma.

Zítková se ve svém příspěvku ke kongresu na téma "Ženy a děti v emigrantských rodinách z Československa, které žijí v Kanadě" (1987), zabývá psychologickými vlastnostmi dětí z těchto rodin. Právem rozdělila děti emigrantů do dvou skupin:

1. děti, které se narodily v Československu,
2. děti, které se narodily v Kanadě.

Dále píše o důležitých faktech, které určují úspěšné přizpůsobení v nové zemi:

1. jaké zkušenosti měly děti v komunistickém Československu,
2. věk, v němž přišly do Kanady,

3. skutečnost, zda byly v nějaké Západní zemi, než emigrovaly,
4. zda děti přišly s jedním či s oběma rodiči,
5. zda měly určité znalosti angličtiny před emigrací
6. typ osobnosti dítěte.

ad 1) Naše znalosti o negativních účincích totalitního komunistického systému na osobnost dítěte, její sebevědomí, dominující či submisivní rysy a na úzkost jsou dosud malé.

ad 2) Děti, které přišly do nové země v mladším věku, mají menší potíže se zvládnutím jazyka, avšak nedovedou vždy ohodnotit cenu mateřštiny. Někdy odmítají mluvit mateřštinou na veřejnosti. Někdy bývají považovány neprávem na autistické děti. Mnohé rodiny dělají v tomto období chybu, že nerozvíjejí u dětí znalosti mateřštiny.

ad 3) Děti, jejichž jeden rodič zůstal za železnou oponou, často truchlí za nepřítomným rodičem. Pocit viny je součástí každého odloučení a tyto děti potřebují více podpory, aby se naučily zacházet s depresí.

ad 4) Děti mají svou vlastní představu života na Západě, jsou často velmi materialistické. Zanedbá-li se morální vývoj dítěte a všechny hodnoty jsou nahrazovány materiálním štěstím, může se z dětí stát generace orientovaná na peníze, která se nezajímá o motivy rodičů, které je přiměly opustit komunistickou vlast. Některé děti mohou předčasně zrát a ztratit takto léta dětství. Některé děti jsou pasivně agresivní, nepředvídatelné v chování, náladě a citech. Tyto děti mohou být podrážděné a impulsivní. Objevuje se u nich typický boj mezi odporem a závislostí (vyžadují pozornost, lásku apod.) a egocentrické chování, sebeujišťování, výbuchy hněvu (acting out) a agrese řízená navenek. Děti se musejí přizpůsobit nejen nové zemi, nýbrž také nové struktuře rodiny a jejímu změněnému sociálnímu postavení. Je důležité, aby se rodiče v emigraci věnovali dětem a jejich výchově stejně intenzivně jako ve vlasti. Rodiče by neměli zlohostejnět, pokud jde o chování jejich dětí.

Skupina dětí, které se narodily v Kanadě, je nejšťastnější. Děti, které se narodily v nové vlasti, jsou velmi důležité pro rodinu. Rodiče je často prožívají jako začátek nového životního období.

Je důležité udržovat u dětí motivaci mluvit česky doma a odměňovat je za to krásnou českou tradicí. Děti v takových rodinách mají blízko k rodičům. Mají kladný postoj k svému českému původu a nebojí se být odlišné. Jsou často zvědavé na svou starou vlast. Někdy se to může stát obsesí.

Zítková srovnává české a kanadské děti.

České děti podle ní zůstávají déle u svých rodin než děti kanadské. Mají větší motivaci pro úspěch ve škole, ve sportu atd. Mají méně optimistický všeobecný přístup k věcem. Projevují někdy vypočítavé chování s odstupem a jsou soutěživé. Často přemýšlejí konkrétněji o své budoucnosti.

Ve studii Zítková, Diamant (1987) se ukázalo, že situace českých emigrantů do Kanady je více komplikována úzkostí než situace holandských přistěhovalců do Kanady. Lidé, kteří odešli z totalitních systémů, si zřejmě s sebou přinesli mnohé duševní jizvy.

Řada imigrantů z Československa potřebuje odborné poradenství (counselling).

Bruhn, Philips a Wolf (1972) zkoumali znovupřizpůsobování a typy chorob u první, druhé a třetí generace italských Američanů, žijících ve stejné komunitě. Intenzita změny narůstala u mladších generací (Life Change Unit Score). První generace projevovala více změn v rodinném životě, druhá prožívala více změn v osobním životě a třetí generace uváděla více změn ve vztahu k práci a k finančním záležitostem.

Bathien a Malapert (1986) studovali děti a dospívající uprchlíky z jihovýchodní Asie. Dítě uprchlíka je konfrontováno s traumatem, spojeným s válkou a s exilem. Tyto události představují faktory rizika psychické dekompenzace.

Touliatos a Lindholm (1980) dokazují na velkém vzorku dětí v USA, že děti přistěhovalců z Číny, Japonska nebo jihovýchodní Asie měly méně poruch, jako jsou problémy v chování a in-adekvátnost - nezralost, než děti rodičů, kteří se v USA narodili.

Pokusíme-li se shrnout poznatky, které přináší nám dostupná literatura, docházíme k závěru, že emigrace znamená zvýšenou zátěž pro děti emigrantů. I když není prokázáno, že by tato skupina vykazovala

vyšší procento duševních poruch, ukazuje se, že problémy spojené s pozicí a adaptací se u dětí projevují převážně poruchami chování, zatímco u dospívajících se objevují především poruchy v oblasti prožívání, zejména snížené sebevědomí a krize identity.

Zdá se, že situace v USA je odlišná od situace v západoevropských zemích. Asimilační tlak je dle našeho názoru v USA menší.

Podobnost s psychickými poruchami dětí válečných poškozců?

Je zajímavé zmínit se alespoň zčásti o výsledcích studií dětí obětí války. Píše se o problémech "druhé generace" Rodiče těchto dětí se museli za války nuceně "stěhovat" do koncentračních táborů, do vězení či do podzemí. Výzkumy ukazují u mnoha těchto dětí posttraumatickou stresovou poruchu, která může být různě intenzivní. Tato porucha se projevuje především poruchami spánku, úzkostí a znaky vitálního vyčerpání. Průběh těchto posttraumatických stresových poruch může být různý. Dle Klebera (Op den Velde et al., 1988) je bezprostřední reakce na šokující zkušenost charakterizována zemdleností, zúžením myšlení, pocitem, že žádné city nejsou prožívány, ztrátou smyslu pro realitu a věnováním se v nadměrné míře jiným věcem. Všechny tyto příznaky jsou projevy popírání.

Tato zkušenost může být znovuprožívána ve formě úlekových reakcí, nespavosti, opakujících se myšlenek, vztahujících se k traumatické události, vyhýbáním se místu, kde se šokující událost přihodila, náhle se znovu cítit v ohrožující situaci, nadměrně se zabývat tím, jak to bývalo mohlo být jinak a nočními můrami, v nichž se opět projevuje úděs.

Musaph (1978) popisuje u první generace válečných poškozců různé formy strachu, poruchy spánku, poruchy paměti a poruchy emoční. Často se objevuje pocit viny k vůli přežití (survival guilt), který se projevuje ve formě aktivní neurózy, pasivní neurózy, paranoidního postoje a sebenenávisti.

U druhé generace se objevují poruchy regulace agrese (normální pocity zlosti jsou odsuzovány, vzniká rigidní svědomí a mohou se vyvinout nutkavé symptomy). Analytici dokazují, že svědomí zaujímá

intolerantní postoj k id-impulsům. V této souvislosti uvádí Musaph, že zhýčkáni je určitý druh citového zanedbání. "Zhýčkáni" dětí válečných poškozců vede k poruše ego-regulace v tom, že ukáží ego, čímž vzrůstá riziko šikmému růstu. Dítě je prožíváno rodiči jako narcistický objekt v jejich vlastní obraně proti pocitu viny z přežití (Levita, 1974). Poruchy regulace agrese se mohou projevit různou formou. U těchto dětí či dospívajících se také objevují poruchy v procesu vázání se na druhého. Tyto děti se často přivádějí do pozice závislosti a žalují samy na sebe. Často se u nich objevuje strach ze selhání. Deprese, která se může objevovat ve fázích, vzniká často v návaznosti na selhání frustrační tolerance.

Srovnáme-li psychické poruchy a změny v chování a prožívání u dětí imigrantů s dětmi válečných poškozců, ukazuje se, že v obou případech lze hovořit o dlouhodobé stresové situaci. Druhá generace válečných poškozců žije zřejmě více ve znamení válečných traumat a jejich znovuprožívání. Poruchy regulace agrese a pocit viny z přežití se objevují především u druhé generace válečných poškozců. Snížené sebevědomí a krize identity se vyskytují častěji u druhé generace emigrantů.

V některých případech se projevy obou druhů zátěže u téhož individua kombinují.

Druhá generace emigrantů v Holandsku

Rozhlížíme-li se kolem sebe a pozorujeme-li zblízka či z povzdálí vývoj dětí našich či přátelů, vidíme u mnohých poměrně složitý a dynamický duševní vývoj.

Zdá se, že důležitými faktory, které tento vývoj spoluurčují, je situace dítěte v rodině (jedináček, nejstarší dítě, nejmladší dítě), pohlaví dítěte, soudržnost rodiny, kulturní a ekonomická úroveň rodiny, citové vazby v rodině, zvyklostí, tradice a jiné.

Druhá generace českých imigrantů v Holandsku získala vzdělání v holandských školách a strávila většinu svého života v této zemi. Mimo vliv rodiny se dříve či později začal čím dále tím silněji uplatňovat vliv nového prostředí.

V průběhu tohoto procesu se začaly objevovat otázky, které lze formulovat asi takto:

Kdo jsem? Holanďan, Čech, Evropan, světoobčan?

Jak se stavím ke kultuře svých rodičů? Co pro mne znamená?

Co mi říká?

Co pro mne znamená tradice převzatá od rodičů? Jaké jsou moje hodnoty a zásady?

Do jaké míry se podobají kultury mých rodičů a naší generace?

Čeho chci vlastně dosáhnout: sloučení kultur, integrace kultur, volby jedné z kultur, pragmatického postoje k životu a k tradicím?

Jsem stejný (stejná) jako ti jiní či jsem odlišný (odlišná)?

Mám pocit, že jsem druhými vrstevníky akceptován?

Pocituji občas diskriminaci? Pakliže ano, jakou a v čem?

Co pro mne znamená holandská kultura a tradice? Znáám je? Přebírám je?

Odcizuji se v průběhu doby svým rodičům a jejich vrstevníkům či se jim přibližuji?

Mám jinou či stejnou mentalitu jako moje okolí?

Mám potřebu navštívit svou vlast a vlast svých rodičů? Pakliže ano, proč?

Jak se stavím k vlastní minulosti? Brzdí minulost můj další vývoj nebo jej spíše obohacuje?

Do jaké míry jsem adaptován v novém prostředí?

Co očekávám od budoucnosti v této zemi? Chci v ní zůstat?

Toužím po návratu do staré vlasti?

Chci si vybrat za partnera (partnerku) Holanďana či Čecha? Proč? Anebo to přenechám náhodě?

Jsem schopen splynout s novým prostředím, anebo se mi to nedaří, anebo mám k tomu zábrany? Jaké?

Bojím se být jiný? Proč?

Do jaké míry jsem ochoten (ochotna) tolerovat odlišnosti jiných?

Mám předsudky? Jaké?

Mám pocit, že druzí mají předsudky vůči mně?

Doufám, že příslušníci druhé generace přítomní v sále poznali některé z otázek a uvědomili si, že si je před časem sami kladli, že některé vyřešili a že některé zůstaly nezodpovězeny. Možná, že existu-

je ještě řada otázek jiných. Otázky nemusejí být problémy. Stávají se jimi, pokud nejsme schopni nalézt na ně přijatelnou odpověď a pokud je tato situace pro nás nesnesitelná.

Nerad bych ve vás otázky zbytečně navozoval. Není také správné otázky zapírat či předstírat, že neexistují. Potlačení není trvalé řešení.

Co dále? Co přinese budoucnost?

Čas se nezastaví. Ubíhá stále rychleji a my se měníme v něm. Zanedlouho se octneme na prahu 21. století. Naskytá se mimo jiné otázka: jaký je smysl emigrace na prahu dalšího století?

Jaké vývojové trendy se prosadí v západní Evropě, ve střední Evropě, ve východní Evropě či jinde?

Směřuje svět k integraci či dezintegraci? Stanou se lidé tolerantnějšími či vzroste radikalismus? Co se stane s náboženstvím?

Jaká bude úloha a vývoj náboženství v příštím století?

Vzniknou nadnárodní celky, jako je Sjedenčená Evropa?

Bude Československo neutrální?

Co přinese dnešní vývoj v SSSR v budoucnosti?

Co přinese rok 1992?

Je evropanství vhodná forma nové identity a je možno v ní integrovat české a holandské tradice?

Závěrem

Snažil jsem se ve svém příspěvku ukázat, že emigrace rodičů může mít vliv na chování a prožitky druhé či třetí generace přistěhovalců. Ukázali jsme si faktory, které úspěšné přizpůsobování na nové prostředí příznivě ovlivňují.

Ukázali jsme rozdíly mezi dětmi narozenými ve staré vlasti a v nové vlasti. Formulovali jsme otázky, s nimiž se příslušníci druhé generace mohou setkat.

Ukázali jsme konečně některé styčné body v následcích emigrace s následky válečného utrpení. Společným jmenovatelem obou situací je dlouhodobá zátěž. Zahleděli jsme se krátce do 21. století. Kladli jsme si otázku smyslu emigrace.

A nyní je slovo na vás.

Heemstede, 29. 10. 1988

IV.

Články a přednáška 1900 - 1993

1. Odstranit odstup a nedůvěru

Domnívám se, že otázka postoje k emigraci je dnes vysoce aktuální a že by se o ní mělo ve vlasti i v zahraničí otevřeně a do hloubky hovořit.

Češi, Moravané i Slováci mají dlouhou tradici emigrace. Statisíce synů a dcer těchto národů žijí roztroušeně po celém světě. Opouštěli vlast ve vlnách před 1. světovou válkou, v době hospodářské krize, před 2. světovou válkou, po únoru 1948, po srpnu 1968 i později. Zatímco dřívější emigranti tvořili po obou světových válkách politickou sílu, která se významně účastnila na budování státu a nové společnosti, zdá se, že po listopadové revoluci tomu tak není. Kdo či co brání lidem, které totalitní režim donutil opustit vlast, aby se intenzivněji zapojili do řízení osudů národa a státu? Jaké jsou příčiny tohoto jevu?

Kromě toho, že mezi emigranty byli vysíláni příslušníci rozvědky a kontrarozvědky, aby vyvolávali mezi nimi spory a oslabili jejich politický vliv, naše veřejnost byla déle než čtyřicet let oficiální propagandou systematicky zpracovávána a emigranti pomlouváni, očeňováni a podezříváni z podvratných aktivit vůči státu a národu. Byli líčeni jako zrádci vlasti a prospěcháři, oportunisté, spekulanti, zbohatlíci, prostě jako bezcharakterní lidé, kteří se neštítí použít jakékoli metody k rozvracení republiky. Goebbels kdysi prohlásil, že stokrát opakovaná lež se stává pravdou. Nelze proto podceňovat negativní obraz o emigrantech, který zůstal v myslích mnoha občanů po deseti letech intenzivní propagandy.

Na této skutečnosti nemění nic ani okolnost, že jsme byli velmi srdečně a přátelsky po mnoha letech přijati starými přáteli, příbuznými, známými či bývalými spolupracovníky. Shledání po desetiletích byla skutečně dojemná. Nicméně ve vzduchu visel často jakýsi odstup, v rozhovorech se čas od času vynořily předsudky, v myslích utkvěla nereálná očekávání.

Je třeba přiznat, že poúnorová a posrpnová emigrace nebyla politicky jednotná, byli v ní zástupci všech možných politických názorů, stran a přesvědčení. Převážná většina Čechů, Moravanů a Slováků si

v cizině vydobyla postavení a zajistila dobrou životní úroveň díky pracovitosti, znalostem, dovednostem a všeobecné inteligenci. Většina emigrantů však vystupovala sólově, soudržnost mezi nimi byla malá a konflikty mezi různými skupinami časté.

Listopadová revoluce přinesla zvrát situace. Zmizela "železná opona", oficiálně skončilo období dezinformace a aktivity Státní bezpečnosti. Po mnoha letech směli emigranti opět přijet do staré vlasti. Přijížděli ve velkém počtu s napětím, radostí a zadostiučiněním. Mnozí z nich dostali nový elán do života a chuť pomoci své vlasti při obnově demokracie. Někteří se chtěli aktivně zapojit do politického, kulturního a veřejného dění, jiní chtěli podnikat, stavět, radit, pomáhat, řídit, investovat, dát své zkušenosti k dispozici. Někteří pomýšleli na návrat do vlasti. Vytvářely se nové spolky, jež chtěly pomáhat s prvními svobodnými volbami. Vznikly mnohé nové iniciativy, akce a plány.

Jak se k tomu všemu až dosud stavěla oficiální a neoficiální místa v ČSFR? Už v prvních dnech po revoluci prohlásila nová vláda, že emigranti smějí navštívit svou vlast a že jsou vítáni. Bývalé rozsudky byly prohlášeny za neplatné a ti, kdo byli z trestu zbaveni občanství pro protikomunistickou činnost, dostali možnost si o občanství znovu zažádat. Úřady však nebyly ochotny poslat těmto postiženým osobní přípisys se sdělením, že odnětí jejich občanství je neplatné a že tedy k němu vlastně nikdy nedošlo. Většina emigrantů byla vyloučena z účasti na prvních svobodných volbách. Volit směli jen ti, kdo měli československý pas a kdo se v době voleb zdržovali na území republiky. Nesmělo se tedy volit prostřednictvím zastupitelských úřadů, jak je to na Západě běžné.

Je mi známo, že někteří političtí činitelé se ve veřejných sdělovacích prostředcích o emigrantech vyjádřili velmi zdrženlivě a kriticky v tom smyslu, že po 1968 nemuseli odcházet a že nemají dostatečný kontakt s událostmi ve vlasti. Takové a podobné poznámky nepřispívají dle mého názoru ke změně negativního obrazu a emigrantech, který byl v minulosti oficiálně prezentován.

Někteří z emigrantů měli po návštěvě staré vlasti dojem, že tam o jejich názory, rady a činnost nestojí, jediné o jejich dary a valuty.

Jiných se doma ptali, zda a kdy se hodlají vrátit do staré vlasti a tazatelé se netajili zklamáním nad odpovědí, že návrat není v dohledné době možný.

Co tedy s emigranty? Existují, hlásí se a objevují se stále častěji na scéně. Jsou to lidé rozmanitého druhu: slavní i méně slavní, významní i nevýznamní, vlivní i nevlivní, bohatí i chudí, mladí i staří. Desetiletí odloučení na jedné straně a záporná propaganda na straně druhé vykovaly své: vytvořily odstup, řadu předsudků a nedůvěru. A ty se musíme snažit odstraňovat, aby se zamezilo dalším škodám citovým a morálním.

Lidová demokracie

4. 8. 1990, str. 3

2. Rok po sametové revoluci v ČSFR

(Pohled ze Západu)

Blíží se 17. listopad 1990. Do loňského roku to byl památný den připomínající krutý zásah nacistických okupantů proti českým vysokoškolákům. Symbolem těchto událostí se stal posluchač Karlovy Univerzity Jan Opletal. Letos si připomínáme poprvé 17. listopad 1989. Půl století po brutálním zákroku nacistů se týž nelidský zákrok opakoval proti potomkům tehdejších studentů. Tentokrát zasáhla komunistická policie proti vysokoškolákům, kteří vyšli do ulic, aby sobě i druhým připomněli události před půl stoletím.

Historie se však neopakuje, loni probudil brutální zásah policie ve studentech dlouho dřímající touhu po svobodě a demokracii, kterou ve svém životě dosud nepoznali. Tato touha se přenesla jako plamen na umělce, dělníky, armádu, úředníky a za několik dní zachvátila převážnou většinu českého a slovenského národa, který se probudil z dlouhého spánku v totalitním systému. Sametová revoluce se stala signálem k národní očistě od tyranie, nesvobody a tížící ideologie.

Mladí i staří se začali vracet ke kořenům své národní existence, zazněly výroky významných mužů, jež byly desetiletí v povědomí starších kteří nezapomněli, v knihách, jež nesměly vycházet a v diva-

delních hrách, jež se nesměly provozovat. Objevily se znovu po mnoha letech obrazy a symboly, připomínající zdravé tradice obou národů.

Zpočátku se dostavilo opojení ze znovunabytí svobody a volnosti. Lidé se učili říkat, co si myslí, v novinách se začaly objevovat zprávy vycházející z objektivní skutečnosti, prostředky hromadného sdělování měly opět co říci a před všemi se otevřela perspektiva lepší budoucnosti. Pojem demokracie dostal opět svou tradiční náplň, bylo však nutno učit se znovu s demokracií zacházet.

Po zvolení Václava Havla prezidentem nastalo po Novém roce 1990 období vystřízlivění a intenzivní práce. Bylo nutno přeměnit slova v činy, vytyčit konkrétní pracovní cíle, zaměnit naděje a očekávání za dosažitelné úkoly, obnovit tradiční humanitní ideály, zavést etické zásady v mezilidském styku a změnit dosavadní hodnoty a priority. Heslům bylo nutno dát novou konkrétní náplň. Bylo třeba si uvědomit, že heslo "zpět do Evropy" neznamená jezdit v autě značky Volvo, Volkswagen či Mercedes místo ve Škodovce, platit mezinárodně směřitelnou korunou a zapojovat magnetron. Toto ušlechtilé heslo znamená především konstruktivně navázat na demokratické tradice předmnichovské republiky, unovu zavést demokratický systém, naučit se svobodně, odpovědně a důsledně pracovat a žít, aby se hospodářsky zpusťšená vlast znovu vzchopila, aby se životní úroveň dostala na takovou výši, která odpovídá schopnostem a pracovním výsledkům jedinců, skupin, jakož i celého národního hospodářství.

Mnozí se domnívali a dosud si myslí, že svobodou a demokracií se automaticky zvýší životní úroveň a že se zakrátko dočkají hospodářského zázraku. Neuvědomují si, anebo zapomněli, že demokratický systém klade vysoké nároky na každého a že žádá oběti, angažovanost, trpělivou a houževnatou práci dříve, než se projeví očekávané výsledky. Ve svobodném světě je třeba něco dokázat, prosadit se a dosáhnout svého cíle v tvrdé konkurenci ostatních. Je tedy třeba se učit podnikat, organizovat, vymýšlet novosti, prodávat, účinně pracovat a vyrábět a v krátké době zvládnout a uplatnit pokroky v technice, řízení, administrativě a ve vědě.

Po nadějích a očekávání se u některých dostavilo zklamání a deprese. Objevily se také nemoci ze svobody, již mnozí začali zneužívat.

Zvýšila se zločinnost, stoupla spotřeba alkoholu a drog, zvýšily se ceny, stoupla nezaměstnanost, snížila se sociální jistota nepracujících, objevily se šarvátky mezi lidmi, zájmovými skupinami, politickými stranami a mezi národy, vzrostl počet obvinění za přečiny v nedávné minulosti, zvýšila se nekázeň, objevila se spekulace a nekalé metody politického soupeření. Dohnat téměř půl století přerušného vývoje k uskutečnění demokratické formy soužití je velmi nesnadné, stejně tak jako převýchova morálních kazů, jež byly v období totality neprávem odměňovány. Proces morální obrody bude jistě dlouhodobý a náročný.

Někteří si občas povzdychli a zavzpomínali na idylu "hrců egyptských". Jiní chtějí emigrovat, aby se všem nesnázím přerodu vyhnuli a ti další upadli do smutku a beznaděje.

Sametová revoluce je vlastně jen začátkem nového vývoje, který byl v uplynulých desetiletích v podstatných věcech příliš pomalý. Nové zákony o soukromém podnikání, rehabilitaci či o státoprávním uspořádání ČSFR procházejí však parlamenty jen velmi pomalu. Přemnoho oddaných funkcimářů a podporovatelů starého totalitního režimu zůstalo u moci a zaujímá klíčové pozice v hospodářském a v politickém životě obrozující se společnosti. Ti, kdo důkladně studovali marxismus-leninismus, dobře vědí, že to je ve své podstatě především metoda, jak získat moc, jak si ji uchovat a jak ji znovu dobýt. Na to by se nemělo zapomínat.

Lidé vystřízlivěli z revolučního opojení a začali srovnávat a hodnotit klady a zápory porevolučního vývoje. Původní revoluční jednota a nadšení se začaly štěpit do často protichůdných zájmových skupin, navzájem se potírajících. Politické strany se dosud dostatečně neprofilovaly, nevytvořila se dosud tolerance vůči odchylným názorům, jak to je v demokracii běžné. Není zatím ideově a programově zřetelně podložené politické řízení, ani dobře organizovaná politicky a ideově definovaná opozice, jež by politickou moc důsledně kontrolovala a nabízela konkrétní alternativní řešení aktuálních problémů.

Cesta k demokracii a zpět do Evropy bude zřejmě delší a namáhavější, než si to mnozí mysleli či představovali. Bude třeba mít dlouhý dech a vytrvalost, aby se těchto vznešených cílů dosáhlo.

Jeden rok je krátká doba pro nápravu politických a hospodářských chyb a přehmatů, i když je to první rok po sametové nenásilné revoluci. Žijeme ve velmi dynamické době, jež takřka denně přináší nové situace a překvapení. Bude třeba se učit rychle a pružně na tyto změny reagovat v rámci demokratických pravidel.

V ČSFR bylo za uplynulý rok velmi mnoho vykonáno a ještě mnohem více toho k vykonání zbývá. Svoboda a demokracie je výzva k seberealizaci jedinců, skupin a národů. Bude třeba naučit se uplatňovat to, co lidé umějí a co země má, a netoužit stále po tom, co neumíme či nemáme. Je nutné učit se ze zkušeností národů, jež žily delší dobu v demokracii, naučit se jejich zdatností a poučit se z chyb, které na cestě k demokracii a hospodářskému blahobytu udělaly. V tomto směru mohou být krajané, žijící delší dobu v zahraničí, účinně nápomocni.

Demokracie je dlouhodobý proces, jenž vyžaduje především změnu psychiky člověka, jak by o tom mohli mnozí čeští a slovenští emigranti na Západě obšírně vypovídat.

Československá federativní republika zaujímá ve veřejném mínění na Západě zvláštní místo. Vzbuzuje respekt, údiv i pochybnosti. Respekt svou pokojnou revolucí, návazností na staré osvědčené tradice demokratické masarykovské republiky a osobností prezidenta Havla. Údiv vzbuzuje především tím, že stále častěji pronikají zprávy, jako by se slovenský národ po znovunabytí svobody chtěl od českého národa odtrhnout. Západ je také udiven tím, že zákony o svobodném podnikání, jež je tak důležité pro rozvoj svobodné demokratické společnosti, dosud nejsou přijaty, a že bylo již dosti promeškáno v mezinárodních obchodních vztazích. Pochybnosti o ČSFR na Západě vzbuzuje nedostatečná propagace českých výrobků, umění a vědy v západních zemích ve srovnání s propagací ostatních států střední a východní Evropy, zacházení s turisty ze Západu a také kriminalita českých a slovenských občanů v zahraničí.

Je si přáti, aby další léta přinesla ČSFR urychlený vývoj ke stabilizaci politické, ekonomické a morální a aby se naše vlast co nejdříve mohla zařadit na čestné místo mezi svobodné a demokratické národy.

Říjen 1990

Nebylo přijato Lidovou demokracií

3. Viděli jsme prezidenta

Dostali jsme pozvání od velvyslanectví České a Slovenské federativní republiky v Haagu. Zvali nás na besedu krajanů s prezidentem Havlem 22. března 1991 v budově rezidence velvyslance. Po besedě že bude následovat recepcce.

Měli jsme radost. Byla to jedinečná možnost vidět prezidenta naší vlasti, jehož si nesmíme vážíme. Těšili jsme se, že ho uvidíme zblízka, že mu budeme moci položit několik otázek, že mu snad budeme moci stisknout osobně ruku, usmát se na něho a zapsat si do paměti nezapomenutelný zážitek.

Prezident Havel přijel do Holandska na dva dny. Byla to odložená návštěva s tradičně nabitým programem. Očekávali jsme toto neobvyklé setkání s radostným napětím. Připravovali jsme si také otázky, jež bychom rádi prezidentovi položili. Není toho málo: pálí nás otázky kolem vztahu Čechů a Slováků, rádi bychom se dozvěděli podrobnosti kolem incidentu v Bratislavě, chtěli bychom vědět, proč nemají emigranti stejná práva na restituci jako českoslovenští občané žijící ve vlasti a proč se politickým emigrantům nedostalo oficiálního uznání za činnost ve prospěch vlasti. Zajímá nás též prezidentův názor na oficiální kritické výroky některých vládních činitelů na adresu emigrantů. Jaké státoprávní uspořádání by bylo nejvhodnější pro Moravany? Chtěli jsme lépe poznat Václava Havla jako člověka, který se stal v krátké době z vězně prezidentem a který si získal na Západě tak velkou popularitu.

Mezitím jsme se z tisku i od známých dovídali různé zprávy o náhlém odvolání československého velvyslance z Holandska. V tisku se objevily mnohé dohady: spolupráce s StB, intriky na velvyslanectví, čistka mezi diplomaty a podobně. Bylo nám to velmi divné. Měli jsme opakovaně možnost osobně poznat velvyslance doc. dr. Abraháma v krátké době jeho zdejší činnosti. Působil na nás velmi dobrým dojmem, zajímal se o lidi, vyzařoval osobní teplo, naučil se naslouchat druhým, věděl, o čem se hovoří a dovedl na různá témata hbitě reagovat. Má příjemnou paní, osobnost s neobvyklou kulturní úrovní. Jeho

názory se zdály smířlivé, snažil se dosáhnout řešení složitých problémů. Přišlo na nás jako nečekaná rána, když jsme se dověděli, že tento velvyslanec má být v krátké době odvolán, rozhodně ještě před příjezdem prezidenta Havla. Je to divná reprezentace státu, když jeho hlava přijede do rezidence velvyslance, který neexistuje. Nikdo nevěděl, kdy přijde jeho nástupce a kdo jím bude. Dokud v Haagu byli předchozí velvyslanci či úředníci velvyslanectví, kteří byli oddáni dřívějšímu režimu a jeho tajné policii či jeho ideologii, trvalo to s jejich výměnou mnohem déle. Tyto a podobné zprávy vyvolávaly v nás smíšené pocity: na jedné straně přetrvávalo radostné očekávání významného setkání, na druhé straně se stupňoval smutek a zklamání nad tím, že dosud jsme konfrontováni s metodami režimu, proti němuž nynější vláda vystupuje.

Konečně nadešel pátek. Přijeli jsme včas. Náhle zazněly klaksony, prezident Havel přijel do budovy Mírového paláce a tam bude mít projev ještě před setkáním s námi. Nejprve má pan prezident přijmout představitele různých emigrantských spolků, pak teprve budeme vpuštěni do budovy my. Kolem nás se rojili různí reportéři a filmaři z ČSFR i odjinud. Ti českoslovenští se vyznačovali nápadně alternativním zevnějškem, jako by doháněli výstřelky mládeže na Západě ze sedmdesátých a osmdesátých let.

Pana prezidenta a řadu dalších vpustili do rezidence, ostatní jsme museli čekat venku. Čekání bylo nekonečné. Pak konečně: otevřela se brána rezidence a dovnitř jsme byli vpouštěni po jednom. Snažili se kontrolovat naše zvací dopisy. Uvnitř jsme našli řadu přátel a známých, promluvili s nimi a čekali na chvíli, kdy se pan prezident objeví mezi námi. Pojednou jsme zaslechli šumění v davu: pan prezident je zřejmě nablízku. Snažili jsme se prodrat co nejblíže k němu. Nebylo to snadné, byl obklopen osobní stráží a těmi, kdo měli větší štěstí. Vypadal unaveně, působil nepřítomným dojmem. Lidé na něj volali, říkali mu každý to své, někteří mu dávali osobní dárky, jiní mu kladli otázky, a ti další nebyli schopni ze sebe něco vypravit.

Od známého jsem se dozvěděl, že se beseda konat nebude. Prý se připravovaly nepokoje, někteří prý chtěli svými otázkami provokovat,

je přítomno mnoho Slováků a ti by mohli klást nepříjemné otázky. Proto bylo nutné besedu zrušit. Byli jsme zklamáni. Tolik jsme se těšili na výměnu názorů a nakonec z toho nic není. Kde je pan prezident? Zmizel. Prý se vytratil zadními dveřmi. Je tedy otázka, zda se toto setkání vůbec mělo uskutečnit.

Pan prezident má být zítra ráno v Paříži. Naneštěstí nemá připravené letadlo, neboť pilot včera na letišti při manévrování ulomil kus křídla. Bude muset přiletět další letadlo z Prahy. Večer půjde ale pan prezident spolu se stem vyvolených do divadla v Haagu na baletní představení Jiřího Kyliána. Bude tam mezi jinými i bývalá manželka Jaroslava Hutky. Volala v davu na pana prezidenta: "Nazdar, Vašku, nashledanou večer v divadle!"

Zastavili jsme se poblíž hloučku kolem paní Olgy; hovořila klidně a soustředěně s několika ženami. Pan prezident se již neukázal. Ptal jsem se členů velvyslanectví na důvod. Je prý unavený a má velmi nabitý program, zněla odpověď. Na otázku, proč byl odvolán velvyslanec, jsme obdrželi vyhybavou odpověď. Zatím není známo, kdo a kdy sem přijede jako nástupce.

Přitočil se k nám známý lékař a vypravoval nám vtip, který měl vyjádřit jeho pocity: "Víte, to je jako když stáli ti lidé na nástupišti a najednou se kolem nich přehnal vlak. Než se vzpamatovali, bylo jim nádražním rozhlasem sděleno: Právě jste byli prohlédnuti závodním lékařem."

Bylo to překrátké, letmé setkání s člověkem, který přiletěl jakoby z neskutečna. A pak jsme šli zase každý svou cestou: on a oni tam ve vlasti, a my emigranti zde v cizině. Naše otázky zůstaly nevyřčeny a nezodpovězeny. Místo odpovědí se tedy množí dohady, místo uspokojení se zesiluje pocit zklamání. "Vlastně jsme ani nemohli víc čekat," snaží se rozum vysvětlit situaci. Zapijeme svůj smutek vínem či pivem a slivovicí. Ale co kdyby se znovu objevil... a dal se přece jen s námi do řeči? Vždyť kvůli té besedě jsme sem přece přijeli!

Čas ubíhá, blíží se konec recepce. Ale aspoň jsme ho osobně viděli. Prezident Havel miluje symboly. Toto setkání bylo symbolické: letmé, jakoby neskutečné. Nedošlo mezi námi k rozhovoru, jako

bychom zůstali dvěma oddělenými světy, jež se i nadále budou pohybovat různými směry. Procitli jsme z fantazií: bylo nám smutno. Představovali jsme si to jinak: velvyslanectví s přívětivým velvyslancem, věrohodné informace pracovníků velvyslanectví a otevřenou diskusi s panem prezidentem. Doba k tomu zřejmě ještě není zralá: náprava chyb minulosti bude zřejmě trvat déle než jsme očekávali. Jsme jen ještě více zneklidnění. A nezbyvá nám tedy než přát své vlasti i jejímu prezidentovi, aby se nakonec vše vyvíjelo co nejpříznivěji pro všechny a aby Česká a Slovenská federativní republika se časem přece jen stala důstojným a opravdově demokratickým členem sjednocené Evropy.

Polygon, březen 1991

4. Co s emigrantskou minulostí?

(Kádrové úvahy v roce 1991)

Zanedlouho uplynou dva roky od památného 17. listopadu 1989, kdy v naší vlasti po více než čtyřiceti letech opět zazářil plamen svobody. Čekali jsme na tuto chvíli mnoho let - ve vlasti i v emigraci - někteří z nás se již vzdali naděje, že se to za našeho života ve vlasti k dobrému obrátí. Tentokrát vyhráli optimisté: studenti uctívající památku Jana Opletala dali první podnět k revoluci, jež se v průběhu událostí zahálila do sametu.

Procitli jsme jakoby ze snu: Husák rezignoval, Havel byl zvolen prezidentem, otevřela se nová stránka dějin Československa. Již v prvních dnech po revoluci bylo vydáno oficiální prohlášení k emigrantům, v němž byli vyzváni, aby se nebáli navštívit svou vlast. Podnikli jsme záhy první cesty do vlasti: někteří po více než čtyřiceti letech, jiní po více než dvaceti letech. Odešli jsme z vlasti mladí s malými dětmi, vraceli jsme se s dospělými dětmi. Setkání s minulostí bylo dojemné; příbuzní, přátelé, spolupracovníci a známí nás vítali, jako bychom se vrátili z dlouhé dovolené. Nalezli jsme vlast hospodářsky zuboženou, politicky ve stavu znovuzrození. Lidé byli k sobě ohleduplní, vyzařovalo z nich nadšení nad tím, že se to snad přece jen podařilo.

Do této idylky však začaly záhy pronikat předzvěsti horších časů: závist, neporozumění a nedůvěra. Z oficiálních míst bylo řečeno, že "po roce 1968 nikdo nemusel emigrovat". Postupem doby jsme se stali čím dál tím méně vítanými hosty ve vlastní vlasti. Počáteční nadšení na obou stranách se měnilo v rozčarování. Stali jsme se postupně opět cizinci, kteří přijížděli do vlasti hledat vlastní minulost a oživit si vzpomínky. Při dalších návštěvách byli mnozí emigranti konfrontováni s poznámkami, jež se obsahem vůbec nelišily od toho, co se v dobách totality oficiálně tvrdilo o emigrantech. Bylo nám dáváno najevo, že se o událostech ve vlasti nemůžeme kriticky vyjadřovat, poněvadž jsme tam v těžkých dobách nebyli a místo účasti na domácím odboji jsme se váleli ve zlatě na Západě. Naše názory, zkušenosti a rady byly přijímány se skepsí. Očekávalo se, že vlasti pomůžeme především finančně a že se vynasnažíme využít svého vlivu k tomu, aby vlast získala finanční výhody na Západě. Prvních svobodných voleb se zúčastnit nemůžeme, pokud nemáme český pas a pokud v té době se nebudeme zdržovat ve vlasti.

Odcizený majetek požadovat nemůžeme, pakliže nejsme občany s platným československým pasem, pokud jsme nejméně půl roku nebydleli v ČSFR, pokud jsme nebyli vypsáni z občanského rejstříku obce, v níž máme v emigraci trvalé bydliště a pokud... (další podmínky přijdou zřejmě později). Jako cizinci musíme při návštěvě ČSFR v hotelích platit nejméně dvakrát tolik jako český občan za nocleh, dostaneme snadněji pokuty za dopravní přestupky, i když jsme se jich nedopustili a naše příspěvky do novin či časopisů budou jen s obtížemi uveřejňovány. Přijedeme-li auty, budeme se muset bát, aby z nich něco nezmizelo. "Člověk aby se v Praze bál říct, že je emigrant," povzdechl si nedávno jeden z nás.

Dostáváme se čím dál tím více do vnitřního rozporu: jsme zmítáni mezi pocity ulehčení a zklamání. Ulehčení nad tím, že se naše vlast pozvolna řadí mezi svobodné národy, zklamání nad tím, že postoj oficiálních míst a některých občanů k emigrantům se v mnohém podobá odmítavému postoji komunistů. Zatímco dříve byly o emigrantech rozšiřovány pověsti, že mnozí z nich na Západě hynou v bídě, jsou v posledních letech běžné názory, že emigranti jsou vesměs

boháči, kteří si mohou vše dovolit. Opakované návštěvy ve vlasti vedly u mnohých k procitnutí ze snů, k vystřízlivění.

Holandané se svých českých přátel často ptají, zda se vrátí do svobodné vlasti. Domnívají se, že každý se ke staru rád vrací do rodné země tak, jako to činí mnozí z nich. Při takové otázce je nám těžko: mohou tazatelé porozumět tomu, že mnozí z nás se obávají vrátit se do vlasti, poněvadž současnou situaci tam nepovažují za dostatečnou záruku klidného stáří? Známi, přátelé i někteří příbuzní radí emigranty často do "pořadníku" v případě, že by požadovali nějaké výhody, jako je přidělení bytu, navrácení majetku a podobně. Jedná se s nimi jako s občany přinejlepším druhého řádu.

Co máme dělat se svou minulostí v emigraci? Jak máme žít dále?

Kde je domov náš? ptají se mnozí z emigrantů. Značnou část života strávili v cizích zemích s nadějí, že až se to ve vlasti obrátí k lepšímu, že se vynasnaží ze všech sil jí pomoci, případně se i do ní vrátit. Zdá se, že ve vlasti o emigranty tolik nestojí. Emigrant musí zůstat v pozadí: v očích mnohých se provinil tím, že vlast v těžkých dobách opustil a musí tedy podle Viktora Dyka v cizině zemřít. Někteří vedoucí představitelé státu, jakož i někteří občané, považují emigraci za zradu, vypočítavost, projev egoismu a touhy po materiálních statcích, dále za zbabělý útěk do bezpečí, vyhnutí se odpovědnosti a za nerozvážnost. Přitom není dělán rozdíl mezi těmi, kdož vlast opustili, mezi jejich motivy a mezi jejich činy pro vlast v době emigrace. Zdá se, že dnes by se Komenský, Škroup, Mysliveček, Masaryk, Hostovský, Beneš a Štefánik, jakož i řada dalších významných emigrantů nemohli aktivně zúčastnit kulturního či politického života v osvobozené vlasti.

Všichni máme svou minulost: ti doma i ti, kdo se uchýlili do emigrace. Co máme dělat s vlastní minulostí? Kádrovat ji či lustrovat? Zapomenout, zapřít, či uchovávat ji ve spisech? Hodnotit ji či ponechat bez kritického posouzení? Kdo to vlastně z nás s vlastní dobře myslel a dosud dobře myslí? Kdo a co pro vlast v emigraci vykonal? Tyto a mnohé další otázky se nám vtírají do mysli. Někteří emigranti se snažili využít práva občana ČSFR nahlédnout do svého kádrového

materiálu uloženého na velvyslanectví. Někteří v Den Haagu na velvyslanectví slyšeli, že takový materiál neexistuje, anebo že se ztratil. Naskytá se přitom další palčivá otázka: Jak dlouho ještě budou staří komunisté věrní totalitnímu systému zaujímat klíčová postavení na velvyslanectví v Den Haagu a jinde? Jak dlouho ještě bude brzděn vývoj ke skutečné demokracii v ČSFR?

Zanedlouho bude naše vlast dva roky svobodná: poslední sovětský voják již opustil území ČSFR. Blíží se druhé svobodné volby. Jak se bude dále vyvíjet vztah naší osvobozené vlasti k emigrantům, z nichž mnozí se o tuto znovunabytou svobodu zasloužili? S napětím čekáme na řešení těchto pro nás tak palčivých otázek. - Dočkáme se?

Okno, podzim 1991

5. Jan Amos Komenský a poslání soudobého českého a slovenského exilu

VII. vědecko-populární sympozium Spolku Čechů a Slováků v Nizozemí

Úvod

V těchto dnech vzpomínáme čtyřstého výročí narození Jana Amose Komenského, "Učitele národů". Připomínáme si toto světové kulturní výročí proto, že se tato osobnost zapsala do kulturních dějin celého lidstva jako velký pedagog, psycholog, teolog a myslitel.

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1992 na jihovýchodní Moravě. Podobně jako u Williama Shakespeara není ani u Komenského přesně známo, v které obci se narodil. Na Uherskobrodsku bývalo v dobách, kdy jsem tam žil a studoval, i dnes mnoho laiků, kteří se horlivě zabývali sbíráním materiálu, aby mohli dokázat, že se Komenský nepochybně narodil v jednom ze tří míst, jež se o tuto čest ucházejí: v Uherském Brodě, v Nivnici, anebo v Komné. Osobnost Komenského zřejmě už od samého narození vyvolávala názorové spory mezi různými skupinami lidí, přestože se Komenský až do své smrti ne-

únavně snažil zamezit sporům a válkám mezi jedinci, skupinami a národy.

V jednom se dnes shodujeme všichni: Komenský byl a je největším synem českého národa, jenž si svou houževnatou, systematickou a cílevědomou prací vydobyl uznání v celém kulturním světě. Svými názory, myšlenkami a iniciativami předběhl svou dobu o celá staletí a my dnes musíme s určitým studem přiznat, že mnohé z jeho díla dosud nebylo uskutečněno. Stále ještě zůstáváme odkazu Komenského mnoho dlužni.

Skutečnost, že čtyřstého výročí narození Komenského vzpomínáme právě v holandském Naardenu, není náhodná. Komenský prožil více než polovinu svého života v exilu poté, co byl nucen opustit svou milovanou vlast, aby si uchoval vlastní život a aby mohl nadále svobodně myslet a tvořit v prostředí, jež mu to umožní. Není to náhoda, že za místo svého posledního pobytu zvolil Holandsko; v jeho době bylo Holandsko zemí optimálních podmínek duchovních i materiálních, zemí ekonomického rozkvětu, jež se nebála poskytnout přístřeší těm, kdo byli ve vlasti pronásledováni. Bohatý kupec De Geer si zřejmě Komenského oblíbil a poskytl mu své finanční prostředky, přístřeší a svou přízeň, za což mu byl Komenský velmi vděčen. Zde v Holandsku poprvé vyšly sebrané spisy Komenského, v Amsterdamu 15. listopadu 1670 Komenský zemřel a zde v Naardenu je pohřben.

Valonský kostelík v Naardenu darovala holandská vláda Československu, je to vlastně jediné československé území v Západní Evropě. Na tomto místě se po mnohá desetiletí scházeli i střetávali Češi a Slováci z vlasti i ze zahraničí. Každý se hlásil ke Komenskému v dobách dobrých a zejména v dobách zlých. Hrob Komenského se stal poutním místem nepochopených, ohrožených a pronásledovaných, kteří se sem přicházeli poklonit památce největšího českého exulanta a svěřit se mu se svými strastmi a starostmi. Zejména v období pohrom ve vlasti sem houfně přicházeli ti, jimž bylo ublíženo, aby alespoň v duchu pohovořili s velkým člověkem, vyhnancem, který navzdory svým osobním tragediím dovedl vytvořit dílo, jež přetrvalo věky. Knihy návštěvníků jsou plny zápisů, v nichž si vylili své srdce zejména v obdobích fašistické a komunistické persekuce.

Živý Komenský lidi rozdvojoval, mrtvý Komenský je sjednocoval. Komenský svým významem přesáhl hranice své vlasti a evropského kontinentu. Stal se světoobčanem v nejkładnějším slova smyslu; to, co nemohl uskutečnit pro svůj národ ve vlasti, vytvořil v cizině pro jiné národy v naději, že se výsledky jeho práce po letech přece jen dostanou k těm, pro něž byly především určeny: k jeho Čechům, Moravanům a Slovákům. Svým vlastenectvím se stal Komenský nadnárodním, svou činností v exilu se nejvíce zasloužil o svoji vlast a o svůj národ.

Komenský v exilu

Kritickou událostí v životě Komenského byla tragická bitva na Bílé Hoře v roce 1620. Komenskému bylo tehdy 28 let, byl kazatelem ve Fulneku, oženil se a založil rodinu. Své spisy psal česky a latinsky. Snažil se v nich prohloubit a propracovat školu moudrosti, jíž je svět, tím, že povede lidi k poznávání přírody, Písma a člověka.

Po bělohorském vítězství císaře z rodu Habsburků začala rekatolizace českých zemí spojená se soustavným pronásledováním nekatolíků. Komenský se musel s rodinou nejprve odstěhovat do Přerova, později se musel skrývat. Ztratil majetek a jeho knihovna byla veřejně spálena. Jeho manželka a mladší syn zemřeli na následky epidemie. Komenský se ukrýval ve vlasti na různých místech a nepřestával tvořit. V roce 1627 byla vydána nová ústava Obnoveného zřízení zemského, která v českých zemích znemožnila život protestantů. Za těchto okolností byl Komenský nucen odejít do exilu. Odešel se svou druhou ženou a dcerkou ve věku 36 let.

V exilu žil pak Komenský až do své smrti v 78 letech a nepřestal věřit ve zvrát k lepšímu ve vlasti a ve svůj návrat do ní. Uchýlil se nejprve do Polska, pobýval v Anglii, ve Švédsku a v Maďarsku. Poslední část svého života trávil v Nizozemí.

Na první pohled je zřejmá analogie mezi osudem Komenského v sedmnáctém století s osudem tisíců exulantů ve staletích, jež následovala, zejména pak ve dvacátém století. Vítězství absolutistických režimů a netolerantní ideologie vedla opakovaně k vyhoštění či k nucenému odchodu těch, kdo se útlaku a násilí nechtěli podrobit. Ti,

kteří první dobu nejhorší persekuce přežili ve vlasti, byli vyhnáni do ciziny, kde často museli žít jako psanci mnoho let, než se jim podařilo uchytil se. Jiní odešli z vlasti z vlastního rozhodnutí a usadili se jako exulanti v různých zemích Evropy a v zámoří.

Komenský měl při svém tragickém osudu štěstí v tom, že měl ideu, myšlenky, víru a jasný cíl, pro který nepřetržitě pracoval. Jeho pracovní elán a tvořivost nebyly narušeny ani nuznými životními podmínkami, ani tragickými nehodami, jimž byl často vystaven. Více než polovinu života strávil Komenský mimo svou vlast, přičemž nikdy k ní neztratil duchovní pouto. Vlast a exil tvořily v jeho životě jednotu směřující k témuž cíli: pomoci vlastnímu národu a převychovat člověka ve smyslu hlubšího poznání víry a úcty k bližnímu. K zvládnutí nadlidského úkolu hledal Komenský životní jistotu, kterou nakonec objevil v sobě samém, ve svém srdci a ve své pevné víře.

Svým životem dal Komenský příklad těm, jež ve svých spisech poučoval. Ukázal, že pevná víra spojená s ušlechtilým cílem a s neobvyklou pracovitostí tvoří základ monumentálního díla ku prospěchu národa a celého lidstva. Smyslem exilu Komenského bylo tedy navázat na myšlenky, ideály a cíle formulované ve vlasti a pokračovat v jejich uskutečňování v cizině. Pobyt ve vlasti a v cizině tvoří v životě Komenského jednotu, jež narušila kontinuitu jeho tvorby a nezměnila podstatným způsobem smysl jeho života.

Komenský a smysl soudobého exilu

Komenský charakterizuje svůj život jako neustálé putování. Je poutníkem, který hledá "jedno potřebné", jež by ho mohlo vyvést z labyrintu života. Nachází je v hledání pravdy a spravedlnosti, svobody, řádu a svornosti, v zajištění míru mezi lidmi nenásilně a s láskou, v pracovitosti, trpělivosti a snášenlivosti, jakož i ve snaze o životní moudrost, která znamená správný vztah k přírodě, k lidem a k Bohu.

Pobyt v cizině roznítil touhu Komenského po vlasti, jakož i jeho lásku k národu, který si začal idealizovat. Vlastní národ se mu začal jevit národem vyvoleným, k němuž se obracel slovy: "Živ buď, národe, posvěcený Bohu a neumírej!" Pronesl také k němu památnou věštbu, již citoval prezident Havel ve svém prvním novoročním pro-

jevu po svém zvolení: "Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu vláda věcí tvých se k tobě zase navrátí, ó lide český!" Za všech okolností, i za nejpříznivějších životních podmínek, však zůstal Komenský věrný sám sobě, svým názorům a svým morálním principům. Opustil vlast, aby nemusel opustit svůj národ a jeho tradice.

Láska k vlasti, touha po návratu a nezdolná naděje byly a jsou příznačné také pro novodobé exulanty, kteří proti své vůli byli donuceni opustit svou vlast. Odcházeli s těžkým srdcem, tenkrát i v 1948, 1968 či později, a zanechali ve vlasti své příbuzné, přátele, svůj majetek a zaměstnání, kus svého života. Odcházeli tenkrát i v tomto století do neznáma s pocity úzkosti a nejistoty. Odešli, aby v cizině začali znovu žít, aby vybudovali novou existenci pro sebe a pro svou rodinu, aby umožnili dětem život ve svobodné společnosti. Odešli, aby v zemi, v níž se usadí, informovali své spoluobčany o událostech ve své staré vlasti, aby jim popsali historické zásluhy svého národa i jeho tragický osud. Odešli, aby propagovali dobré jméno svého národa a jeho kultury v zahraničí. Odešli s nadějí, že takto budou moci nejlépe přispět k udržení dobrého jména své vlasti a k jejímu osvobození od tyranie.

V tomto století se neustále množí počet osob, jež opouštějí svou vlast, aby se dočasně či natrvalo usadily v jiné zemi. Dosud jsou každoročně vyháněny tisíce lidí z nejrůznějších důvodů z jejich vlasti. Daleko větší je však počet těch, kdo se sami rozhodli svou vlast opustit, ať už donuceni okolnostmi, anebo dobrovolně z nejrůznějších důvodů osobních i veřejných. Vyhradili jsme pojem exulant (uprchlík) pro ty jedince, kteří se z vlastní vůle rozhodli svou vlast opustit, přičemž jejich rozhodnutí bylo ovlivněno především motivy politickými, ideologickými nebo náboženskými. Mezi Čechy v Nizozemí je v současné době převážná většina emigrantů, přistěhovalců, kteří sem přišli z vlastního dobrovolného rozhodnutí, přičemž jejich motivace byla především ekonomická anebo pracovní.

Kromě toho bydlí v Nizozemí řada vystěhovalců, kteří sem přišli z důvodů rodinných a konečně jsou zde osoby, které z důvodů služebních dočasně změnilo místo svého pobytu. Komenský je typický příklad exulanta, který se pod vlivem politických poměrů ve své vlasti

nuceně rozhodl ji opustit. Jeho motivy byly především náboženské a politické. Za své názory a ideály byl Komenský ochoten přinést oběti. Svým pobytem v cizině se snažil vytvořit podmínky, jež by mu umožnily jeho myšlenky sepsat a ideály uskutečnit. Neopustil svou vlast ze zbabělosti, vypočítavosti či prospěchářství. Jeho rozhodnutí odejít z vlasti bylo spíše výrazem osobní statečnosti a odhodlání, jež přemnoží jeho spoluobčané ve vlasti neměli.

Komenský nepřestával doufat, že se někdy bude moci do své vlasti vrátit a v exilu nepřestal pro svůj národ pracovat. Pro svůj návrat však kladl určité podmínky, jež nejlépe vyjádřil ve svém proroctví. Teprve splněním jeho obsahu se dle Komenského ve vlasti vytvoří situace, jež exulantům umožní vrátit se a ukončit jejich putování po cizině. Jaké jsou to podmínky? "Že se vláda věcí tvých k tobě zas navrátí, ó lide český!" Stalo se tak v naší vlasti? Přes ujištění, jehož se občanům České a Slovenské federativní republiky dostalo od prezidenta Havla 1. ledna 1990 jsme po více než dvou letech nucení konstatovat, že se tak v mnoha ohledech dosud nestalo. Dosud jsou na důležitých místech ve státním aparátě mnozí, kdo tam byli v době totality, dosud si tito lidé udržují moc a vliv na řízení státních záležitostí. Zatím stále ještě nedošlo k úplné rehabilitaci exulantů, k veřejnému ocenění jejich zásluh o návrat demokratického zřízení ve vlasti a jejich činnosti v zahraničí v dobách temna. Stále ještě nemají exulanti v cizině volební právo, i když jsou mnozí z nich dosud občany ČSFR. Stále ještě je restituce jejich zabaveného majetku zákonem vázána na řadu často nesplnitelných podmínek, které exulanty ponižují a diskriminují a zbavují je základních lidských práv. Poprvé v dějinách Československé republiky jsou exulanti postaveni na úroveň občanů druhého řádu, kteří nesmějí mluvit do záležitostí své staré vlasti, předávat své zkušenosti, radit či spoluzrozhodovat, pokud nesplní podmínky, jež jim úřady ČSFR ukládají. Jejich myšlenky, názory a iniciativy jsou ve vlasti často zamlčovány a negovány.

Politická rozhodování o zákonodárství ve vlasti se utvářejí jen velmi pozvolna, přijaté zákony jsou často nedokonalé a navíc při provádění mnohdy sabotovány přívrženci starého režimu. Soukromá

iniciativa občanů je často bržděna. Politické strany se organizují jen s velkými obtížemi. Množí se případy korupce a anarchie, vláda věcí lidu se často stává bezvládním. Prezident Havel v této souvislosti opakovaně hovořil o morální krizi národa.

Zdá se, že mnozí jsou opilí svobodou, přičemž si každý tu svobodu představuje jinak. Někdo jako bezmeznou možnost rychle se obohatit bez práce, jiný jako neomezený nárok na to nejlepší, co je k dostání, a konečně další jako svobodu asociálního chování a užívání brutality k dosažení vlastních sobeckých cílů.

Kdy bude možno skončit exil a jaké je jeho poslání v současné situaci?

Záhy po sametové revoluci prohlásil Pavel Tigrid, že exil skončil. Více než dva roky po 17. listopadu 1989 si toto tvrzení netroufám opakovat. Dle mého názoru může exil skončit teprve tehdy, až mu pro to vlast poskytne přijatelné podmínky. Tyto podmínky musí především obsahovat vymýcení příčin, pro které exulanti před mnoha lety museli opustit svou milovanou vlast. Musí být uskutečněny základní podmínky demokracie, základní lidská a občanská práva, a je nezbytné, aby exulanti byli veřejně rehabilitováni, aby tak byly alespoň částečně odstraněny křivdy na nich napáchané. Ptám se v této souvislosti, zda by se Komenský za současné situace v ČSFR do vlasti vrátil a zda by měl možnost jako rovnoprávný občan zasahovat do "věcí lidu českého". Dostáváme se takto do zcela paradoxní situace: mateřská země, vlast, udržuje exulanty v exilu a znesnadňuje jim často pracovat v cizině aktivně pro národ ve vlasti.

Co je nutno dělat, aby se dosáhlo nápravy ve smyslu Komenského? Je především třeba v jeho duchu hledat pravdu a spravedlnost, rozlišovat mezi těmi, kdo z vlasti odešli a uznat, že někteří z nich se v cizině o vlast zasloužili. Posléze je také třeba snažit se vytvořit základ pro porozumění a spolupráci mezi těmi členy národa, kteří zůstali ve vlasti, a mezi těmi, kteří odešli ať už z donucení anebo z vlastního rozhodnutí z politických, náboženských či ideologických motivů. Jejich rozhodnutí je třeba respektovat jako volbu svobodného člověka

a občana a nikoli veřejně bagatelizovat výroky o tom, zda někdo musel či nemusel odcházet. Svoboda rozhodování patří k základním principům demokracie, jimž se všichni musíme znovu učit.

Život a dílo Komenského jsou příkladem uskutečnění aktivní cesty do svobodné Evropy. Komenský věděl, že tato cesta je obtížná a že vede především přes změnu mentality lidí převýchovou a nikoli přes tvrdou valutu a zapojení do mezinárodních organizací. Morální výchova lidí a návrat k trvalým lidským hodnotám jsou přitom důležitější než nákupní horečka či hromadění peněz. Komenský nás učí, že návrat do svobodné demokratické Evropy nelze uskutečnit používáním metod z období totality. Komenský, jeho život, exulantství, jakož i jeho dílo jsou nejlepším důkazem toho, že exulanti mohou být velkým přínosem pro vlast i pro národ. U příležitosti jeho čtyřtých narozenin by z toho měly být vyvozeny důsledky, jež by emigrantům navrátily jejich lidská práva a důstojnost, a umožnily jim dále žít ve vlasti i mimo ni jako rovnoprávní členové národa, k němuž se vnitřně nepřestali hlásit.

Smyslem a posláním soudobého českého a slovenského exilu v nynějším období budování nových demokratických tradic České a Slovenské federativní republiky je dle mého názoru především navázat na odkaz Komenského, to znamená aktivně se podílet na znovuzrození morálních principů, na nichž byla v roce 1918 založena Československá republika, a nepřestávat se zasazovat o to, aby tyto principy byly uvedeny do každodenní politické a životní praxe ve vlasti. Demokracie je dle Masaryka diskuse, a k té je nutná výměna názorů a respekt pro oponenta. Je nutno dbát o to, aby rozdíl mezi hezkými slovy politiků a jejich činy, mezi fantazií a realitou byly co nejmenší. Jde především o pravdu historickou i současnou, o spravedlnost, svobodu a lidství. Na těchto principech byla Československá republika budována a státy se udržují jen těmi principy, z nichž vznikly.

Po více než padesáti letech nacistické a komunistické poroby bude nutno tyto principy znovu objevit a zasadit do podvědomí lidí, jakož i do jejich života. K tomu je především nutná převýchova lidí, změna jejich postojů i myšlení, jakož i výchova k demokratickému soužití založenému na víře v Boha a v člověka tak, jak to hlásal Komenský. Bude to dlouhý a namáhavý proces. Dokud se však podstatným způso-

bem nezmění mentalita lidí ve vlasti, neskončí poslání exilu jakožto strážce odkazu Komenského, svědomí národa a ochránce jeho tradic. Nezapomínejme na to, proč někteří z nás před mnoha lety museli z vlasti odejít. Bylo to především proto, že se naše vlast stala obětí totality, která vymýtila principy, jež byly základními kameny jejího zrodu. Neredukujme proto tyto vztahy mezi exilem a vlastí na otázky materiální.

Je třeba jít dále, najít si místo v soudobém světě a současně navázat na tradice Husa, Komenského a Masaryka. Na obnově těchto tradic ve vlasti je třeba usilovně pracovat nejen doma, nýbrž i v zahraničí. Zde se naskytá možnost plodné a tvořivé spolupráce těch, kdo zůstali ve vlasti, s exulanty, kteří získali mnoho cenných zkušeností za léta života v demokratických zemích na Západě.

Změna oficiálního negativního postoje k exilu a důsledná morální rehabilitace exulantů jsou nezbytné podmínky pro plodnou spolupráci exilu s vlastí. Vděčíme Komenskému za to, že nám ukázal cestu, po níž je třeba jít. Snažme se proto společně tuto cestu sledovat.

Naarden, 17. 5. 1992

Ve zkrácené formě publikováno
v Univerzitě, Revue MV v Brně, 5, 1992

6. Tři roky po...

Blíží se 17. listopad. Naskytá se výborná příležitost k zamyšlení nad výsledky "sametové revoluce", od níž jsme si všichni tolik slibovali. Základní problémy státu však zůstávají prakticky nevyřešeny. Je to smutná bilance; "sametová revoluce" se stala "revolucí zklamaných nadějí". Jak se to vše mohlo stát? Jakých omylů se dopustili ti, kdo se ujali řízení státu? Co přehlédli a co zanedbali? Co se dá ještě napravit a jak je nutno postupovat?

Tyto a mnohé jiné otázky si kladou přemnozí občané ČSFR a větší na emigrantů, žijících v zahraničí, jimž osud vlasti není lhostejný.

Lze to, co se stalo, nazývat revolucí v pravém slova smyslu? Šlo zde nesporně o urychlení společenského vývoje pokojnou cestou

a o postupnou výměnu četných osobností, které převzaly odpovědnost za řízení státu a společnosti, nedošlo však k naplnění ideálů, jež stojí v pozadí každé revoluce. Nesplnil se odkaz Husův, Komenského a Masarykův. Pravda zvítězila jen zdánlivě, vláda věcí se nevrátila lidu českému a slovenskému, u moci zůstalo přemnoho z dřívějších mocipánů. Revoluční změny potřebují určitou rychlost, kterou v průběhu času nesmějí ztratit a samet brzdí rychlost a intenzitu nezbytných společenských změn. Samet je lesklý, při použití se rychle opotřebovává a zastará.

Zvykli jsme si psát a hovořit o rozkladu a zániku komunismu a o postkomunistické společnosti. Na vývoji událostí v Československu, Jugoslávii, Rusku a v jiných státech ve střední a východní Evropě lze však názorně ukázat, že komunismus jako systém a ideologie mrtev není a že se dosud snaží znovudobýt to, co v různých zemích ztratil, všemi prostředky, jež dosud má k dispozici. Dle mého názoru je komunistická ideologie zejména v leninské podobě návodem, jak dobýt moc, jak si ji udržet, případně jak ji po ztrátě znovu získat. Nelze počítat s tím, že po více než čtyř desetiletích marxisticko-leninsko-stalinské indoktrinace následky této nucené převýchovy tří generací v ČSFR náhle zmizely. Nechceme-li tedy zavírat oči před realitou, je nutno si přiznat, že komunismus se po počátečním šoku v Československu vzpamatoval, že se mnozí staří komunisté reorganizovali a vstoupili do opozice legální a ilegální.

O co jde komunistům především? O moc ekonomickou, politickou a společenskou. Podíváme-li se kriticky na vývoj v uplynulých třech letech v Československu, zjistíme s jistým překvapením, že bývalí vlivní a oddaní komunisté nejen že nebyli potrestáni, nýbrž že si udrželi či dokonce zlepšili své pozice. Mnozí z nich se stali podnikateli, jiní pronikli do státního aparátu, zejména na zastupitelských úřadech, avšak také ve státní administrativě, bezpečnosti a v úřadech vojenských. Nastalo tedy po "sametové revoluci" jakési přeskupení sil komunistů se snahou terminologicky oklamat Západ a vyvolat anarchii ve vlastní zemi. Nelze zatím přesně napsat, do jaké míry byly tyto snahy mezinárodně koordinovány a plánovány. Jisté je však, že když

komunismus neuspěl rozvrátit Západ vojensky či ideologicky, pokouší se nyní proniknout do západní ekonomiky a narušit ji. Staré přání, aby kapitalismus financoval komunismus a pomáhal jej vybudovat, se objevilo v nové podobě.

Je známo, že marxismus nikdy nerozpracoval vlastní etiku a psychologii. Dnes je jasné, proč. Marxismus je proti stálým a věčným principům a hodnotám, ať už je to zásada, pravda, morální přesvědčení anebo Bůh. "Vše plyne, vše se stále mění", a tedy i pohnutky našeho jednání. Cíl posvěcuje prostředky a vše je třeba posuzovat z hlediska třídních a jiných bojů a konfliktů. Marxismus je filozofie konfliktová, vychází z neustálých dialektických protikladů a vylučuje trvalou harmonii či smír. Bylo by tedy více než naivní předpokládat, že by marxisticko-komunistická ideologie upustila od svých původních cílů: získání moci a nadvlády ve světě. Sledujme jen oživení nacismu a jeho ideologie v Německu a v jiných zemích, přičemž doba oficiální totalitní vlády nacismu byla podstatně kratší než éra komunistické totality.

Dospíváme konečně k názoru, že termín "sametová revoluce" je *contradictio in nomine*, čili nesmysl. Po 17 listopadu 1989 byla v ČSFR slyšet nová rétorika: demokracie, humanismus, svoboda, víra atd. Skutečnost však za těmito ideály velmi pokulhává; po krátkém období sbratření a nadšení se objevilo období rozčarování a zklamání. Mnozí občané si zredukovali pojem demokracie a svobody na německou marku, luxusní automobil, moderní dům s velkou zahradou, moderní chatu a cestování. V krátké době se úžasně zvýšil počet kriminálních deliktů a Praha se stala jedním z nejméně bezpečných měst v Evropě. Zločinci se začali rychle organizovat, poctiví lidé sublimovali své zklamání v intenzivní péči o rodinu a ve snaze udržet či zvýšit svou životní úroveň a hromadit majetek v době pokračující morální, společenské a ekonomické inflace. Morální krize se prohloubila, podnikatelské nadšení se zvětšilo.

O skutečné revoluci v listopadu 1989 tedy uvažovat nelze. Ze společenského nadšení zbyl jen ošoupaný samet a pokřivené charaktery. Šlo o to, aby se vlk nažral a koza zůstala celá, a přitom se koza

Dobrovolné z vlastního rozhodnutí	Dobrovolné z vlastního rozhodnutí	Dobrovolné z vlastního rozhodnutí	Dobrovolné z vlastního rozhodnutí
služební	rodinný	ekonomický	ekonomický
zájem podniku či instituce	sňatek, rozížení rodiny	nevyhovující pracovní podmínky, malé možnosti vzdělání	nizká životní úroveň, nezaměstnanost za určitých podmínek
je, návrat žadatel	je, někdy s podmínkami	je	je, eventuál. za určitých podmínek
Evropa, zámorí	Evropa, zámorí	Evropa, zámorí	Evropa, zámorí
krátkodobé, dlouhodobé	krátkodobé, dlouhodobé	krátkodobé, dlouhodobé	krátkodobé, dlouhodobé
plnění úkolů	sňatek, sjednocení rodiny	kariera, zlepšení kvalifikace	zvýšení životní úrovně
dočasná místa pobytu	vystěhovalec	emigranti, přestěhovalec	emigranti, přestěhovalec

Opuštění vlasti (emigrace)

Název	Cíl emigrace	Trvání pobytu	Místo pobytu	Možnost návratu	Situace vevlasti	Motiv	Možnost rozhodnutí
vyhnanec	sebezachování, boj proti politickému systému	dlouhodobé	Evropa zámorí	není, návrat nežádoucí	persekuce, diskriminace, reálná hrozba	politický, ideologický, náboženský	Nedobrovolné z rozhodnutí jiných
exulant uprchlík	zachování principů a přesvědčení; boj za obnovu demokracie	dlouhodobé	Evropa zámorí	není, eventuálně za určitých podmínek	diskriminace, potenciální hrozba	politický, ideologický, náboženský	Dobrovolné z vlastního rozhodnutí

nažrala a vlk pošel. Humanistické projevy státníků se stále více vzdalovaly od společenské reality. Lidé odcházeli z vlasti nebo se znovu uchýlili do vnitřní emigrace. Narostl počet těch, kdo zatoužili po plných hmcích egyptských. Komunisté se přejmenovali na socialisty a nalézají čím dál tím více spojenců. Ve volbách získali více než 14% hlasů, stali se silou, s níž je třeba počítat. V této fázi se rozhodli blokovat, odkládat a sabotovat, co se dá. Boj se zостřil, pravomoc volených orgánů se zmenšila.

Ptám se, co je toho všeho příčinou: diletantismus s naivním humanismem a idealismem, bezmocnost a neschopnost či sabotáž, organizovaná i neorganizovaná u vedoucích činitelů a netečnost, lhostejnost, sobectví a pohodlnost občanů, zvyklých na to, že strana a stát za ně vše zařídí?

Obávám se, že se na vývoji v uplynulých třech letech podílely všechny tyto faktory. Lidé v ČSFR si zatím zřejmě dostatečně neuvědomují, že nejen za nabytí svobody je třeba bojovat, nýbrž i za její udržení.

Čtenářům se moje hodnocení uplynulých tří let od památného 17. listopadu bude asi zdát příliš pesimistické, bezvýchledné a deprimující. Tuto domněnku jsem však vyvolat nechtěl. Nepřestávám si vážit vzácné iniciativy studentů a umělců, zamysleme se však vážně nad chybami a omyly, které vedly k tomu, že za tři roky nebylo zdaleka dosaženo toho, co si převážná většina nás ve vlasti i mimo ni přála. Cesta ke skutečné demokracii, svobodě a k integraci do Evropy je dosud stále bržděna faktory, které jsem se pokusil popsat. Domnívám se, že pro budoucnost bude nutné nepodceňovat komunistickou ideologii a strategii, poznávat ji, odhalovat ji, pranýřovat ji a zneškodňovat. Spolu s tím bude nutné vypracovat vlastní cestu k demokracii, znovu formulovat a osvětlit základní ideály a hodnoty Masarykovy a současné moderní demokracie, převychovat občany a objasňovat jim, že vývoj i udržení demokracie v ČSFR je především věcí odpovědnosti každého z nich a že demokracii nelze redukovat jen na hodnoty materiální. "Demokracie je diskuse", hlásal Masaryk. Chci k tomu dodat: "Ze slov se musí rodit společná rozhodnutí a po nich musejí

následovat činy." Jen takto může být zaručen další rozvoj zdravé funkční demokracie v naší vlasti v dalších letech.

Polygon, podzim 1992

7. Psychologické problémy emigrace

(Retrospektiva v roce 1992)

1. Úvod

Otázky spojené s emigrací jsou v současné době velmi aktuální, neboť čím dál tím více lidí opouští svou vlast z donucení, anebo dobrovolně a hledají domov v jiné zemi. V této práci se pokusím shrnout své osobní zážitky a zkušenosti v emigraci v uplynulých třicetiletých letech. Informace budu čerpat především ze svých článků a přednášek na toto téma, jež jsem uveřejnil v emigrantském časopise "Okno dokořán" (později "Okno") v Holandsku. Zabýval jsem se průběžně s několika delšími přestávkami aktuálními problémy emigrace, tak jak se postupně vyskytly u mne samotného, u osob v mém okolí a u těch, kdo se ke mně obrátili o pomoc. Používal jsem tedy introspekce, pozorování chování jiných, rozhovoru a reflexe. Jako exulant-psycholog jsem od samého počátku svého pobytu v Holandsku sledoval tyto problémy především v konkrétních souvislostech, avšak také v dostupné odborné literatuře. Takto vznikla řada článků a přednášek, dokumentů, jež zrcadlí proces emigrace a problémy s ní spojené. V této práci se chci zaměřit na otázky terminologické, na psychologické aspekty procesu emigrace z hlediska normálního průběhu a psychopatologie a konečně na situaci exulantů a emigrantů po sametové revoluci v ČSFR v listopadu 1989.

2. Terminologie

Opuštění vlasti patří bezesporu k závažným zážitkům životním (life events), jež dlouhodobě či natrvalo poznamenávají život jedince, jeho okolí a mnohdy i jeho potomků. Frankl (1961) řadí opuštění vlasti k mezním situacím životním, jako jsou například přírodní katastrofy,

války a pobyt v koncentračních táborech. Opuštění vlasti, ať již z jakýchkoli důvodů, lze považovat za proces, dlouhodobě zatěžující individuuum (stres) tím, že je staví do nových situací, na něž se musí přiměřeně a rychle přizpůsobit v zájmu sebezáchovy, uchování osobní integrity, duševního zdraví, kvality života, produktivity a tvořivosti.

Gaďourek (1960) se zamýšlí nad sémantickým obsahem slova "uprchlík": "... V širším slova smyslu lze tímto pojmem postihnout všechny osoby, které nějakým způsobem opustily vlast a z politických, náboženských či ideologických důvodů se do ní nemohou či nechťejí vrátit. Osoby, které vlast opustily z ekonomických důvodů, lze lépe nazývat emigranty... V užším slova smyslu lze pojem "uprchlík" chápat jako sociální kategorii, do níž patří osoby, jež se ze subjektivních či objektivních důvodů vyloučily ze společnosti, anebo které dle názoru vládnoucích kruhů do této společnosti nepatří a na základě vlastní volby svou zemi opustily, aby takto unikly nebezpečnostem, jež je fyzicky či morálně ohrožovala.

Pokusil jsem se sestavit tabulku s různými způsoby opuštění vlasti, abych takto přispěl k objasnění rozdílů mezi různými pojmy, jež jsou v této souvislosti používány.

Podstata opuštění vlasti (emigrace) spočívá dle mého názoru v nabrání odstupu v čase a prostoru od aktuální situace ve vlasti, jež je pro daného jedince nevyhovující a již není schopen změnit. Pro posouzení vlivu opuštění vlasti na duševní život jedince a jeho okolí je především důležitá skutečnost, zda vlast opustil z donucení (nedobrovolně) či z vlastního rozhodnutí a zda se do ní smí či může vrátit.

V případě, že se jedinec k odchodu z vlasti rozhodl sám, je důležité znát jeho motivaci. Tabulka ukazuje, že motivy k opuštění vlasti mohou být velmi rozmanité, ideální, osobní i materiální, stejně tak jako cíle, jež jsou tímto závažným rozhodnutím sledovány. Trvání pobytu v nové zemi, místo, v němž se nová země nachází (Evropa, zámoří), jakož i situace ve vlasti v době opuštění jsou rovněž důležité faktory, které je třeba brát v úvahu pro správné posouzení aktuální situace a duševního stavu daného jedince. Je tedy rozdíl mezi vyhnancem, uprchlíkem (exulantem), emigrantem (přistěhovalcem), vystěho-

valcem a někým, kdo dočasně změnil místo pobytu. Je proto nesprávné uvažovat o emigrantech jako o jedné skupině a vystavit je stejným politickým či právním opatřením. K problematice, spojené s opuštěním vlasti, je tedy třeba přistupovat individuálně se zřetelem k faktorům, uvedeným v tabulce.

3. Emigrace jako dlouhodobý proces adaptace

Opuštění vlasti znamená náhlé nebo předem připravené přerušení dosavadního způsobu života, zničení sítě sociálních vztahů a změnu životního prostředí. Emigrant nastupuje cestu do Neznáma, jež je zatížena nejistotou, obavami a strachem z budoucnosti. Rychlost změny způsobu života a opuštění vlasti závisí zejména na politickém systému ve vlasti (totalitní nebo demokratický). Náhlý přerýv v dosavadním životě bez možnosti návratu do vlasti klade neobyčejně velké nároky na osobnost exulanta, na členy jeho nejbližší rodiny a na ostatní, kdo s ním vlast opustili, jakož i na ty, kdo v ní zůstali.

Rozhodnutím opustit vlast začíná dlouhodobý proces přizpůsobování se na nové životní prostředí v nejširším slova smyslu. Tento proces probíhá u různých jedinců různě rychle, někdy s obdobími stagnace či deprese, v souvislosti s přizpůsobivostí jedince, jeho věkem, osobní historií, citovými vazbami na minulost a zvláště pak na osoby a prožitky, které daný emigrant ve vlasti zanechal.

Martin (1991) považuje emigraci "za stresuplný proces, jenž zahrnuje masivní ztráty objektů lásky v kultuře, jež byla opuštěna... Pokud přistěhovalec tuto ztrátu popírá a po čase nezačne truchlit nad opuštěnou kulturou, bude zabrzděn v přizpůsobování k novému životu." Definice i výklad procesu emigrace jsou u Martina založeny na psychoanalytické teorii. Sám považuje emigraci za druh vnuceného nebo dobrovolného "vykořenění" Emigrant se vyřadil z jedné společenské skupiny a zařadil se do jiné skupiny. Musí v ní vytvořit nové vztahy (social network), osvojit si cizí jazyk, jiný způsob myšlení a hodnocení, odlišnou kulturu, tradici a zvyklosti. Proces adaptace, znovu-přizpůsobování, je značně složitý, trvá dlouho, vyžaduje značné úsilí a mnoho energie.

Rychlost a stupeň adaptace emigrantů jsou nejlepší ochranou jejich duševního zdraví v období dlouhodobé zátěže. Optimální adaptace u emigrantů by měla směřovat k vytvoření syntézy nejlepších prvků z minulosti s novou skutečností a k vytvoření optimálních podmínek pro spokojený život.

Proces adaptace probíhá často ve fázích: orientace, srovnávání, začlenění. Může probíhat plynule anebo přerušovaně. Integrace je vyšší stupeň adaptace. Lze ji chápat jako úspěšné začlenění do nového prostředí, v němž se emigrant dobře cítí a jímž je dobře přijat. V procesu integrace lze také rozlišovat různé fáze: idealizaci nového prostředí, vystřízlivění a identifikaci kladnou (například: "Jsem Holanďan a po Čechách mi nic není.") anebo zápornou (například: "Holanďané jsou mi protivní. Jsem a zůstanu Čech.") Proces integrace může trvat velmi dlouho a může se protáhnout do více generací. Je to dvousměrný dlouhodobý proces, v němž jak emigrant, tak jeho nové prostředí stanoví dočasné nebo trvalé hranice.

V podstatě lze uvažovat o třech způsobech integrace emigranta v novém prostředí:

1. Hyperintegrace ve smyslu "Papežštější než papež." Setkáváme se s ní zejména u osob, které mají silnou potřebu někam patřit, být součástí určité skupiny sociální, náboženské či zájmové. Někteří z těchto emigrantů se stydí za svůj původ, jazyk, kulturu, za své rodiče, jejich zvyky, chování a podobně. Hyperintegrace se vyskytuje častěji u druhé generace emigrantů.

2. Hypointegrace ve smyslu "Jsem Čech - a kdo je víc!" Někteří málo přizpůsobení emigranti mají nedostatečný respekt pro normy a zvyklosti hostitelského národa a odmítají se jím přizpůsobit. Mnohdy nadměrně zdůrazňují své odlišnosti, a tím se dostávají do konfliktů nebo do izolace.

3. Normální integrace je cílevědomá snaha sžít se s novou společností bez ztráty osobní integrity a individuality, bez zapírání osobní minulosti, tradic a názorů. Je to snaha o integraci minulosti s přítomností, snaha o tvůrčí syntézu tradic a kultur.

Neúspěšná integrace může mít za následek dlouhodobé pocity vykořenění, ztrátu pocitu bezpečnosti, důvěry a sebedůvěry, dlouhodo-

bou ztrátu tvořivosti a radosti ze života. Může vést k apatii, depresi, strachu či ztrátě smyslu života (viz dále).

Společnost, v níž se emigrant usadil, se může časem měnit (například tolerance vůči cizincům, výskyt či intenzita diskriminace, míra akceptace emigrantů, sociální citění a ekonomická situace).

Zeměpisná poloha země, v níž se emigrant usadil, je také důležitý faktor. V této souvislosti může mít význam pro volbu země a pro adaptaci vzdálenost od staré vlasti, historické vztahy nové země k vlasti, stupeň podobnosti kultury, způsobu života a podobně. Emigranti, kteří se usadili v Evropě, zejména na evropském kontinentu, nazýváme z tohoto hlediska "poloemigranty", neboť si často zachovávají či udržují styky s vlastní, ať už přímo anebo pomocí prostředníků. Emigranti, kteří odešli do zemí přímo hraničících s jejich vlastní, častěji trpí steskem po domově. Je tomu tak zejména u těch, kdož odešli do Rakouska nebo do Německé spolkové republiky, neboť v těchto zemích jsou kulturní a společenské tradice, zvyklosti a normy nejvíce podobné těm, co byly ve vlastní. "Emigranti" lze z tohoto hlediska nazývat ty, kdo zvolili za místo svého pobytu zemi, která leží za oceánem či za mořem a která je po mnoha stránkách společensky a kulturně zcela odlišná od jejich vlasti. Také toto rozlišení je dle mého názoru užitečné pro posouzení individuálních zvláštností v procesu adaptace a integrace. Míra životní spokojenosti, názory a postoje, aktuální pracovní a sociální situace a současný vztah k vlasti a k vlastní minulosti jsou ukazatele, jež nejlépe vyjadřují aktuální stupeň adaptace a integrace u daného jedince.

4. Psychopatologie emigrace

Někdy se i po několika letech emigrace dostává jedinec do deprese, která může být těžká a může se vléci několik let. Po období očarování novou skutečností a radostného uvolnění dochází k vystřízlivění, k realističtějšímu přístupu k novému životu a někdy i k rozčarování v případě, že se skutečnost příliš liší od emigrantových představ a snů. Právě v tomto období se u mnohých objevuje deprese, která postižené nutí přehodnotit dosavadní běh života a zamyslet se nad problémy, jež

done dávna považovali za vyřešené či překonané. Včasné a otevřené řešení těchto otázek je účinnou formou prevence deprese.

Nejčastěji si kladou emigranti následující otázky: "Udělal jsem dobře, že jsem odešel?" "Neplatím příliš draze za získanou svobodu?" "Proč jsem vlastně odešel?" "Splnil Západ má očekávání?" "Jsem šťast-ten, anebo si to jen namlouvám?" "Oč mi vlastně v životě jde?" "Jaké jsou moje skutečné hodnoty a ideály?" a konečně "Jaký je můj vztah k vlasti a k národu, z něhož jsem vzešel?" Správně postavená otázka je zčásti vyřešený problém. Emigrant se takto chtít nechtě dostává k nejzákladnějším otázkám lidské existence. Nelze se jim vyhnout, přicházejí a chtějí být řešeny. Promýšlení a řešení těchto otázek může u ně-ktých přispět k vyzrání osobnosti. Výhodou zralých jedinců je mimo jiné to, že mají větší schopnost nahlížet na problémy životní s odstupem, "sub specie aeternitatis", jak to formuloval prezident Ma-saryk. Člověk, který ztratil svou vlast, musí umět najít sám sebe a svou pravdu. Za pravdu se musí bojovat a je třeba za ní neochvějně stát. Boj s emigrantskou depresí se takto stává nejen otázkou psycho-logickou a lékařskou, nýbrž především otázkou morální.

Mnoho emigrantů často trpí strachem vědomým či podvědomým. Tak zvané emigrantské sny jsou často plné stresu a úzkosti. Spolu se Zítkovou (1987) jsme pomocí standardního rozhovoru a Spielbergerova dotazníku (State Trait Anxiety Inventory) zjistili u skupiny 17 českých přistěhovalců do Kanady podstatně více znaků úzkosti než u skupiny 17 přistěhovalců holandského původu. Vysvětlovali jsme toto zjištění tím, že čeští přistěhovalci byli ve vlasti vystaveni dlouhodobému stre-su vyplývajícímu z politické situace. Významnou úlohu hraje zde také trauma z útěku, tj. strach z toho, že opuštěním vlasti bude natrvalo znemožněn návrat do ní.

Emigranti na Západě mnohdy unikají před strachem do přehnaného zápasu o lepší životní úroveň, někdy se uchylují ke škodlivým návykům (přejídání, alkohol, drogy, nadměrné požívání kávy, kouření atd.), anebo propadají "drogám" politickým, jako je pacifismus, pragmatismus spojený s prospěchářstvím či extrémní politická levice či pravice. Lidé se brání strachu a hledají jistotu, ať už jakoukoli. Někteří

emigranti propadají strachu, že budou rozvědkou vypátráni či odvelečeni a pokoušejí se proto co nejvíce žít v ústraní v hostitelském národě, izolovat se od spoluemigrantů a zapomenout na svou minulost osobní i politickou. Jsou až úzkostlivě apolitičtí, strkají raději hlavu do písku s tvrzením, že politiky měli dost ve vlasti. Za tím vším je opět strach, obavy vyjádřit vlastní názor a bojovat za něj, strach ze samostatného rozhodování a svobodného jednání a podnikání. Tyto obavy se častěji objevují u emigrantů ekonomických a u těch, kdo se dočasně či natrvalo přistěhovali z důvodů pracovních, rodinných či služebních. Dvojí loajalita (k vlasti a k zemi, v níž se usadili), neschopnost definitivně zvolit a určit svou pozici k zásadním otázkám životním a politickým zesiluje u těchto jedinců pocity úzkosti a strachu. Totalitní systémy často využívaly nebo zneužívaly úzkosti, strachu i deprese emigrantů ke svým účelům. Pro některé emigranty se za těchto podmínek život stal nesnesitelným. Někteří se v nepříznivém duševním stavu ukvapeně rozhodli vrátit se do vlasti, kde jim hrozila persekuce a zatčení, jiní se pokusili impulzivně či promyšleně spáchat sebevraždu.

Jsou známy případy emigrantů, kteří se v emigraci dostali do "vnitřní emigrace". odmítali číst emigrantský tisk, stranili se spolu-emigrantů, nezúčastnili se politických akcí a zdržovali se jakýchkoli politických projevů. Tito lidé si s sebou přivezli své vlastní ghetto a po celou dobu v něm nesvobodně žili. Je pochopitelné, že žili v neustálém strachu a napětí, ve společenské izolaci, neinformovanosti a v opuštěnosti. Většina z nich měla nedostatečné styky také s národem, s nímž přišla žít. Nedůvěra k lidem u nich postupně narůstala a někdy se u nich dokonce objevily známky paranoia.

Strach v emigraci lze dle dosavadních zkušeností mnohdy překonat tím, že se podaří přeměnit váhavost, nerozhodnost a neúčinnost v akce. Úzkost a strach vznikají totiž často v situacích, kdy jedinec nemůže projevit svou aktivitu. Překonat úzkost a strach v emigraci lze především systematickým, promyšleným, inteligentním, důsledným a neoblopným bojem proti zlu a lži, ztělesněným v ideologii a v politickém systému, jež byly příčinami nuceného odchodu emigrantů z vlasti. Emigrant si musí vytvořit alternativní život, kulturní a politický program, jenž se obrací především k člověku a k jeho potřebám nejen

materiálním. Kdo jiný než český národ má v tomto větší tradici: neohrožený Mistr Jan Hus již před šesti stoletími hlásal: "Slyš pravdu, mluv pravdu, braň pravdu a bojuj za pravdu až do smrti!" Tento postoj se mi zdá účinnějším lékem proti strachu a úzkosti v emigraci, než orientální postoj symbolicky vystižený opicí se zavřenýma očima a ušima.

Moje závěry týkající se potírání úzkosti, strachu a deprese u emigrantů, k nimž jsem dospěl na základě pozorování chování spolu-emigrantů a hovorů s nimi, jakož i sebepozorováním, se nápadně shodují se závěry Pavla Tigrida (1974), který spatřuje úkol politické emigrace především v tom, že je schopna "aktivně se účastnit všeho v politice, ve vědě, v kultuře, v hospodářství, v technice, v obchodu, v mezinárodních stycích, v organizacích, kongresech, komunikačních a informačních prostředcích, krátce mít i jen skromný podíl na dynamice soudobého života, která mění svět, pohřbívá a bourá nesmyslné ideologické konstrukce a s nimi i jejich bezradné praporečnický... Přitom je však třeba "trvat na jistých principech, nebojme se dodat mravních principech a zásadách, o nichž jsme poznali, že jsou nezbytné, má-li naše politické usilování mít trvalý smysl a bez nichž lidé a společnost mohou živořit, ale nikoli žít."

5. Psychologické problémy druhé a třetí generace v emigraci

Výzkumné práce ukazují, že děti přistěhovalců mohou být více nebo méně přizpůsobené k novému prostředí než jejich vrstevníci z rodin domorodců. Ne-ní tedy dokázáno, že migrace je zatěžující pro děti a že tato populace je zvláště citlivá pro psychologická rizika. Ukázalo se však, že děti, které se často stěhují v jedné zemi, bývají uzavřenější a méně akceptovány vrstevníky. Učitelé je častěji hodnotili jako emočně nepřizpůsobené. Děti přistěhovalců nemusejí tedy mít větší počet duševních poruch než jejich vrstevníci narození v imigračních zemích. Pokud jde o druh obtíží v přizpůsobování, mohou děti přistěhovalců mít více poruch chování, zatímco se v adolescenci více projevují konflikty identity a méně často akutní poruchy psychiatrické. Typické

bývají subakutní symptomy úzkosti a deprese, zcela výjimečně se vyskytují floridní psychiatrické symptomy. U dospívajících dětí mají zjištěné poruchy často vztah k premorbidním psychickým poruchám před emigrací. Symptomy často vznikají v prvním roce emigrace. Poruchy chování se u dětí přistěhovalců projevovaly téměř výhradně ve škole a ne doma v rodině.

Verdonk (1977) zkoumal poruchy chování u dětí přistěhovalců v Holandsku. U dospívajících se projevovaly především poruchy jáství (self-concept), problémy identity a konflikty s rodiči. Někteří autoři poukazují na zvláštnosti sebesnižování a na malé sebevědomí u těchto dětí. Byly také popsány krize identity u dospívajících dětí přistěhovalců, které se cítily nuceny volit mezi hodnotami a identitami jejich staré a nové kultury. Za této situace vznikaly u některých těžké poruchy chování. Ukázalo se také, že zvládnutí a užívání nového jazyka není podstatnou podmínkou úspěšné sociální a citové adaptace těchto dětí.

Zítková (1987) rozdělila děti přistěhovalců do Kanady do dvou skupin: 1. děti, které se narodily v Československu, 2. děti, které se narodily v Kanadě. Úspěšné přizpůsobení v nové zemi je podle ní dáno řadou faktorů, jako jsou zkušenosti dětí v komunistickém Československu, věk, ve kterém přišly do Kanady, skutečnost, zda byly již dříve v některé západní zemi, zda přišly do emigrace s jedním nebo s oběma rodiči, zda měly určité znalosti angličtiny před emigrací a konečně typ jejich osobnosti. České děti zůstávají podle Zítkové déle u svých rodičů než děti kanadské. Mají větší motivaci pro úspěch ve škole, ve sportu atd. Mají méně optimistický všeobecný přístup k věcem. Projevují někdy vypočítavost, mají odstup a jsou soutěživé. Často přemýšlejí konkrétněji o své budoucnosti.

Dostupná literatura ukazuje, že emigrace znamená zvýšenou zátěž i pro děti emigrantů. Situace ve Spojených státech a v Kanadě je odlišná od situace v západoevropských zemích, asimilační tlak se zdá být v zámoří menší. Proces identifikace bývá u dětí emigrantů složitější, jejich citlivost na sociální situace může být zvýšena. Některé mají pocit méněcennosti s kompenzací v podobě nadměrných aspirací, jiné mají pocit nadřazenosti. Silná je u nich potřeba být přijat skupinou. Občas se objevuje přecitlivělost vůči diskriminaci, někdy domnělé.

Vyskytují se často problémy ve vztahu k rodičům, k jejich a k vlastní minulosti, k vlasti rodičů, k jejich mateřštině a k původní kultuře. Tyto problémy mohou někdy ovlivnit výběr životního partnera. V této souvislosti je důležitá otázka tolerance okolí k eventuálním odlišnostem emigranta a emigranta k odlišnostem ostatních. Předsudky vlastní i osob v okolí emigranta zde hrají velkou roli. Pozoruhodné je, že se u těchto dětí mohou objevovat rozpory mezi tím, co očekávají od druhých a vlastním chováním k ostatním. Psychologické problémy druhé a třetí generace emigrantů se v mnohém podobají problémům druhé a třetí generace válečných poškozců. Společným faktorem u obou je dlouhodobá duševní zátěž.

6. Emigrace v současné situaci

17. listopadu 1989 začala v Československu sametová revoluce. Začaly se uskutečňovat dlouholeté tužby, tajná i otevřená přání a sny exulantů a emigrantů. Ve staré vlasti se začala rodit svoboda po více než 41 letech poroby. Mnozí z exulantů již přestali doufat, že budou ještě někdy moci svou vlast navštívit. Mnozí se toho vůbec nedožili.

Za deset dní se sen stal realitou. Jedno z prvních svolání Federální vlády bylo určeno emigrantům; byli vyzváni, aby navštívili svou vlast a budou-li chtít, mohou se do ní vrátit. Bylo to takřka neskutečné. Exulanti a emigranti se začali hrnout na návštěvu do staré vlasti. Jejich tresty jim byly odpuštěny. Připadali si jak ve snu, když se po tolika letech znovu objevili ve známých místech a když se setkali s příbuznými, přáteli, spolupracovníky a se známými, které tak dlouho neviděli. Navštívili také hroby těch, kdož se osvobození nedožili. První dojmy byly nádherné. Bylo to jako kdyby se emigranti vrátili po velmi dlouhém pobytu v zahraničí domů. Ovzduší dýchalo svobodou. Lidé byli jako opilí: radovali se, přátelili se, manifestovali a láli těm, kdo jim v minulosti ubližovali.

Po čase se však dostavilo rozčarování: objevila se nedůvěra a závist u těch, kdo zůstali doma, vůči těm, kdo odešli. Oficiální místa upřela exulantům a emigrantům práva občana státu. Veřejně bylo řečeno, že v roce 1968 nikdo nemusel odcházet, morální rehabilitace emigrantů

vázaly a byly neustále odkládány a vázány na řadu podmínek, jež muse-li splnit ti, jimž bylo ublíženo, aby dostali naději na vrácení svých dřívějších práv. O uznání a veřejném ocenění zásluh těch, kdo se v emigraci zasloužili o dobré jméno národa a vlasti se vůbec nehovořilo. Byla to studená sprcha pro emigranty, zamýšleli se nad příčinou svého zklamání a nemohli ji najít. Při opakovaných návštěvách ve vlasti se jevílo stále zřetelněji, v čem problém spočívá: ti, co zůstali ve vlasti, měli pocit, že ti, kdo odešli, je v nejtěžších dobách opustili. Přerušeni pobytu ve vlasti na dlouhou dobu vyřadilo dle mínění vládnoucích kruhů a některých občanů exulanty a emigranty z kontextu společenského vývoje a událostí, a tím jim znemožnilo účast na řízení státu. Jen výjimečně byl některý z nich povolán do významné veřejné funkce, velká většina exulantů a emigrantů byla úmyslně ponechána v politickém ústraní. Nesměli se ani zúčastnit voleb v červnu 1990 na zastupitelských úřadech ČSFR.

Pro mnohé exulanty to bylo zklamání: po mnohá léta propagovali v nové vlasti tradice, kulturu a dobré jméno svého národa. Nedopustili zánik české a slovenské literatury, vydávali často na vlastní náklady díla spisovatelů, kteří byli v totalitě umlčeni a osobně pronásledováni. Vydávali emigrantské noviny a časopisy. Pracovali často po návratu ze zaměstnání s velkým vypětím sil a často i s finančními obětmi. Mnozí se takto zasloužili o morální rehabilitaci Čechů a Slováků v očích Západu a přispěli nemalou měrou k hlubšímu chápání problémů své vlasti příslušníky jiných národů. Místo uznání - byť i symbolického - se dostavilo dlouhodobé mlčení. Postoj některých veřejných činitelů a četných institucí k exulantům a emigrantům zůstal negativní, jako by navazoval na smýšlení dřívějších vládců. V tisku bývají často z článků vynechávány právě ty části, kde se o exulantech a emigrantech píše kladně. Zůstali jen staří přátelé, příbuzní, spolupracovníci a někteří známí, kteří exulantům a emigrantům nadále zachovávají přízeň.

Tyto problémy jsem popsal již v srpnu 1990 v Lidové demokracii: "Někteří z emigrantů měli po návštěvě staré vlasti dojem, že tam o jejich názory, rady a činnost nestojí, jediné o jejich dary a valuty. Jiných se doma ptali, zda a kdy se hodlají vrátit do staré vlasti a tazatelé se netajili zklamáním nad odpovědí, že návrat není v dohled-

né době možný... Desetiletí odloučení na jedné straně a záporná propaganda na straně druhé vykonaly své: vytvořily odstup, řadu předsudků a nedůvěru. A ty se musíme snažit odstraňovat, aby se zamezilo dalším škodám citovým a morálním." (Diamant, 1990). Na tento článek nepřišlo zřejmě moc reakcí a další článek mi Lidová demokracie nepřijala, neboť byl dle názoru redakce "kritický a my stojíme před volbami."

V roce 1991 jsem v Polygonu vyjádřil pocity mnoha exulantů: "... náprava chyb minulosti bude zřejmě trvat déle, než jsme očekávali." (Diamant, 1991) V témže roce jsem zakončil svůj článek v Okně: "Všichni máme svou minulost: ti doma a ti, kdo se uchýlili do emigrace. Co máme dělat s vlastní minulostí? Kádrovat ji či lustrovat? Zapomenout, zapřít či uchovávat ve spisech? Hodnotit ji či ponechat bez kritického posouzení? Kdo to vlastně z nás s vlastní minulostí dobře a dosud myslí? Kdo a co pro vlast v emigraci vykonal? Tyto a mnohé další otázky se nám vtírají do mysli. Jak se bude dále vyvíjet vztah naší osvobozené vlasti k emigrantům, z nichž mnozí se o tuto znovu-nabytou svobodu zasloužili? S napětím čekáme na řešení těchto pro nás tak palčivých otázek. Dočkáme se?"

Nově vzniklá situace ve staré vlasti a současné změny ve světovém dění nás staví před zvláštní otázku: "Kdy vlastně bude naše emigrace moci skončit a kdy vlastně budeme moci upřímně prohlásit, že emigrace pro nás skončila a že se budeme moci do staré vlasti vrátit a napomáhat tam obrodě demokracie, budeme-li to chtít? V této souvislosti si připomínám slova největšího českého emigranta Jana Amose Komenského, od jehož narození právě letos uplyne čtyřista let: "Věřím i já v Bohu, že vláda věcí tvých se opět k tobě navrátí, ó lide český." Zůstává otázkou, zda tomu po více než dvou letech od zahájení samové revoluce tak skutečně je. Revoluce znamená urychlení dějinného vývoje. Nemělo by se zůstat stát v půli cesty, anebo sedět na dvou židlích. Demokracie vyžaduje mimo jiné brát rozhodnutí a nést odpovědnost za svou volbu. Někteří zvolili zůstat ve vlasti, jiní odejít. Obojí volbu je nutno respektovat. Postoj k exulantům a emigrantům je projevem demokratické tradice státu a národu, jež ho tvoří. Tolerance opozice je jedním ze základních pilířů skutečné demokracie. Domní-

vám se, že exulant bude muset zůstat tak dlouho uprchlíkem, dokud nebudou v jeho vlasti vytvořeny podmínky pro uskutečnění těch ideálů, za které ve vlasti bojoval, a pro něž ji před lety musel opustit. Pokud tyto podmínky ve vlasti dosud nejsou, bude se exulant ze všech sil snažit, aby k jejich realizaci co nejdříve došlo.

7. Závěry

Nastínil jsem některé psychologické problémy spojené s emigrací tak, jak jsem je průběžně sledoval u spoluemigrantů a jak jsem je sám prožíval. Vycházel jsem přitom ze svých publikací a přednášek za svého třicetiletého exilu v Holandsku. Uvedl jsem problematiku spojenou s depresí, strachem a úzkostí u emigrantů, zamyslel jsem se nad problémy druhé a třetí generace emigrantů a nad situací českých a slovenských exulantů a emigrantů a nad situací českých a slovenských exulantů a emigrantů po dvou letech od sametové revoluce v listopadu 1989. Vytvoření kladného a konstruktivního postoje oficiálních míst ČSFR k exulantům a emigrantům si zřejmě vyžádá ještě delší dobu. Teprve tento krok spolu s morální rehabilitací exulantů umožní účinnou konstruktivní spolupráci domova a exilu ku prospěchu společné vlasti.

Logische bevestigingsrichting: V: De vluchtende mens. Symbool van de samenleving. 1960, Vecman en Zonen, Wageningen.

Marin, O.: Emigration: A Psychological Perspective (v tisku).

Trend, P.: Politická emigrace v atomovém věku. 1974, Index, Kolín n.

Verboek, A.: Migratie en psychologische problemen. Tijdschrift voor Psychiatrie. 1977, 10.

Žitková, E.: Psychological Characteristics of Children in Immigration Families from Czechoslovakia. XXXIX Annual Congress of the Slovak Association of Canada. 12-13.1987, Toronto (tisková).

Žitková, E.: Diamant, J.: Immigration Related Anxiety. CPA Conference June 1987, Vancouver (tisková).

Žitková, E.: Postoj k exulantům a emigrantům v současné době. Jež se na cestě k demokracii a do svobodné Evropy objevily. Po více než třech letech

8. Seznam literatury

- Diamant, J. J. (J. K.): Některé psychologické problémy emigrace. II. Adaptace. Okno dokořán, 1969, 4, Zwijndrecht (Holandsko).
- Diamant, J. J. (J. K.): Některé psychologické problémy emigrace. IV. Deprese, Okno dokořán, 1970, 6, Zwijndrecht (Holandsko).
- Diamant, J. J. (J. K.): Některé psychologické problémy emigrace. X. Strach. Okno dokořán, 1971, 14, Zwijndrecht (Holandsko).
- Diamant, J. J.: Psychologické aspekty integrace Čechů a Slováků v Holandsku. Vědecko-populární sympozium, 26-4-1986, Haarlem (přednáška).
- Diamant, J. J.: Psychologické problémy druhé a třetí generace v emigraci. III. populárně-vědecké sympozium, 29-10-1988, Heemstede (přednáška).
- Diamant, J.: Odstranit odstup a nedůvěru, Lidová demokracie, 4-8-1990.
- Diamant, J.: Viděli jsme prezidenta, Polygon, 1991, 3.
- Diamant, J.: Co s emigrantskou minulostí? Okno, 1991, XX, 87, Nijmegen.
- Frankl, V. E.: Psychologie und Psychiatrie des Konzentrationslagers. V: Psychiatrie der Gegenwart III, 1961, Springer, Berlin.
- Gaourek, I.: De vluchteling. Een sociologische en socialpsychologische begripsdoorlichting. V: De vluchtende mens. Symbool van de samenleving, 1960, Veerman en Zonen, Wageningen.
- Martin, O.: Emigration: A Psychoanalytic Perspective (v tisku).
- Tigrid, P.: Politická emigrace v atomovém věku, 1974, Index, Kolín n. Rýnem.
- Verdonk, A.: Migratie en psychiatrische stoornis, Tijdschrift voor Psychiatrie, 1977, 19.
- Zítková, E.: Psychological Characteristics of Children in Immigration Families from Czechoslovakia. XXXIX Annual Congress of Czechoslovak Association of Canada, 15-5-1987, Toronto (přednáška).
- Zítková, E., Diamant, J. J.: Immigration-Related Anxiety, CPA Convention, June 1987, Vancouver (přednáška).

9. Stručný výtah

Psychologické problémy emigrace

Psychologické problémy spojené s dlouhodobou emigrací v Holandsku byly průběžně sledovány a popsány na základě sebezpozorování, pozorování spoluemigrantů a rozhovorů s nimi.

K problematice spojené s opuštěním vlasti je třeba přistupovat individuálně se zvláštním zřetelem k možnostem samostatného rozhodnutí v době opuštění vlasti, k motivu tohoto závažného kroku, k tehdejší situaci ve vlasti, k délce pobytu v nové zemi a k cíli sledovanému emigrací.

Opuštění vlasti lze považovat za dlouhodobý proces duševní zátěže směřující k adaptaci na nové životní podmínky. Rychlost a průběh tohoto procesu jsou individuálně odlišné. V procesu této adaptace se mohou objevit různé psychopatologické fenomény, jako deprese, strach, úzkost a jiné. Je pojednáno o různých druzích adaptace na nové prostředí: hyperadaptaci, normální adaptaci a hypoadaptaci.

Po sametové revoluci v roce 1989 se situace exulantů a emigrantů zkomplikovala postojem oficiálních míst ČSFR.

Únor 1992

Vyšlo v pozmeněné verzi
v Československé Psychologii XXXVI, 5, 1992

8. O co nám dnes v exilu jde

Před více než třemi lety proběhla v tehdejší Československu "sametová revoluce". V krátké době se změnila politická struktura v zemi, totalitní vláda byla postupně vyměňována za vlády demokratičtější. Dvakrát byly uspořádány volby, které na rozdíl od voleb v předchozích dvaadvaceti letech měly občanům dát příležitost zvolit politické zástupce, jimž by mohli důvěřovat. Začalo takto období politické, hospodářské a morální obrody země, jež po tři generace ztratila svobodu rozhodování, podnikání a vyjadřování názorů. Lidé byli zpočátku opojeni znovunabytou svobodou, jásali a tančili, později pozvolna vystřízlivěli pod vlivem nesčetných problémů, jež se na cestě k demokracii a do svobodné Evropy objevily. Po více než třech letech

od sametového převratu se Československo rozdělilo na dvě samostatné republiky, občané zloštějně, svoboda se u mnoha scvrkla na starosti o udržení či zvýšení životní úrovně a idealismus budování uvolnil místo pragmatickému materialismu. Po nadšení a rozčarování nastává období tvrdé reality v současné Evropě, zmítající se pod vlnami politických, sociálních a hospodářských příbojů.

Také my v emigraci jsme prožili v listopadových a prosincových dnech roku 1989 období radováněk a nadšení nad tím, že se konečně podařilo to, o čem přemnozí z nás snili. Téměř každý zatoužil po tom navštívit svou vlast a setkat se po mnoha letech s těmi, jež tolik postrádal. Byli jsme také k návštěvám vlasti oficiálně pozváni a bylo nám nabídnuto velkorysý usmíření. Vše působilo takřka neskutečně, byli jsme jako ve snu. Množily se zprávy prvních odvážlivců, kteří se odvážili zajet za dosud nerozpadlou zelenou oponu. Vraceli se domů s protichůdnými dojmy: příbuzní, přátelé a četní známí je přivítali jakoby se navrátili z dlouhé dovolené, ve vzduchu však viselo ovzduší jakési odcizenosti a nedůvěry, jež mnohé z nich nepříjemně překvapilo. Vysvětlení na sebe nedalo dlouho čekat. Tehdejší ministr zahraničí Jiří Dienstbier veřejně vyjádřil svůj odstup k příslušníkům emigrace. V roce 1968 nemusel prý nikdo utíkat. Emigrantům bylo dáváno najevo, aby se nepletli do politických problémů země, poněvadž žili příliš dlouhou dobu v zahraničí. Jejich názorům a zkušenostem naslouchali jen málokterí. Množily se neustálé případy odmítnutí jejich příspěvku do prostředků masového ovlivňování obyvatelstva státu, tisku, rozhlasu a televize. Soudy sice poměrně brzy vydaly emigrantům potvrzení o zrušení jejich rozsudku pro přečin opuštění republiky, avšak nespíchalo se vůbec s dalšími kroky, totiž s hodnocením přínosu emigrace k procesu demokratizace a k udržení dobrého jména českého a slovenského národa v zahraničí v době, kdy komunistický režim se všemožně snažil vztahy k západním demokraciím narušit. Místo toho se začaly objevovat překážky: emigrantům byla znemožněna aktivní účast na volbách v roce 1990, na druhých volbách v roce 1992 se mohli z nich zúčastnit jen ti, kdož měli oficiální bydliště v republice, vlastnili český pas a občanskou legitimaci a zdržovali se v době voleb ve staré vlasti. Emigranti nemají dle rozhodnutí úřadů nárok na morální a ekonomickou rehabilitaci, pokud se nevrátí do

vlasti a dokud v ní nebudou nejméně půl roku trvale bydlet. Objevovale se takto stále více překážek na cestě k realizaci základních lidských práv; emigranti nedostali právo na získání penze za odpracovaná léta v Československu, bylo jim upíráno právo dědit po rodičích, či po jiných příbuzných, nebylo jim automaticky navraceno občanství, odňaté pro jejich "přechýny" v dobách komunistické totality a o oficiálním uznání jejich zásluh nebylo ani zdání.

To vše vyvolalo u mnohých v emigraci rozčarování, zklamání a roztrpčení nad tím, co bylo pocíťováno jako osobní ponižování a diskriminace. Množily se zkušenosti emigrantů, kteří opakovaně navštívili svou starou vlast, a vypovídali po návratu o tom, jak byli vystaveni nevládným poznámkám, závisti a zlovůli některých dřívějších spoluobčanů. Veřejní činitelé a masové sdělovací prostředky pokračovali nerušeně ve své propagandě, z velké části převzaté od komunistů, tvrdíce, že emigranti jsou zrádci svého národa, opustili společnou loď v těžkých dobách, jsou to často zbohatlíci a lidé vysloveně materialističtí, kteří to se svou bývalou vlastí a národem nemyslejí dobře a chtějí se na úkor těch, kdož zůstali doma, ještě více obohatit.

Tyto informace nutily k zamyšlení. Proč se vztah oficiálních činitelů v Praze vyvíjel tak negativně vůči českým emigrantům na Západě, když se v okolních zemích tento vztah vyvíjel většinou kladně? Proč nedošlo k aktivní spolupráci s českou a slovenskou emigrací v různých zemích ve prospěch znovuobrozené vlasti a proč se to v Maďarsku a v Polsku zdařilo mnohem lépe? Jaké překážky stojí sblížení vlasti s emigrací v cestě? Kdo má zájem na tom, aby tento vztah zůstal špatný?

Hlubší zamyšlení nad těmito a mnoha dalšími otázkami nás vedlo k otázce dnešního poslání emigrace. Před léty se domnívali někteří, na příklad Tigrid, že emigrace přestala existovat a že vlastně už nemá žádné poslání. Opak se stal pravdou. Do staré vlasti se vrátili jen málokterí. Mnozí z nich byli vystaveni četným překážkám a nepříjemnostem, když se tam chtěli natrvalo usadit. U některých dosáhlo zklamání takového stupně, že se po letech přece jen rozhodli vrátit se do zahraničí, do své nové vlasti v emigraci.

Zatím si nikdo nedal práci s tím rozlišovat mezi emigranty podle toho, zda odešli z vlastní volby či z donucení, jaký byl hlavní motiv

jejich odchodu z vlasti, jak dlouho již žijí v zahraničí a proč si zvolili zemi, v níž se usadili. Dosud jsou všichni házeni do jednoho pytle: exulanti, emigranti, uprchlíci, vystěhovalci, oportunisti či lidé, kteří zůstali z pracovních důvodů dlouho v zahraničí. Zákonodárství týkající se práv a rehabilitace emigrantů se nápadně dlouho opoždí. Co může být toho příčinou? Každý zdravý národ a demokratický stát má zájem na tom udržovat co nejlepší styky s krajinou v různých zemích už i proto, aby tam šířili jeho dobré jméno a aby byli nápomocni při prosazování projektů, jež by mohly prospět jejich staré i nové vlasti. V této souvislosti se chceme zmínit o kladném přínosu polských emigrantů k procesu zmírnění hospodářských problémů staré vlasti. Skutečnost, že v České republice zatím nedošlo ke kladné širší spolupráci vlasti s emigrací, svědčí o tom, že demokratický proces tam dosud nedosáhl takové úrovně, aby mohl snést aktivní opozici, jež je nezbytná pro každý demokratický stát a dále o tom, že ve státním aparátu i ve veřejných sdělovacích prostředcích dosud pracují mnozí, kdož tam za totality také byli.

Z toho, co jsme uvedli, vyplývá, že český i slovenský exil má i v současné době své oprávnění k existenci, i když je po rozdělení státu posláním obou exilů v lecčem odlišné. Domníváme se, že úkolem českého exilu v příštích letech bude především zasadit se o kladný vývoj vztahu mezi exilem a starou vlastí, o intenzivní spolupráci exilu s domovem v nejrůznějších oblastech a o spravedlivou morální i materiální rehabilitaci těch, kdo byli v období totality nuceni z vlasti odejít, anebo kdo z pozitivních pohnutek zvolili exil, aby v nové vlasti mohli pro svůj národ a jeho osvobození aktivně pracovat. Existence exilu je pro vývoj demokracie ve staré vlasti nadále nutná proto, že exulanti za léta života v demokratických zemích nashromáždili mnoho poznatků a zkušeností, jež by mohly být prospěšné pro budování demokratického českého a slovenského státu, který by chránil základní lidská a občanská práva svých obyvatel. Je nutno vytvořit možnost výměny a předávání zkušeností těch, co odešli, těm, co zůstali ve vlasti bez předsudků či jiných překážek. Čím dále pokročíme na této cestě, tím menší bude role exilu jako opozice či korektivní síly a tím více se přiblíží uskutečnění ideálu intenzivní a všestranné spolupráce mezi exilem a vlastí.

Okno, léto 1993

Doslov po řadě let

Zabýval jsem se psychologickými problémy emigrace v řadě článků, jež vyšly v emigrantském časopise Okno (dokořán) v letech 1968 až 1973 a po delší odmlce v letech 1977 až 1978. Po deseti letech emigrace jsem seriál článků ukončil.

Vývoj dějin však šel dál. Čeští a slovenští emigranti v Holandsku začali v druhé polovině let osmdesátých organizovat každoroční populárně vědecká sympozia. Přednášel jsem na sympoziu v roce 1986 a uváděl diskuse v letech 1987 a 1988.

17 listopadu 1989 se ve staré vlasti konečně stalo to, na co jsme dlouho v exilu čekali. Nastala revoluce, byla však "sametová", což u mnohých vyvolalo pocity zklamání.

Neodolal jsem a začal jsem znovu psát: v novinách ve vlasti i v zahraničí, v časopisech politických i odborných.

Takto vznikla další řada příspěvků, jež organicky navazují na předchozí řady článků.

Vývoj společenský i politický se zrychlil. Začaly se měnit struktury a systémy, pozvolna se měnily postoje a mentalita lidí. Pozoruhodné je, že postoj oficiálních i některých neoficiálních míst v Československu a později v České republice zůstal k emigrantům zdrženlivý a často záporný. To vyvolalo na všech stranách iritace i zklamání. Místo očekávaného sblížení a spolupráce k uskutečnění společných cílů se často objevovala vzájemná nedůvěra a skryté nepřátelství či diskriminace. Bylo to velmi nepříznivé a škodlivé, kdyby tento stav nadále trval. Naštěstí se začínají objevovat změny u některých skupin a institucí, zatímco se oficiální negativní postoj dosud nemění a zásluhy některých emigrantů o obnovu demokracie ve vlasti jsou stále ještě přehlíženy.

Jedinou cestou, jež poskytuje východisko z této nevídané polarity, je cesta vzájemného porozumění, jíž mají sloužit i tyto příspěvky,

Některé psychologické problémy emigrace

Diskuse

Je nesporné, že otevřená výměna názorů je vždy sledována čtenáři s největším zájmem, zvláště jedná-li se o problém, kterým je zaměstnána většina z nich. Psychologické stavy těch, kteří opustili svoji vlast okupovanou sovětskými vojsky, nejsou problémem nejmenším. My jim věnujeme téměř 3 roky v každém čísle dosti místa. Tento seriál je přetiskován v různých exilových časopisech a překládán do cizích jazyků, čili lze říci, že jeho autor uhodil hřebíček na hlavičku.

Dostali jsme do redakce příspěvek Dr. Miroslava Kabely, ve kterém se těmito články o psychologických problémech emigrace zabývá. Jeho dopis jsme předali autorovi seriálu a tak dnes uveřejňujeme nejen příspěvek Dr. Kabely, ale i odpověď na něj.

Dr. Kabela nazval svůj dopis redakci

Jak Okno dokořán vede psychologickou válku proti Sovětskému svazu,

aneb

O některých psychologických problémech emigrace

O tom posledním výroku si nejsem jistý, protože tento sugeruje určitou vědeckou (psychologickou) metodu mého pojednání a tak daleko si vlastně ani netroufám. I když na druhé straně psychologii dnes můžeš jmenovat všelicos a ono to u laiků vždycky dělá vážný dojem, který také není k zahoezení. Koneckonců je psychologie věda interpretační a tedy kolik psychologů, tolik přesvědčení. Tak to nechám, jak jsem to už napsal.

Pokud vím, nemají to sociální psychologové lehké s pomocí jejich metod zkoumat a objasňovat všelijaké, i naoko jednoduché sociální problémy. Často se stává, že pod rouškou vědy se prezentuje osobní ideologie. Tím těžší to musí být pro politického psychologa, což články J. K. dosvědčují.

Moc nového nám J. K. opravdu nepřinesl. Mladí idealisté, asociální příživníci, naivní snílkové, prozíraví prospěcháři a mnozí další se přiklání k lákavé sovětské ideologii a nevnímají, co za nebezpečí se za ní skrývá. Západ je na pokraji kapitulace, nalézá se v zděšené reakci a strnule vyčkává, kdy bude pohlcen Sovětským svazem. Toto není však žádné nové proroctví, toto jsme už dlouhá léta ze všech stran slyšeli a četli, bez toho, že by ta zralá hruška Západ byla padla do klína hltavého Ruska. Jen v emigrantském tisku najdou tito panikáři jím příznivé reakce a snad i čtenáře. Tímto šablonovým jednoduchým výkladem se však zdravé jádro a síla demokratického západu jen zahaluje. Snad je strach před komunismem motivem této panické reakce exulantů. Ale i jiné výklady jsou možné. Dovedu si představit, že tito emigranti se po svém útěku na Západ najednou ocitli v ideologickém vakuu a nejistotě. V Československu žili dlouhá léta pod neustálou tíhou ideologické propagandy a byli ustavičně nuceni k osobní participaci na "budování socialismu". Komunistická nauka, kterou byli krmeni, byla přitom jednoduše pochopitelná, jasná, průhledná a "vědecky podložená". Po jejich útěku (či ve většině případů odchodu) z ČSSR se ocitli v situaci, ve které jim nikdo žádnou nauku nevnuká, do žádné organizace či partaje je nenutí, ba ke svému údivu objevili, že velká většina domorodců se o politiku ani nezajímá. Přitom marně pátrají po nějaké západní filozofii či politické ideologii a nikdo vlastně ani přesně neví, co to demokracie je, jak ji definovat. Každý stát, politická strana, skupina či jednotlivec tlačí tu svou káru jak se mu zdá nejlepší a podle toho, jakou cestu najde. Plánování nebo pídění se za nějakým cílem není. Našinec musí mít silné nervy na to, aby toto ideologické vakuum akceptoval, neboť byl dlouhá léta kondicionován si svůj politický směr jasně vyhranit, najít přátele, kteří myslí stejně jako on a kterých by se nemusel obávat. Jak krásné by bylo - myslí jistě nejeden z nich - kdyby zde na Západě každý věděl přesně co chce, proč je proti komunismu a vlastně všechno by bylo tak jako v ČSSR, jen namířeno proti komunistům. Komunistické či levicové komunikační prostředky zakázány, levičáci dobře tajnou policií hlídáni, vězení plná těchto asociálních příživníků, prospěchářů atd., neboť západ je jen pro ty, kteří pracují. Německý filozof a sociolog Adorno, po něm Rokeach, Harvey a jiní objevili, že se nejedná o fanatika

komunistického či fašistického, ale našli typ dogmatického člověka, který jen podle okolností je červený nebo černý. Tito lidé jsou nebezpeční.

Mám dojem, že tito pesimisté jsou jakoby zkamenělí ve svém strachu a nejsou schopni pozorovat dění v západní společnosti (a na celém světě), hnutí a síly, které naši společnost pomalu přetvářejí a jak (skoro všichni) doufáme, k lepšímu. Ani dnes se na západě nenajdou lidé, kteří by tvrdili, že komunismus přinesl lidstvu něco lepšího a není mnoho skupin mladých, kteří by byli přesvědčeni, že se od Sovětského svazu něčemu dobrému naučí (viz např. jedno z těch největších hnutí mladých v posledních letech v Holandsku "Provo"). Rusko a východ nikoho vlastně nezajímají. Lidé však objevili, že i naše kapitalistická společnost ustrnula ve vývoji a že nová rychlá demokratizace je nutná. Komunismus není pro nikoho východisko. Avšak ani na sociální bezpráví a zastaralé autoritativní tradice kapitalistické společnosti nemusíme být hrdí.

Pisatel článku Okna dokořán se také zabývá tím, jak komunisté překrucují a deformují informace. Mám před sebou zajímavý článek z holandského časopisu Transaktie (ročník 1, číslo 3, březen 1972, str. 4-9) o tom, jak holandský značně pravicový deník "De Telegraaf" a komunistický deník "De Waarheid" přinesly zprávy o nehodě amerického B-52 bombardéru ve Španělsku, který u vesnice Palomares ztratil 4 H-bomby. Pisatel článku Dr. Lafeber konkluduje, že to je povídka, že noviny zprávy a komentáře přinášejí separátně. Selektace zpráv obsahuje již důležité zpracování názorů. Objektivní věcné zpravodajství neexistuje, možná jen v teorii. Celé toto pojednání dá zajímavý obrázek našeho "západního" tisku a nás informuje o takzvané objektivnosti západního tisku. Pro zájemce je článek Transaktie v redakci Okno k dispozici. (Litujeme, nedostali jsme jej - pozn. redakce.)

J. K. vidí vzrůst "progresivnosti" na Západě neúměrný, obává se zvláště vlivu "aktivistů" a "akčních skupin" v rozhlasu, televizi a tisku. Je pravda, že tato progresivní hnutí v posledních letech dostala uznání a sympatie určité části tisku, rozhlasu či televize a že jejich myšlenky zastávají a propagují. Nebylo však nutné k tomuto dojít?

Když jsem před 15 lety do Holandska přišel, byl jsem překvapen tou strašnou nacionální úzkoprsostí, naprostou politickou nezainteresovaností, religiózním fanatismem atd. Studentská společnost byla domínována studentskými elitními spolky "Corpsen", které za souhlasu celé naší společnosti etablovaly své feudální a i fašistické vlastnosti (známky?). Přišel-li ses v neděli koupat do přímořské vesnice Katwijk, nemohl jsi nikde koupit cigarety nebo žvýkačku, protože to byl den Páně. Coca-cola a bonbóny se koupit mohly, což mi dost nešlo do hlavy, že proti tomu Pán Bůh námitky neměl. Mnozí exulanti mají ještě dnes potíže s přizpůsobováním se na určité zastaralé zjevy holandské společnosti. Mohou však být rádi, že díky těm progresivním hnutím našli Holandsko tak, jaké dnes je.

Účinek těchto progresivistů se nesmí však příliš přehánět: každá akce vyvolá reakci (nebo lépe kontraakci). Snad díky těm akcím progresivistů se vytvořily akce konzervativců, došlo k vytvoření (ultra)pravicových stran (Boerenpartij, DS-70), vyšly konzervativní časopisy (Accent), vytvořily se konzervativní rozhlasové společnosti (Evangelische omroep). Modernizace katolické církve neušla ani polovinu nutné cesty a už byla zastavena vystoupením dvou velmi konzervativních biskupů. Nová stabilizace se ustanovila a holandští socialisté (politického středu) usilují mezitím stále ještě o to, aby se alespoň koalici se stranou katolíků dostali zase po mnoha letech do vlády. Rozhlédne-li se pisatel J. K. po Holandsku, musí uznat, že jeho obavy jsou neoprávněné: žijeme v konzervativní zemi a pravděpodobně tomu tak bude i v budoucnosti.

I když nejsem expert v politických a ještě méně strategických záležitostech, nevidím tu ruskou expanzi v posledních letech tak, aby mi naháněla strach. Již po dlouhá léta je rovnováha vyzbrojování stanovena; dnes je důležitější se zabývat tím, jak svět dostat pryč z nebezpečí úplné záhuby, než otázka, zda nás Rusové napadnou či ne. Věřím, že politicky ustrnulý a zastaralý Sovětský svaz k dobrému řešení iniciativu nevezme. Zase to bude muset být pružnější Západ, který lidstvu řešení nabídne. Neboť jen na Západě, ve svobodné diskusi se podle mého mínění mohou zrodit nové politické a sociální koncepce.

Proto je však třeba určité odvahy zanechat starých myšlenkových směrů a za určitého rizika hledat něco nového.

Jak vidím, Okno dokořán i nadále kráčí v té dobře vyšlapané cestě starého západního kapitalismu. V tomto slouží více k utěšování bojácných exulantů, než těm mladým, kteří navzdory všem tradicím a politickým koncepcím hledají lepší svět pro nás všechny. I když jsou to doposud jen naivní snílkové, mladé idealisté, asociální příživníci...

Dr. M. Kabela

Okno dokořán, leden-únor 1973

K jednomu diskusnímu příspěvku aneb

O psychologických problémech dvou emigračních vln

Každého autora potěší, zjistí-li, že o články, které píše, je zájem. Je však daleko více potěšující, najdou-li se i lidé, které jeho články vyprovokují k aktivnímu přemýšlení a k polemice, jež je základem skutečného tříbení názorů.

Již T. G. Masaryk učil, že demokracie je diskuse, měl však jistě na mysli určitou úroveň diskuse, rozumnou výměnu názorů bez podráždění, bez afektu. Nemohu se zbavit dojmu, že jsem autora diskusního článku rozčilil; sice jsem "moc nového nepřinesl", jsem "panikář", "dogmatický člověk, který je nebezpečný" a podobně. Diskutant mě poučuje káravým tónem, že nejsem ještě dosti dlouho v Holandsku, abych si mohl dělat tak pesimistické úsudky, že toho o Holandsku vlastně ještě příliš málo vím a současně mě utěšuje, že Západ je dost silný, že dosud není pohlcen Sovětským svazem, že se zde lidé o politiku nezajímají a že jsou zde síly, "které naši společnost pomalu přetvářejí a jak (skoro všichni) doufáme, k lepšímu". Ujišťuje mě, že objektivní věcné zpravodajství neexistuje a uklidňuje mě, že dnešní Holandsko je díky progresivním hnutím již tak daleko, že v neděli lze si v Katwijk kromě Coca-Coly a bonbónů koupit i cigarety. Posledním pohlazením je ujištění, že zde žijeme v konzervativní zemi a že to tak zůstane.

Je škoda, že některá pozorování a argumenty doplňuje autor polemického článku podrážděným, káravým a protivníka ponižujícím tónem komentářů "Rudého práva". Pravděpodobně neodešel po únoru 1948 z Československa včas, aby zůstal podobným stylem "diskuse" neovlivněn.

Nemám v úmyslu zabývat se osobními věcmi: autor se pravděpodobně domnívá, že psychologii rozumí každý, kdo má přesvědčení, a tak tedy své přesvědčení coby odborník v psychologii k věření předkládá. Z hlediska svého patnáctiletého pobytu v Holandsku uvádí totiž některá tvrzení, jež se nám, kdož jsme přišli o více než deset let po něm, nezdají pravdivá. Dále by si měl diskutant uvědomit skutečnost, že vlastně nic nezažil z kulminujícího období "československé socialistické republiky" za Novotného, že jsou mu důsledky sovětského vpádu do Maďarska a později do Československa v praxi neznámy. Jeho kontakt se skutečným komunismem již dávno zanikl a byl nahrazen četbou, rozhlasem, televizí a hovory se spoluobčany v Holandsku. Zvykl si na život v ideologickém vakuu a ani si neuvědomuje, že kolem něho vzrůstá počet těch, kdož promítají ideologii do každého svého činu a rozhodnutí a kdož již dávno přestali být schopni oddělovat své osobní politické přesvědčení od své práce a mezilidských vztahů.

Nevím, čím se dal recenzent mých článků ukolébat, nevím ani přesně, z čeho všeho pramení jeho jistota, víra a optimismus, že to, jak se zdejší společnost vyvíjí, je k lepšímu. Je sice moderní být progresivním optimistou, usínat při sladkém vědomí, že "nic se neděje" a že "vše spěje k lepšímu", když ti tam na druhé straně vycházejí ze staronových hesel "bdělost a ostražitost", "nesmiřitelný ideologický boj", "konečné vítězství socialismu a komunismu". Panu oponentovi už ani nevádí, že ho tisk, rozhlas a televize mnohdy příliš jednostranně informují, zvykl si už na to, a pak - nic není absolutního, když u moře v neděli prodávají cigarety a žvýkačky. Nevím, co v tom mám vidět: Kondelíka, Broučka či Švejka.

Každý z nás se stýká s určitým okruhem lidí, takže jeho úsudek odráží často mínění jeho okolí. Osobně nemohu souhlasit s názorem, že "Rusko a Východ vlastně nikoho nezajímají". Pokud mohu soudit,

má mnoho lidí kolem nás typicky ambivalentní postoj k velké zemi na východě: strach a zvědavost, obavy a očekávání něčeho jiného, nového, zvláštního a snad i lepšího. Proč se tak rychle navazují různé styky s Ruskem i s Čínou, proč jsou intenzivnější styky kulturní, obchodní a politické? Snad z nezájmu? O postoji k Jugoslávii snad ani nemusím hovořit: zde se často setkáváme s nelíbeným obdivem a s nekritickým přebíráním idejí. Inu, recenzent si navykl žít v ideologickém vakuu, takže už ani žádné ideologie nevnímá - vlastně jen jednu v různých obměnách - a nepocituje ani potřebu se proti ní stavět či bránit, ona to silná demokracie za něho vykoná. Nesouhlasím ani s tím, že by se velká většina Holanďanů v roce 1972 o politiku nezajímala. Tak tomu snad bylo před patnácti lety, sám mohu jen napsat, že jsem až překvapen tím, jak mnoho lidí zde pravidelně čte noviny, kolik je zde politických stran, jak pečlivě jsou sledovány debaty v komorách, jak lidé spolu politicky diskutují. Bylo by snad příliš dialektické tvrdit, že to činí z nezájmu, a bylo by neupřímné zavírat oči nad tím, že někde se tyto aktivity provozují i v pracovní době.

Mrzí mne, že recenzent, který tvrdí, že "nová rychlá demokratizace" (demokracie) je nutná, nevysvětlil, co to vlastně ta "demokratizace demokracie" je. Možná, že si za patnáct let zvykl na to, že je lépe se na obsah nových termínů neptat a přejímat je tak, jak jsou, aby člověk zůstal "pokrokový". My z 1968 jsme často slýchali o socialismu "s lidskou tváří" a často jsme se ptali, co tedy to byl za socialismus předtím, bez lidské tváře? Nemohu se zbavit dojmu, že mnozí "demokratizanti" se snaží vnést do demokracie svou ideologii (jakou asi?), jak se mi to snažil pan recenzent namluvit, že tak činím pod "rouškou vědy".

"O co tedy jde? Jde mi především o to, vytrhnout ty přemnohé z ideologického vakua a nejistoty" a naučit je dívat se kolem sebe realisticky bez ideologického předsudku, naučit je shromažďovat informace co možno nejobektivněji bez předběžného zpracování zástupci "progresivního hnutí" v tisku, rozhlasu a televizi. Jde o to, aby si v demokracii s výhodou "ideologického vakua" svůj názor mohl každý utvořit sám na základě kritického myšlení a srovnávání fakt bez jednostranného zpracovávání a ovlivňování lidmi, kteří si myslí, že jsou

progresivní a kteří často tlumočí názory mocenských skupin od východu.

Pisatel repliky spoléhá na sílu demokracie. Kdo by nevzpomenul na víru prezidenta Beneše v roce 1948? Ještě v červnu na půdě Karlovy univerzity pronesl známý výrok "Věřím v génia českého lidu". A nemyslí pan recenzent, že tenkrát bylo už pozdě? Jde o to, abychom nepropadli letargii, navozené třeba nereálným "progresivním" optimismem. Pan oponent snad ještě nezapomněl na nedávné špionážní aféry v Londýně, v Den Haagu a v Bruselu. Psal o nich tenkrát značně pravcový deník "De Telegraaf"; nevím, zda o nich přinesl zprávu značně levicový deník "De Waarheid" (Pravda?). Nelze tedy říci, že by se Sovětský svaz a Východ o Západ nezajímaly - a potažmo i o emigranty na Západě. Možná, že pan recenzent sleduje i nadále tisk a ví, jak SSSR záleží na výsledcích voleb v USA a v NSR a jak se za Brandta velmi aktivně angažoval. Nesmíme však zapomínat - a zde nechť mi pan recenzent můj neprogresivní zkamenělý pesimismus promine - že SSSR se i nadále, tj. neustále, čili bez přestání pokouší ovlivnit ve svůj prospěch veřejné mínění na západě, získat mládež, vyvážet marxismus, přičemž nechce Západu dovolit totéž ve své zemi. Mohu zde panu recenzentovi doporučit, aby si přečetl České slovo z listopadu 1972 a aby si prostudoval knihu L. Bittmana "The deception game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare"? ("Ošidná hra: Československá výzvědná služba v sovětské politické válce") - Pokud má zájem o fakta.

Jak se zdá, vede tentokrát psychologickou válku proti SSSR - kromě Okna dokořán - osoba nad jiné povolaná, bývalý čs. důstojník výzvědné služby.

O co tedy jde: skutečnost, že pisatel kritických připomínek k mým článkům a já jsme přišli do Holandska v různých časových obdobích, dala vznik různým vjemům, pojetím, reakcím a interpretacím u mne a u pana oponenta. To je celkem pochopitelné, a je to názornou ukázkou mnoha rozporů mezi různými vlnami přistěhovalců a emigrantů kdekoli. Je však třeba si přiznat, že lidé, kteří přišli později, si zachovali po delší dobu kontinuitu se systémem, který je k emigraci přinutil, nejsou tudíž tak snadno ochotni zapomenout na vše, spokojit

se jakoby "s ideologickým vakuem" vyplňovaným progresivisty v masových komunikačních prostředcích a ve výchově, a slepě důvěřovat heslům o síle demokracie a současně o nutnosti demokratizace této silné demokracie, dále nechat se ukolébat pohádkami o tom, že vše se vyvíjí k lepšímu a že je třeba za určitého rizika hledat něco nového. My jsme bohužel toto romantické hledání "něčeho nového" v minulosti již dvakrát zažili - poprvé to způsobilo druhou světovou válku, podruhé naši emigraci. Myslím, že náš postoj je jistě méně bojácný než konformní "řádoby progresivní postoj" pana recenzenta. Ono je totiž mnohem těžší se proti něčemu postavit, když většina to pod vlivem těch oblíbených progresivistů v tisku a v rozhlase vidí jinak, třeba když je něco modré, vidí to červeně. A to mne, pane recenzente, věřte mi, daleko více mrzí než to, že bych před patnácti lety u moře nedostal v neděli koupit cigarety a žvýkačky...

My jsme přišli na Západ v naději, že jsme přišli do lepšího světa "pro nás všechny", poněvadž je to svět demokratický (ještě před nutnou "demokratizací"). Poučení dějinami a především vlastní zkušeností však víme, že síla demokracie není nekonečná, že demokracii je třeba aktivně bránit před těmi, kdo by ji chtěli zničit ať už z jakkoli "progresivních" pohnutek či ideálů. My jsme již dvakrát zažili, jak různé ideály a "demokratizace" zničily demokracii a nechťeli bychom to zažít potřetí. Přitom pochopitelně přijímáme a respektujeme zdravý vývoj nejen technický, nýbrž i myšlenkový, morální a sociální. Je ovšem třeba vycházet z toho, že vše, co je nové, moderní, není eo ipso progresivní. Považuji za stále aktuální odkaz Masarykův, myšlenku bojovat se zlem. Mají-li české dějiny nějaký smysl, pak je to právě důslednost a vytrvalost myšlenkového boje se zlem. A věřte mi, pane opONENTE, to Zlo dnes existuje v nezměněné míře, i když před ním zavíráte oči ve své neoprávněné sebejistotě a (progresivně) pacifistické letargii. Záleží tedy na Vás, jak se k realitě postavíte, zda jako progresivní optimistický snílek anebo zda jako kriticky bojující realista poučený osudem svého národa. Jde totiž o to, vůči čemu chceme být "bdělí a ostražití", a co chceme zapomenout. A jde posléze také o to, proč to chceme zapomenout.

Děkuji Vám za Vaše připomínky, pane recenzente. Doufám, že se též ve Vás na základě naší svobodné diskuse zrodí jiné politické a sociální koncepty.

Váš J. K.

Okno dokořán,
leden - únor 1973

Štěstí v exilu?

Dr. Jiří Veselý, Salt Lake City

Rád bych připojil komentář k úvahám kolegy Dr. Jiřího Diamanta, jehož "Psychologické problémy emigrace" byly v Národní politice v květnu. Dr. Diamant je můj kolega z Prahy, vždy jsme spolu dobře vycházeli a tak bych nerad, aby se mými výhradami cítil dotčen. Ostatně s většinou formulací a vývodů souhlasím. Myslím, že vystihl zejména jistou dualitu exilu, totiž okolnost, že někteří emigranti přišli do exilu s myšlenkou uhájit si své přesvědčení, kdežto jiní jsou oportunističtí a hledají spíše hmotné výhody. Soustředím se na dva body, ve kterých s ním nemohu souhlasit.

Kolega Diamant říká: "Zdáný průběh emigrace se projeví návazností na dosavadní život ve formě... neutuchající tvořivosti a pocitu spokojenosti a štěstí." Tato formulace je trochu internacionální a nepřihlíží k podstatným motivům, které vedly mnohé z nás do exilu. Byl to totiž motiv svobody nejen pro nás samé, pro jedince, ale pro vlast. Je ovšem pravda, že do exilu vedly motivy různé a kolega Diamant je správně rozlišuje. Ale ten podstatný motiv opomněl: motiv boje za svobodu národa. Snad kolega nemá tak silný pocit české národnosti, snad je prostoupen spíše ideou jakési světovosti a doufá, že až teprve prostřednictvím budoucí integrace západní a východní Evropy se dočká také reintegrace se starou vlastí. Nepochybuji, že tento výhled je rozumný a ne tak docela beznadějný. Má jednu nevýhodu: je málo konkrétní. Nepočítá se tu s významným procentem exulantů, kteří se odebrali do exilu s myšlenkou, že budou moci působit ve prospěch staré vlasti a bojovat proti politickému zlu. Pro ně vlastně není "stará"

vlast a není pro ně ani vlast nová. Je jen jedna vlast, totiž Československo.

Zejména pouťoroví exulanti se ubírali do exilu s nadějí, že jejich exil nebude doživotní, že násilí Sovětů bude zastaveno. Právě tyto významné motivy, které Dr. Diamant zcela opomíjí, byly silné a vedly k mimořádně těžkému zklamání. Český exulant se až v cizině dověděl, že západní mocnosti si na sovětskou velmoc netroufají, USA váhají a jsou prolezlé kromě alkoholu, drog a nové nemoci AIDS také komunistickými buňkami. Také seznal, že mezi exulanty jsou četní bývalí komunisté a dočasně "snášenliví", avšak velmi expanzivní marxisté, kteří se i v exilu derou k moci, zmocňují se politických, kulturních a jiných pozic a diskutují, pokud se k tomu vůbec sníží, se stejnou neurvalostí jako to činili doma. Pro ně jsme my ostatní jen beznadějnými "šovinisty". Na tuto okolnost Dr. Diamant zapomněl. Toto zjištění vyvolává v exulantech těžkou reaktivní depresi, která může vyústit i v sebevraždu. Jakkoli uznávám, že většinou bývá sebevražda důsledkem patologických změn v mysli, přece jen připomínám, že jsme podle zesnulého doc. dr. Stejskala odlišovali také tzv. sebevraždy bilanční, které byly způsobeny skoro jednoznačně nesnesitelným tlakem negativních podmínek jako hromadné sebevraždy příslušníků židovské etnické skupiny, kterým se nepodařilo ujit hitlerovskému nátlaku a kteří nechtěli vyčkat, co je očekávalo v koncentráku.

Ti, kteří opustili svou vlast ať již po únoru 48 nebo po srpnu 68, měli a mají mezi sebou značné procento těch, kteří odcházeli do exilu s jakousi až nereálnou nadějí a s příklady starých politiků, kteří kdysi za hranicemi působili, aby se náš národ vymanil z habsburského područí. Tito vlastenečtí exulanti nebyli vždy realističtí, očekávali od sebe i od druhých příliš mnoho a pobyt v exilu považovali za dočasný. Uznávám, že takto motivovaných exulantů (a kolega Diamant si laskavě všimne, že nepoužívám termínu "emigrantů", nýbrž "exulantů, to je rozdíl) bylo víc u pouťorových a méně u posrpnových. V pozadí takovýchto nereálných nadějí mohla být i lehce paranoidně zbarvená osobnost. Ale takové třídění není únosné, my musíme vidět fakta a z hlediska fakt se nám pobyt v exilu jeví spíše smutný a nepřítel úspěšný. Co jsme za tu dobu dokázali? Především se mezi sebou

hádat, jednou o Rukopisy, jednou o Beneše, pak zase o otázku pravicové a levicové politiky. Ale jsou vidět nějaké zřejmé úspěchy, kterých by býval čs. exil dosáhl jednotnými akcemi? Vždyť nejsou. Chybí vůdčí osobnost, pro velkou většinu přijatelná. Uplatňujeme demokracii tak, že se přeme a někteří z nás to pak obhajují tím, že nechtějí "totalitu". Ale svornost není totalita a nám chybí.

Také jsem se musel pozastavit nad tím, že kolega Diamant končí slovy o nějaké budoucí integraci západní a východní Evropy. Jak si tuto integraci představuje? Věřím, že k nějakým smířovačkám mezi svobodným světem a Sověty dojde? Pokud k nim dojde, bude to celosvětová tragedie. Člověk ani nemusí být "odporným šovinistou" (v duchu, kterým se vyjadřuje např. Sviták, ač uznávám, že jinak jeho postřehy bývají bystré), aby si uvědomil, že ke kompromisu mezi demokraciemi a sovětským diktátorstvím nemůže dojít, že totiž napřed onen záludný a diplomaticky nečestný diktát v Sovětech musí být zcela svržen, teprve pak si budou moci ruští občané (a ne již sovětské občané a soudruzi) zvolit demokratickou vládu, která by je zastupovala a za ně jednala. Sovětské politikové byli vychováni ve lži a v jednání se západem používají lži a lstí. To se nezmění, dokud se nezbourá celá politická struktura Sovětů. A to se ovšem sice - doufejme - jednou stane, ale to si ještě počkáme, pokud se toho dočkáme vůbec. Amerika zaspala čas, kdy by bývala mohla politickým a třeba i vojenským nátlakem donutit Sověty, aby se svého kolonizátorství vzdaly.

Dnes se takováto představa už podobá beznadějnému a smutnému snění. Jednou snad... a to jsou právě ta smutná slova, s nimiž mnohý opravdový a vlastenecky cítící exulant odchází na věčnost.

Nejsem politik a připouštím, že politickým odborníkům se mé vývody mohou zdát naivní nebo aspoň laické. Ale rozebral jsem situaci z hlediska psychologie. Naivní člověk může být čestný a mít své ideály, ale může se zhroutit, je-li konfrontován s realitou, která je zcela jiná, než si představoval.

To jsem chtěl k Diamantovým vývodům podotknout. Nás v exilu štěstí nečeká, totiž nás, kteří jsme přijeli s nadějí, ať již oprávněnou nebo neoprávněnou, že něco v exilu dokážeme a že se do osvobození vlasti vrátíme. I když je dost těch, kteří cítí jinak a na které se Dia-

mantova práce vztahuje, při každé takové psychoanalýze je třeba počítat i s námi, kterým druzí nadávají a spílají "šovinistů", "politických naivků" a huř. Ale dosud jsme tady, působíme a trváme na tom, že se s námi musí počítat.

Národní politika,
červenec-srpen 1987

O co vlastně jde emigraci v dnešní době?

Odpověď Dr. J. Veselému: Dr. Jiří Diamant, Holandsko

Jsem si vědom toho, že převážná většina českých emigrantů v západní Evropě (1968 a později) jsou emigranti ekonomičtí, kteří odešli z vlasti proto, aby se měli lépe. Ty politické problémy nezajímají, pokud se přímo netýkají jejich vlastní kapsy. Přemnozí z nich si upravili svůj vztah k Československu, aby tam mohli jezdit a ukazovat svá auta či norkové kožichy. Těch se můj příspěvek netýká.

Poznámky Dr. Jiřího Veselého k mým úvahám, předneseným na vědeckém sympóziu Čechů v Alkmaaru v dubnu tohoto roku, mne potěšily a zarmoutily zároveň.

Povzbudivé bylo to, že se ozval kolega-psycholog ze zámoří, že můj příspěvek zřejmě přečetl a že měl potřebu na něj reagovat. Zarmucující byla pro mne skutečnost, že kolega Veselý považoval za nutné zapochybovat o mém "pocitu české národnosti", zejména o jeho síle, a že mně automaticky přisuzuje "ideu jakési světovosti". Nemohu se zbavit dojmu, že kolega Veselý zde zřejmě vychází z dosud často se vyskytujícího předsudku vůči židům a jejich schopnosti být citově spjat s národem, v němž se zrodili, vyrostli, žili a pracovali. Předsudky nepatří do vědy, a jak známo způsobily v tomto století mnoho škod a utrpení, mimo jiné i nám emigrantům. Podle čeho měří Dr. Veselý sílu "pocitu české národnosti" nevím, doufám však, že ne podle původu, jak to v historii dělali mnozí extrémní nacionalisté a šovinisté.

Sám si o sobě myslím, že dosud mám intenzivní citový vztah k českému národu, k české kultuře, ke svému českému původu, a tím i k té

části svého života, kterou jsem prožil ve své vlasti v Československu. Z těchto skutečností jsem však ve své životní filozofii, psychologii a v praxi vyvodil zcela odlišné závěry než můj kolega.

Snad bude dobré formulovat poněkud extrémně, jak se věci mají. Domnívám se, že zcela důsledný vlastenec, který je citově i rozumově vázán pouze na svůj národ, tedy vlastenec se "zúženým hledím", není schopen opustit svůj národ za žádných okolností a raději se bude topit s ostatními na potápějící se lodi. Pro něho platí slova Viktora Dyka, básníka-národního demokrata: "Opustíš-li mne, nezahynu, opustíš-li mne, zahyneš." Jen se podívejme na ruské intelektuály, kteří nesouhlasí s režimem a s oficiální ideologií ve své vlasti, jak se s ní mnohdy těžce loučí. Pro ně je někdy největší trest, když ji musejí nuceně natrvalo opustit. Myslím, že nesnáze, spojené s loučením s vlastí, jsou individuálně různé a že se vyskytují u nežidů i židů. Kolik židů se například vrátilo z Izraele zpátky do Sovětského svazu, poněvadž se v zemi zaslíbené nedovedli adaptovat!

Kolega Veselý ani já tedy nepatříme k těm, kdož za žádnou cenu nebyli schopni odejít z vlasti do exilu či do emigrace. Můžeme si v této souvislosti položit otázku: Kdo byl lepší Čech: Hus či Komenský, Kramář či Masaryk, Foerster nebo Martinů, Zeyer nebo Hostovský?

Dle mého názoru silný či méně silný "pocit české národnosti" nemusí mít za následek zavřené oči a uši vůči jiným národům, jejich zvyklostem a kulturám. Mám za to, že vztah k vlastnímu národu a světovost se navzájem nevylučují, jak se to ukázalo na příkladech života mnoha českých velikanů v různých zemích. Myslím, že je tomu spíše naopak: citový vztah k vlastnímu národu může dosáhnout patřičné hloubky pouze u osob, které důkladně poznaly kulturu a život jiných národů.

Předpokládám, že motivy k emigraci či odchodu do exilu byly u kolegy Veselého a u mne z velké části podobné. Je pochopitelné, že pořadí motivů může být u různých osob různé. Zklamání nad ztrátou svobody vlastního národa vedlo odjakživa mnohé z těch odvážnějších do emigrace. Provázela je touha udělat něco, co by pomohlo svobodu národu a vlasti navrátit. Někteří chtěli bojovat, jiní psát, přesvědčovat,

organizovat, vysvětlovat. Volba metody a předpověď výsledku na základě hodnocení současné politické situace a vyhlídek do budoucna však je u různých emigrantů rozdílná. Nic na tom nemění skutečnost, zda se nazýváme exulanti nebo emigranty. Mezinárodní politická situace je bohužel nezávislá na osudech těch, kdož odešli z Československa.

Abychom mohli něco pro svůj národ vykonat, musíme především žít a přežít v dobrém tělesném a duševním stavu. Nesouhlasím s kolegou Veselým v tom, že emigrant či exulant by nemohl (či nesměl?) prožívat dočasný či trvalý pocit štěstí. Emigrant není přece zatracenec, který nikde nenalézá klid a sama sebe, a jako Ahasver je odsouzen k věčnému bloudění! Dovolím si v této souvislosti citovat jednoho z největších emigrantů a pro jeho světovost snad největšího Čecha vůbec, Jana Amose Komenského. V labyrintu světa je nutno hledat ráj srdce, tj. spokojenost a štěstí především v sobě samém. Znáám Čechy, kteří dovedou být spokojení, produktivní a šťastní v různých situacích v různých zemích, a také Čechy, kterým se nelíbí a nedaří nikde. Sdílím také naději Komenského pokud jde o budoucí vývoj ve své vlasti: "Věřím i já, že po přejítí vichřic hněvu vláda tvá se k tobě navrátí, ó lide český!"

Víra a naděje, podložená reálnou politickou koncepcí - to je to, co my emigranti v dnešní situaci nejvíce potřebujeme a co je nutné k naší duševní hygieně. Chrání nás před depresí i před nereálným sněním. Nářky, lkaní, nadávky ani snění nepomohou, ani nepřinesou svobodu naší vlasti. Vnitřní vyrovnanost a mír, trpělivost, vytrvalost a tvořivost povedou spíše k vytouženému cíli. K tomu je zatím daleko. Je třeba počítat s lety, ne-li s desetiletími. Žádný z nás není prorokem a naše předpovědi budoucího vývoje v Československu často vycházejí z naší nynější situace a z našich přání.

Jsem přesvědčen o tom, že to s kolegou Veselým myslíme oba dobře s budoucností a svobodou národa, z něhož jsme vyšli a k němuž dosud v mnoha ohledech patříme. Rozdíl mezi námi je však v tom, že kolega Veselý žije ve Spojených státech a já v západní Evropě. Je zřejmé, že vzdálenost našich zemí od původní vlasti je rozdílná. Víme, že se vzrůstající vzdáleností zpravidla ubývá informací. Tím chci napsat, že my zde v Holandsku jsme častěji přímo či nepřímo konfrontováni

s oficiálními či neoficiálními informacemi o Československu než exulanti či emigranti v zapadlých končinách Spojených států. Také jsme my v západní Evropě mnohem dříve informováni o vývojových tendencích a změnách v Sovětském svazu či v Československu a s jejich účinky na zdejší veřejné mínění. Domnívám se, že v druhé polovině osmdesátých let tohoto století již nelze v politice vystačit s jednoduchým emocionálním "anti-"postojem a s paranoiditou vůči všemu, co přichází z komunistického východu. Jen se podívejme na mentalitu mládeže na Západě a na Východě a srovnáme ji. Nalezneme překvapivě mnoho shod. Co je dle mého názoru dnes třeba, je kriticky pozorovat, posuzovat a hodnotit, a přitom nezapomínat na vlastní výchozí principy a ideály tak, jako to již na počátku tohoto století dělal Masaryk.

Není třeba podezírat mne z politického naivismu, že totiž věřím v možnost kompromisu mezi ohněm a vodou, demokracií a totalitním systémem, jak se to domnívají mnozí kolem nás. Odmítání kompromisu však nevylučuje možnost vývojové integrace západní a východní Evropy v budoucnosti poté, co totalitní systém na Východě přestane existovat. Kdy se to stane a jak tento proces bude probíhat, pochopitelně nevím, nejsem prorokem ani profesionálním politikem a počítám nakonec s tím, že "všechno bude jinak", jak praví stará židovská moudrost. Rozhodně si však myslím, že víra a naděje odjakživa patřily k podstatnému duševnímu vybavení emigrantů (i exulantů). Kdo je nemá, nepřestane žít smutným, nešťastným životem vyhnance, a takový osud či kvalitu života bych nikomu z nás nepřál.

Závěrem bych chtěl kolegovi Veselému touto cestou napsat, že na nikoho v životě ve vlasti ani v emigraci štěstí nečeká. Je třeba nejprve o osobní štěstí a duševní rovnováhu bojovat, abychom pak mohli aktivně přispět k lepší budoucnosti svého národa doma ve vlasti i v různých zemích nejen slovy, nýbrž i činy. To si myslím o věci jako člověk, člen českého národa a jako psycholog. Teprve v budoucnosti se ukáže, zda a za jakých podmínek se do demokratické vlasti budou moci vrátit ti, kdož ve zdraví a pohodě přežijí a budou to chtít podobně, jako se více než po dvou tisíci letech vraceli a stále ještě vracejí někteří Židé do země zaslíbené, do Izraele.

Národní politika, 1987

Emigrace - naděje a zklamání

K. Chramosta

Emigrace našich státních občanů do kapitalistické ciziny je vážným společenským a politickým problémem. I když dávno opadla posrpnová vlna hromadných emigrací, stále se ještě stává, že se někteří naši občané nevrátí z ciziny. Při zkoumání příčin emigrace vystupuje markantně do popředí naprostá neinformovanost o podmínkách, do kterých emigranti přicházejí, zkreslené a naivní představy o lehčím životě v kapitalistických zemích a o jakési kýžené "absolutní svobodě". V myslích některých lidí prostě doznívají představy, které jim v krátkém období let 1968-69 stačila naservírovat nepravdivá praviceová propaganda.

Ti z aktivních nepřátel, kterým po prohraném boji nezbylo nic jiného, než se utéci pod ochranná křídla svých návodců a zaměstnavatelů, našli většinou ihned po přechodu do emigrace přiměřenou existenci. Přiměřenou jejich pochybnému charakteru i finančním nárokům.

Většina pomýlených a svedených obětí naivních a nafoukaných představ o jakémisi československém modelu socialismu, za který nás celý svět bude líbat, se však na Západě ocitla v "tvrdé realitě", o jaké se jim doma ani nesnilo. Je znásobována cizotou prostředí, vědomím, že je člověk ve všem odkázán jen sám na sebe, vědomím lhostejnosti okolí vůči jeho osudu. Pokud nevěříte, přečtěte si slova emigrantů samých. Např. časopis skupiny našich emigrantů v Holandsku "Okno dokořán" píše ve svém čísle z června 1970: "Když už se některým začíná zdát, že v novém prostředí zdomácněli, že jejich adaptace probíhá stále lépe a že se jim pozvolna daří navazovat nové společenské kontakty a takto prolamovat tíživou izolaci - objevuje se mnohdy zcela nečekaně deprese."

Postižený ztrácí zájem o dění kolem sebe, upadá do apatie, je nevýkonný, často pláče, špatně spí, obviňuje se ze všeho možného, nevěří si a někdy upadá do stavu, který se pro něho stává nesnesitelným a z něhož hledá únik k sebevraždě."

Jiná pasáž: "Po období očarování novou skutečností a radostného uvolnění však nutně přichází období vystřízlivění, realističtějšího

přístupu k novému životu a někdy i rozčarování v případě, že se skutečnost příliš liší od našich snů. A právě v tomto druhém období emigrace se často objevuje deprese, která nás nutí znovu hodnotit a přehodnotit dosavadní běh našeho života a která znovu před nás ставí problémy, které jsme považovali za vyřešené. Nevyhnutelně se mezi jinými objeví i otázky: udělal jsem správně, že jsem odešel? Neplatím příliš draze za získanou svobodu? Proč vlastně jsem odešel, proč jsem vše opustil a proč musím začínat znovu?"

Tolik tedy výňatek z emigrantského časopisu. Mluví sám za sebe, mluví z něj prožitek exulantů, kteří si svůj osud připravili sami. Na jeden moment z této zpovědi chceme zaměřit čtenářovu pozornost. Jsou to sebevraždy emigrantů. Nejsou ojedinělým zjevem a proto se o nich objevuje zmínka v uvedeném časopise. Jde totiž o časopis, který je dělán poměrně amatérsky a prostoduše a proto občas prozradí i to, o čem se na Západě nehovoří.

Obrana lidu 5. září 1970

Exulant - to zní hrdě!

J. K. (Jiří Diamant)

Československá "Obrana lidu" přinesla redakční článek K. Chramosty, ve kterém autor projevuje dojemnou starost o to, jak se nám vede v exilu. Pisatel připouští jen dvě možnosti: buď se máme moc dobře - a pak je to za peníze západních rozvědek, které hází dolary, libry a guldeny oknem k veřejnému blahu emigrantů, nebo je náš život tak bezútešný, že jen hledáme příležitost, jak se zasebevraždit. Přestože obojí je nesmysl, vydává to "Obrana lidu" za pravdu pravdoucí ohánějící se citáty z článků v OKNĚ, citáty vytrženými, jako vždy z kontextu. Odpověď autorů uvedených článků uvádíme v plném znění:

Je víc než potěšitelné, že OKNO DOKOŘÁN má čtenáře nejen mezi emigranty v různých zemích, nýbrž i mezi "zájemci" a "odborníky" v československých zastupitelských úřadech, ba dokonce i mezi "příslušnými činiteli" v Praze. Je to skutečně pocta pro náš emigrantský plátek, dělaný "poměrně amatérsky a prostoduše", že se mu

věnují povolání odborníci a školení novináři časopisu takové úrovně, jakým je bezesporu "Obrana lidu".

Podobné články, jaký se objevil v "Obraně lidu" jsou důležitou součástí "ostražitosti a bdělosti v rámci procesu normalizace" a jistě patří k "prvořadým úkolům boje proti ideologické diverzi ze Západu". Mohli bychom nad těmito pány mávnout rukou; článek námi zmíněný si však snaží dodat zdání zasvěcenosti a odbornosti tím, že cituje z našeho časopisu a proto nezbyvá, nežli rázně odpovědět. Na tom, jak a s jakým záměrem bylo z mého článku "citováno", lze pak snadno a názorně ukázat, jakým způsobem pracují někteří komunističtí ideologové a propagandisté.

Předně: k náležité diskusi by bylo nutné publikovat naše články v plném rozsahu v "O.l." a článek z "O.l." v OKNĚ. Obávám se, že jen to druhé by bylo možné. To, že v Praze není opět čtenářům dávána možnost objektivně posoudit a porovnat rozmanité názory předložené nezkresleně a "nezpracovaně", je jeden z hlavních důvodů, proč se mnozí z nás rozhodli pro emigraci. Nebylo totiž možno déle snášet lež, překrucování, vytrhávání z kontextu, zkrátka vše, co bylo a je stálou součástí propagandistického arsenálu profesionálních komunistických "autorů" v rámci boje proti "imperialismu" a nejnověji proti "ideologické diverzi".

A nyní věcně: jak známo, citace znamená uvedení určité části textu přesně a doslovně. V mém původním článku je psáno:

"Když už se některým začíná zdát, že v novém prostředí zdomácněli, že jejich adaptace probíhá stále lépe a že se jim pozvolna daří navazovat nové společenské kontakty a takto prolamovat tíživou izolaci - objevuje se mnohdy zcela nečekaně deprese. - Deprese bývá pojmána jako dlouhodobý a zesílený afekt smutku, někdy provázený úzkostí. Postižený ztrácí zájem o dění kolem sebe, upadá do apatie, je nevykonný, často pláče, špatně spí, obviňuje sebe ze všeho možného, nevěří si a někdy upadá do stavu, který se pro něho stává nesnesitelným a z něhož hledá únik v sebevraždě." (Viz OKNO DOKOŘÁN, č. 6, červen 70, str. 21.)

Soudruh Chramosta "cituje" takto:

"Když už se některým začíná zdát, že v novém prostředí zdomácněli, že jejich adaptace probíhá stále lépe a že se jim pozvolna daří navazovat nové společenské kontakty a takto prolamovat tíživou izolaci - objevuje se mnohdy zcela nečekaně deprese. Postižený ztrácí zájem o dění kolem sebe, upadá do apatie, je nevykonný, často pláče, špatně spí, obviňuje sebe ze všeho možného, nevěří se a někdy upadá do stavu, který se pro něho stává nesnesitelným a z něhož hledá únik v sebevraždě." (Viz Obrana lidu 5. září 1970, str. 6.)

Pokud tedy jde o úroveň "citování" lze pozorovat u Chramosty jistý úpadek ve srovnání s klasiky marxismu, kteří i v polemikách citovali většinou přesně.

A konečně k odborné stránce věci. Autor článku se pouští do problematiky, jež jje mu zřejmě cizí a v níž postrádá, anebo zamlčuje novější informace - pana Chramostu omlouvá, že se to, žel, stává i u profesionálních novinářů uznávaných novin. Pokud jde o otázku sebevražd emigrantů, přiznávám, že mi nejsou známa přesná čísla a obávám se, že s. Chramostovi také ne. Doporučoval bych mu však, aby ažšel v Praze na Ministerstvo zdravotnictví a vyžádal si povolení nahlédnout do tajných oběžníků zabývajících se sebevraždami v ČSSR. Jistě by bylo zajímavé srovnat přesně statistické údaje z posledních pěti let. Pak by si teprve uvědomil, že ČSSR je již delší dobu - pokud jde o sebevražednost - na jednom z předních míst na světě. Tohoto "rekordu" bylo dosaženo v období "budování socialistické společnosti" pod vedením KSČ; v těchto číslech pak rozhodně nejsou sebevraždy emigrantů uvedeny. Jsou tam spíše případy lidí, kteří se rozhodli raději dobrovolně zemřít, než aby dále snášeli nevolnický systém ve dvacátém století. S. Chramosta jistě nezapomněl za ty pouhé dva roky, že po neslavném vpádu Rusů a spol. do Československa 21. srpna 1968 byly sebevraždy v Čechách, na Moravě i na Slovensku jistě "nikoli ojedinělé" (Pozn. redakce: Místopředseda Nejvyššího soudu, dr. Břešťanský, se oběsil v lese; dr. Somer, vězeňský lékař v Ruzyni, byl nalezen zastřelen; podplukovník Počepický, šéf pražské kriminálky, se oběsil v lese u M. Lázní; šéf kontrarozvědky v r. 1948, major B. Pokorný byl nalezen oběšen; atd.) Mezinárodního významu nabyla smrt Jana Palacha, Jana Zajíce a dalších živých pochodní, jejichž jména zůstala většinou před veřej-

ností utajena. Nebyly to snad sebevraždy? Zůstane navždy trpkou skutečností, že česky národ musel ve střední Evropě manifestovat před světem své nejzákladnější národní potřeby týmiž metodami, jako budhističtí kněží v Indii, ve Vietnamu či jinde.

Pokud jde o depresi v současné době v Československu, tedy nikoli v exilu, stačí vyslechnout ty, kdož Československo nedávno navštívili, nebo ty, kterým se přece jen podaří překročit nakrátko "hranici míru". Všichni shodně hovoří o všeobecné depresi, o apatii, existenční nejistotě. Proč asi?

O tom, že "drtivá část emigrace bojuje o základní existenci a alespoň minimální sociální jistotu" není snad ani třeba psát. Až bude p. Chramosta služebně vyslán na Západ a bude-li se umět dívat, či se informovat, pozná, že se většině emigrace daří na Západě materiálně lépe, nežli jejich bývalým spoluobčanům v nyní již po tolikáté "osvobozené" republice. Při tom tito lidé nejsou placeni "nepřítelem", stačí, když za vydělané peníze spolehlivě a odpovědně pracují. A o tom, jak pracovat, by se snad s. Chramosta měl zamyslet co nejvíce, než zase příště začne "citovat"

(Pozn. redakce: poslední sebevraždy: Stanislav Neumann, 42letý básník; Jan Procházka, býv. člen ÚV KSČ; Jiří Pištora, 38letý lyrik; Mailing, čsl. vyslanec v Řecku, si prostřelil krk.)

J. K.

Okno dokořán, prosinec 1970

Kobenhaven K.

den 23. 3. 1971

Dr. Jiří Diamant

Nederland

Vážený pane doktore,

s upřímným díkem Vám přiloženě vracím Vaše manuskripty, které jste nám tak laskavě a ochotně zapůjčil.

Jak jsem se Vám již zmínila telefonicky, pořádala naše organizace začátkem března dvoudenní seminář, na kterém se debatoval celý komplex emigrantské problematiky, a to po stránce státoprávní, mezi-

národně-právní, kulturní, ekonomické, sociální, psychologické atd. v kontextu s hlavními zásadami a praxí naší organizace. Seminář pořádala DF a účastnili se jej jednak vlastní zaměstnanci, jednak zástupci veřejných složek života, hlavně úřadů, které často přicházejí do styku s emigranty (ministerstvo soc. péče, říšská policie, univerzita atd.).

Jedním z bodů byla psychologická problematika. Podkladem zde byla kniha Eitingra (v norštině), který popisuje problematiku na základě klinických případů jedné norské psychiatrické kliniky, a kterého Vy též na jednom místě citujete. Zjistilo se zde, že prý je původem Čechoslovák, dlouho usazen v Norsku? Znáte ho snad osobně?

Dalším podkladem bylo zhuštěné přednesení problematiky podle Vašich článků, což se pak diskutovalo ve skupinách. Na takovém semináři jde ovšem všechno poměrně rychle, jen v hrubých rysech. Byla však ustavena tzv. Komise psychologických problémů, která se nyní do problematiky prohloubí. Ti, kdo Vaše články četli celistvě, je považují za neobyčejně cenné a také obsahově i výrazově "přístupné" pro neodborníka, a stanou se nyní mezi jiným pracovním materiálem komise a odtud pak seznamovacím materiálem pro soc. pracovníky, kteří mají častý styk s uprchlíky.

Příkládám dopis od pí. B. Wohler, která mimo jiné zpracovávala Eitingra, a která si přála Vám v pár řádcích vyjádřit dík a uznání za Vaši práci ve spojení s tímto problémem. Nepomýšlel jste na to zpracovat téma knižně?

Ještě jednou srdečný dík a mnoho pozdravů Vám i celé rodině.

B. Borg

Kobenhavn K.

den 22. 3. 1971

Dear Dr. J. K.

Permit me being a member of the staff of Dansk Flygtninghjælp to bring you my warmest thank for your very interesting and very inspiring articles concerning emigrants or refugees, that I have had the

chance to read, due to mrs. Borg's excellent translation. I would like that all our clients too got the chance to see your warm and helping words; if we think they are inspiring how much more would they mean to those really in need.

Thank you for a good work among people that we all would like to help if only a little in a really tough time of their live.

Sincerely yours

B. Wohlert

7th April

Dear dr Diamant,

I sent to you about ten copies of the English edition of Bulletin and some of them in Czech language as well as the Danish translation of your articles. Hope, you have received all the materials.

Now I know some further opinions from our readers, unfortunately in oral form. They were very positive. The readers say, that the situation among Czechoslovak refugees in the Netherlands is not very much different from this in Denmark. Your article: Isolation is regarded by readers as a valuable contribution to the debate on refugees problems.

I feel that the publication of your previous articles in abstract - like form resulted in vulgarization of their contents. The consequence, which logically followed, was a rather negative reception.

According to your advise I requested further articles from Mr. Staněk. I am going to print them in unabridged form if I only receive them.

Some of our readers requested reprints of the entire text of integration and depression after the last article has been published as a whole.

Please, let me know whether you are interested in receiving our Bulletin regularly.

Very sincerely yours,

N. Gurfinkel

Haarlem
19. března 1977

Dr. Jiří Diamant

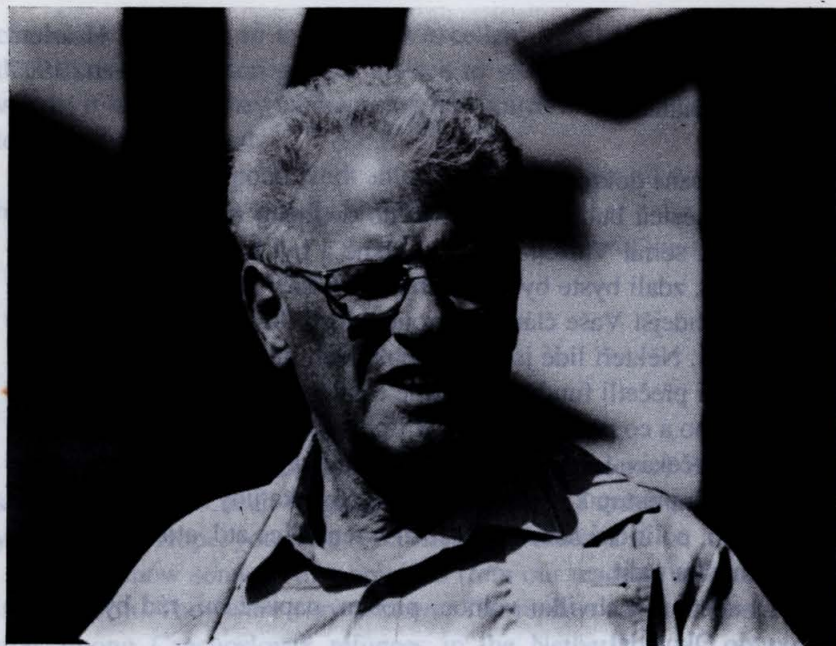
Vážený pane doktore,

za pár měsíců budeme vstupovat do desátého roku naší emigrace. Navazuji na seriál Vašich článků v Okně a byl bych velmi rád, kdybyste zvážil, zdali byste byl ochoten napsat další seriál, kde byste konfrontoval tehdejší Vaše články se současností. Máme zkušenosti, které jsme neměli. Někteří lidé jsou zde spokojeni, jiní nešťastni. Myslím si, že by si rádi přečetli fundovaně psané články, kde byste srovnal, jak to bylo myšleno a co přinesl čas, jakož i populární úvahy o tom, co - řekněme - lze očekávat v dalších deseti letech emigrace. Jsou zde závažné skutečnosti a přístup k nim je u každého člověka jiný - soužití se zdejší společností, politické názory, události v republice atd. atd. V tom Vám jistě nemusím radit.

Až budete mít chvílku volnou, prosím, napište mi, rád bych Vaše články do Okna dal.

Těším se na Vaši odpověď a jsem s přátelským pozdravem

J. J. Staněk

Stručné curriculum vitae

MUDr. et PhDr. Jiří Diamant

Narozen 4. května 1930 v Brně v rodině obchodního zástupce. Za války déle než 3 roky strávil v koncentračních táborech (Terezín, Birkenau, Osvětim, Buchenwald), prodělal dva pochody smrti. Maturoval v 1949 na reálném gymnáziu v Uherském Brodě. V letech 1949-1953 studoval psychologii a filozofii na Mařarykově univerzitě v Brně. Promoval 31. srpna 1953.

Od 1. dubna 1953 pracoval jako klinický psycholog na psychiatrické klinice Karlovy univerzity v Praze. Od 1961 působil jako vedoucí klinický psycholog. V letech 1959-1965 studoval lékařství při práci na lékařské fakultě UK v Praze. Promoval v červnu 1965. Od září 1966

do září 1967 byl na studijní cestě ve Spojených státech severoamerických, pracoval jako klinický psycholog v Mental State Hospital v Concord, New Hampshire a přednášel na různých univerzitách. Od 16. prosince 1967 pracoval jako vedoucí kabinetu Lékařské a klinické psychologie při Ústavu pro doškolení lékařů a farmaceutů v Praze. Pracoval také jako externí docent na katedře psychologie UK v Praze.

Po okupaci Československa odešel se ženou Jaroslavou a se dvěma dcerami do exilu do Holandska, kde působil zprvu jako vědecký pracovník na univerzitě v Amsterdamu, od 1. listopadu 1970 jako klinický psycholog a lékař v psychiatrické léčebně v Heiloo, kde od 1. října 1971 převzal vedení oddělení psychologie. Současně zůstal na částečný úvazek pracovat na amsterdamské univerzitě, kde dosáhl hodnosti docenta.

Věnoval se studiu hypnózy, skupinové psychoterapie, behaviorální terapie, psychodramatu, klinické neuropsychologie (Prof. Dr. R. M. Reitan, Seattle, USA) a tréninku kognitivních funkcí (Prof. Dr. L. Diller, Dr. Y. Ben-Yishai, New York, USA).

Pracoval dočasně jako psychoterapeut na Institutu pro multidisciplinární psychoterapii v Amsterdamu a v Alkmaaru, v poradně pro manželské problémy v Alkmaaru, na Gymnologickém institutu v Utrechtu a na Katolické vysoké škole v Tilburgu.

Zajímá se především o klinickou neuropsychologii a její aplikační možnosti v psychiatrii (diagnostika a trénink kognitivních funkcí).

Přednášel na kongresech v Nizozemí, Spojených státech, Kanadě. Po osvobození Československa přednáší na univerzitách v Brně a v Olomouci. Od 1. prosince 1990 je v důchodu. Zůstává členem různých komisí. Publikoval kolem 80 vědeckých prací. Rád fotografuje, cestuje, poslouchá klasickou hudbu a plave.

Diamantův příspěvek biodromální psychologii

Poděkování autorovi

Přednímu českému psychologovi univ. doc. PhDr. et MUDr. Jiřímu Diamantovi děkujeme za knihu *o životě*, za psychologicky vysoce odbornou a přitom srozumitelnou ontickou reflexi mezní existenciální situace, kterou je pro exulanta a jeho rodinu život mimo vlast. Autorova autentická výpověď se vyznačuje lidstvem, realismem, uspořádaností a zodpovědností. Je pohledem skromného, vnímavého a citlivého muže, manžela a otce, a současně pohledem kultivovaného, kreativního a nekompromisně auto- a allokritického vědce s mimořádným darem kognitivní a prožitkové sdělnosti. Jiřímu Diamantovi děkujeme za zásadní a svého druhu první příspěvek české *biodromální psychologii*. Naše odborná literatura získává v této práci základní kámen, který je specificky českým přínosem a současně ekvivalentem zahraničních sociálně psychologických pojednání věnovaných problematice migrace od časů Thomase a Znanieckého až po nedávné a současné práce Goldscheidera, Rossiho, Eisenstadta, Leea, Bogueho, Hermana, Jansena, Pintéra, Ajzena, Fischbeina, DeAmicise, Taboryho, Dashefskyho a jiných. Kniha vyplňuje prázdné místo v české *politické psychologii* a české *psychologii emigrace*, a to metodou, která se mnoha současným badatelům jeví jako nejinformativnější - metodou objektivizující reflexe, vyvěrající z individuální empirie a autopsie.

Při této příležitosti považujeme za nezbytné poděkovat Jiřímu Diamantovi také za to, že se svým občanským a profesionálním působením v nizozemském exilu zapsal do kulturního povědomí tamní veřejnosti a je uznávanou osobností.

J. V. Musil

1949-1953 studoval psychologii a filozofii na Masarykově univerzitě v Brně. Promoval 31. srpna 1953.

Od 1. dubna 1953 pracoval jako klinický psycholog na psychiatrické klinice Karlovy univerzity v Praze. Od 1961 působil jako vedoucí klinický psycholog. V letech 1959-1965 studoval lékařství při práci na lékařské fakultě UK v Praze. Promoval v červnu 1965. Od září 1966

Univ. doc. MUDr. et PhDr. Jiří Diamant
Psychologické problémy emigrace

Na edici a redakci spolupracovali:

Univ. doc. PhDr. Jiří V. Musil, CSc.

Eva Mrázová

Vydala a vytiskla Matice cyrilometodějská s.r.o.
jako svou 233. publikaci.

Vydání první

Olomouc 1995